

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

સ્પેશ્યલ સિવિલ એપિલેકેશન નં.૧૭૦૯૧/૨૦૧૫

વિથ

સ્પેશ્યલ સિવિલ એપિલેકેશન નં.૧૭૧૪૫/૨૦૧૫

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે :

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ સુશ્રી સોનિયા ગોકાણી

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટ્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?	
૨	રીપોર્ટ્સને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	

૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે?	

=====

ખેમરાજ હકરાજી દાયમા અને ૧૫....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત વડી અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલ અને ૧....સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

એસ.સી.એ. ક્રમાંક ૧૭૦૯૧/૨૦૧૫ :

અરજદારો તરફથી શ્રી જે.એસ. સાધવાણી સાથે શ્રી મહેશ પ્રજાપતિ, વકીલો.

શ્રી કમલ ત્રિવેદી, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી હેમાંગ એમ શાહ, વકીલ
સામાવાળા(ઓ) ક્રમાંક ૧ માટે સુશ્રી મનીષા લવકુમાર, સરકારી વકીલ
સામાવાળા(ઓ) ક્રમાંક ૨ માટે

એસ.સી.એ. નં.૧૭૧૪૫/૨૦૧૫ :

શ્રી જે.એસ. સાધવાની સાથે શ્રી મહેશ પ્રજાપતિ, અપીલકર્તાઓ તરફથી વકીલો.

શ્રી શાલિન મહેતા, પરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી હેમાંગ એમ. શાહ, વકીલ
સામાવાળા(ઓ) ક્રમાંક ૧ માટે શ્રીમતી મનીષા લવકુમાર, સરકારી વકીલ
સામાવાળા(ઓ) ક્રમાંક ૨ માટે

=====

કોરમ: માનનીય સુશ્રી ન્યાયમૂર્તિ સોનિયા ગોકાણી

તારીખ : ૧૧/૧૨/૨૦૧૫ અને ૧૪/૧૨/૨૦૧૫

મૌખિક સામાન્ય ચુકાદો

:: ડિસેમ્બર ૧૧, ૨૦૧૫ ::

૧. આ બંને અરજીઓમાં હકીકત અને કાયદાના સમાન પ્રશ્નો સંકળાયેલા છે અને, તેથી, તેમનો નિર્ણય આ સંયુક્ત ચુકાદા દ્વારા કરવામાં આવે છે.

૨. બંને અરજીઓ અરજદારો દ્વારા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વિવિધ પ્રશ્નો આ અદાલતના વિચારાર્થે રજૂ કરીને દાખલ કરવામાં આવી છે. તે જનો ઉલ્લેખ કરતાં પહેલાં, સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપમાં તથ્યોનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે, જે નીચે મુજબ છે :

::સંક્ષિપ્ત હકીકતો ::

૨.૧ સન ૨૦૧૫ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૭૧૪૫ના અરજદારો અને વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૧૭૦૯૧ સન ૨૦૧૫માં અરજદારો સૌને અનુક્રમે કમ્પ્યુટર ઓપરેટર (વર્ગ-૩) અને પટાવાળા (વર્ગ-૪)ના પદો પર ગુજરાત વડી અદાલતના મહેકમ પર, જે તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી વી.એમ. સહાયના કાર્યકાળ દરમિયાન ખાલી પડેલા હતા, ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૯ હેઠળ તેમને પ્રાપ્ત સત્તાઓના ઉપયોગથી નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. અરજદારોનું કહેવું છે કે ગુજરાત વડી અદાલતના મહેકમ પર ખાલી જગ્યાઓ અંગે “મૌખિક જાણકારી”થી જાણ થતાં તેમણે સંબંધિત પદ માટે અરજીઓ કરી હતી. તેમની અરજીઓનું વિધિવત્ પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું અને જણાવેલ પદો માટે તેમની લાયકાત યોગ્ય જણાતાં કમ્પ્યુટર ઓપરેટરના પદ પર નિયુક્ત કરાયેલા અરજદારોને કમ્પ્યુટર આધારિત કસોટી માટે બોલાવવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ, તેઓને જુદી જુદી તારીખોએ નિમણૂક આપવામાં આવી હતી.

સ્પેશ્યલ સિવિલ એપિલિકેશન ક્રમાંક ૧૭૦૯૧ ઓફ ૨૦૧૫ ના અરજદારો જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, તેમના કહેવા મુજબ, તેમની અરજીઓની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી અને પટાવાળા ના પદ માટે તેઓ પાત્ર ઠરાવવામાં આવ્યા હોવાથી, તેઓને જુદી જુદી તારીખોએ તેવા પદ પર નિમણૂક આપવામાં આવી હતી. મે, ૨૦૧૫ થી જુલાઈ, ૨૦૧૫ દરમિયાન કરવામાં આવેલી આવી નિમણૂકો, વડી

અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની નિમણૂક માટે બનાવવામાં આવેલા ભરતી નિયમોમાં સુધારો કર્યા બાદ કરવામાં આવી હતી, જેને ગુજરાત વડી અદાલત (વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની ભરતી તથા સેવાની શરતો) નિયમો, ૨૦૧૫ તરીકે ઉલ્લેખિત છે (આગળ 'નિયમો, ૨૦૧૫' તરીકે ઉલ્લેખિત). અરજદારોનો એવો પણ કેસ છે કે આવી નિમણૂકો ગેરકાયદેસર અને શરૂઆતથી જ રદબાતલ હોવાના આધાર પર વડી અદાલતના વહીવટીતંત્ર દ્વારા કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવામાં આવી ત્યાં સુધી તેઓ પોતાની ફરજો બજાવતા રહ્યા હતા.

૨.૨ અરજદારોનો વધુ એવો કેસ છે કે સ્વપ્રેરિત રિટ અરજી (જનહિત અરજી) ક્રમાંક ૧૬૩ ઓફ ૨૦૧૫ તત્કાલિન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ. સહાઈ દ્વારા આરંભવામાં આવી હતી, જેમાં ગુજરાત વડી અદાલતના કાર્યરત અને ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશોને પ્લોટોની ફાળવણીમાં આક્ષેપિત ગેરકાયદેસરતા અને અનિયમિતતા સંબંધે કેટલાક મૌખિક આદેશો કરવામાં આવ્યા હતા. તત્કાલિન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ. સહાઈ નિવૃત્ત થયા બાદ વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ પદભાર સંભાળ્યો અને તેના પરિણામે વેરઝેરની ભાવનાથી અરજદારોને કારણ દર્શાવો નોટિસો જારી કરવાની પ્રક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી, જે અંતે તેઓને તેમની સંબંધિત હોદ્દાઓ પરથી બરતરફ કરવામાં આવ્યા. તેથી, તેને તત્કાલિન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ.

સહાઈ દ્વારા જનહિત અરજીમાં કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી પ્રત્યેની પ્રતિક્રિયા તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.

૨.૩ તેમનો એવો દાવો છે કે ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ. સહાઈએ ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ નિવૃત્તિ લીધા પછી, ઘટનાઓના ઝડપી અનુસરમાં, નવી વ્યવસ્થામાં, સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા ૦૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ વિવાદિત કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવામાં આવી છે, જેમાં અરજદારોને જણાવ્યું છે કે તેમની સેવાઓ શા માટે સમાપ્ત ન કરવામાં આવે.

૨.૪ અરજદારોની મુખ્ય ફરિયાદ એ છે કે અરજદારોને કોઈ વ્યક્તિગત સુનાવણી આપવામાં આવી નહોતી અને સમયવિસ્તાર માટે કરવામાં આવેલી કોઈ વિનંતી પણ માન્ય રાખવામાં આવી નહોતી. કુદરતી ન્યાયના નિયમોના સંપૂર્ણ ઉલ્લંઘનમાં, અંતિમ નિર્ણય માત્ર તેમના લેખિત રજૂઆતોના આધારે લેવામાં આવ્યો હતો. કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના, ૨૪ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ ઉતાવળમાં એક સામૂહિક હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો અને તેથી અરજદારોની સેવાઓનો અંત લાવવામાં આવ્યો.

૨.૫ અરજદારો દ્વારા એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ ગુજરાત વડી અદાલતના મહેકમ પર અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની નિમણૂકના પ્રશ્નમાં પૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા ભોગવી હતી. તેમની નિમણૂકોને લગતા મુદ્દે વિધાનમંડળને પણ મુખ્ય ન્યાયાધીશની સત્તાને મર્યાદિત કરવાની અથવા તેમાં ફેરફાર કરવાની કોઈ

સત્તા નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે પણ વારંવાર એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે વહીવટને સ્વતંત્ર રીતે ચલાવવા માટે, જેથી કોઈ પણ તરફથી, અત્રે સુધી કે તેમના સહ-ન્યાયાધીશો તરફથી પણ, કોઈ હસ્તક્ષેપ સહન ન કરવો પડે, તે હેતુસર વડી અદાલતોના મુખ્ય ન્યાયાધીશો પાસે વ્યાપક સત્તાઓ નિહિત છે. તેમનું આવું પણ કહેવું છે કે ગુજરાત વડી અદાલતના નિયમ ૬ (ભરતી અને સેવાની શરતોના અધિકારીઓ અને કર્મચારી) નિયમો, ૨૦૧૧ (જેને આ પછી 'નિયમો, ૨૦૧૧' તરીકે ઉલ્લેખિત છે), ગુજરાત વડી અદાલતની સ્થાપનામાં વ્યક્તિઓની નિમણૂકના ઉપાયોમાંના એક તરીકે નામાંકન માટે જોગવાઈ કરે છે. વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને વયમર્યાદામાં શિથિલતા આપવાની સત્તાઓ પણ છે અને નિયમો, ૨૦૧૧ ના નિયમ ૬ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી આવી સત્તાઓના આધારે, તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને અરજદાર પૈકી કોઈની નિમણૂક કરવામાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા નહોતી.

૨.૬ તેથી, તેમણે આ અદાલતનો આશરો લઈ વિશિષ્ટ અરજ કરી છે કે સામાવાળા-સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલ સેવાનિષ્કાસનનો હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં આવે અને તે હેતુસર સ્પેશ્યલ સિવિલ એપિલિકેશન ક્રમાંક ૧૭૦૯૧/૨૦૧૫ માં નીચે મુજબની અરજઓ કરવામાં આવી છે :

“૭(એ) લોર્ડશીપ્સ આ સ્પેશ્યલ સિવિલ એપિલિકેશન દાખલ કરી મંજૂર કરે તેવી કૃપા કરે.

(બી) સામાવાળાનો કચેરી હુકમ ક્રમાંક બી.૧૩૦૩/૨૦૧૫ તા. ૨૪.૯.૨૦૧૫ (અનુબંધક-ઈ) અરજીઅર્થે, રદ કરવામાં આવે તે માટે મેન્ડેમસનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ જારી કરવા લોર્ડશીપ્સ મહેરબાની કરે; તથા અરજદારોને તેમની મૂળ પરિષ્ઠતા મુજબ પિયોનના પદ પર પુનઃસ્થાપિત કરવા મહેરબાની કરે; તેમજ અરજદારોની સેવા ક્યારેય સમાપ્ત કરવામાં આવી નહોતી તેમ માનીને તેમને પગારના સંપૂર્ણ બાકી હકભોગની ચુકવણી કરવા સામાવાળાઓને નિર્દેશ આપવા વધુ મહેરબાની કરે.

(સી) આ માનનીય લોર્ડશીપ્સ વધુમાં વધુ કૃપા કરીને આ અરજીએ બાકી રહેતી તથા તેની સુનાવણી દરમિયાન ગુજરાત વડી અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા પસાર કરાયેલ કાર્યાલય હુકમ ક્રમાંક ૧૩૦૩/૨૦૧૫ તા. ૨૪.૯.૨૦૧૫ ના અમલ અને અમલવારી ઉપર સ્થગન આપવાનો હુકમ કરે અને સામાવાળા સત્તાને અરજદારોને તાત્કાલિક ફરજ ઉપર લેવાની નિર્દેશ આપે તથા સામાવાળાને તા. ૨૪.૯.૨૦૧૫ ની સ્થિતિ જેમ હતી તેમ પુનઃસ્થાપિત કરવાની નિર્દેશ આપે.

(ડી) આ અરજીની સુનાવણી ચાલુ હોય અને તેના અંતિમ નિકાલ સુધી, આપના લોર્ડશીપ્સ વધુમાં વધુ પ્રસન્ન થઈ સામાવાળાને પિયોનની તે જગ્યાઓ ભરતા રોકે, જે અરજીકર્તાની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાના પરિણામે ખાલી પડી હતી.

(ઈ) ન્યાયના હિતમાં આ માનનીય અદાલત યોગ્ય અને ઉચિત માને તેવા અન્ય કોઈપણ રાહતો. ”

૩. સામાવાળા ક્રમાંક ૧ ના જવાબી સોગંદનામામાં અન્ય બાબતો સાથે એવું પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે કે નામાંકન દ્વારા કરવામાં આવેલી નિમણૂકો કોઈ જાહેર જાહેરાત વિના અથવા સંબંધિત પદો ભરવા માટે કોઈ જાહેર પ્રસિદ્ધિ વિના કરવામાં આવી હતી. હાથ ધરાયેલી પસંદગી પ્રક્રિયામાં અન્ય પાત્ર ઉમેદવારોને, જેઓ અરજી કરી શકતા અને જાહેર ભરતીમાં સ્પર્ધા કરી શકતા, કોઈ તક આપવામાં આવી નહોતી. કમ્પ્યુટર સહાયિત પરીક્ષા માત્ર તે ઉમેદવારો સુધી મર્યાદિત રાખવામાં આવી હતી, જેઓ અંતે કમ્પ્યુટર ઓપરેટર તરીકે નિયુક્ત થયા હતા. વાસ્તવમાં તેઓએ આવી પરીક્ષા પાસ કરી હતી કે નિષ્ફળ ગયા હતા તે દર્શાવતું કશું જ ઉપલબ્ધ નથી.

૪. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે રેણુ અને અન્ય વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન્સ જજ, તિસ હજારી અને અન્ય, જેનો અહેવાલ એ.આઈ.આર. ૨૦૧૪ એસ.સી. ૨૧૭૫ માં નોંધાયેલ છે, તે મેટરમાં આપેલા નિર્ણયના બળે, ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૮ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને વડી અદાલતના મહેકમમાં કરવામાં આવતી નિમણૂક પણ ભારતના બંધારણની કલમો ૧૪ અને ૧૬માંથી ઉપજતા સમાનતાના સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ હોવી જરૂરી છે. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે સ્થિર થયેલા કાનૂની સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ અને યોગ્ય પસંદગી પ્રક્રિયા વિના કરવામાં આવેલી કોઈપણ નિમણૂકોને પાછળના દરવાજેથી થયેલો પ્રવેશ ગણવામાં આવે છે અને તે શરૂઆતથી જ રદબાતલ ગણાય. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે રિટ

અરજી (પી.આઈ.એલ.) ક્રમાંક ૧૬૩/૨૦૧૫ સાથે કોઈ જ સંબંધ નથી અને હાલની સેવા સમાપ્તિ સંપૂર્ણપણે ગુજરાત વડી અદાલતના મહેકમમાં વ્યક્તિઓની નિમણૂક કરતી વખતે થયેલી અનિયમિતતાઓ અને ગેરકાયદેસરતાઓને કારણે છે. સામાવાળા સત્તાધિકારીનું એવું કહેવું છે કે તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના અધ્યક્ષસ્થાને આવેલી ખંડપીઠે સ્વપ્રેરિત રીતે સંજ્ઞાન લીધા પહેલાં જ વિવિધ પદો પર થયેલી ગેરકાયદેસર નિમણૂકનો મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. ગુજરાત વડી અદાલતના વર્તમાન ન્યાયાધીશોમાંના એક (શ્રી ન્યાયમૂર્તિ અકિલ કુરેશી) દ્વારા તા. ૨૩ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજ તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ, રેણુ (ઉપરોક્ત) મેટરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને, ભરતીના નિયમોમાં પ્રસ્તાવિત સુધારામાં ભરતીની એક પદ્ધતિ તરીકે નામનિર્દેશનની જોગવાઈ કરવાની અનુમતિ ન હોવા અંગે નોંધ રજૂ કરવામાં આવી હતી. તેવી નોંધ હોવા છતાં, ભરતીના નિયમોમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો અને ભરતીની પદ્ધતિઓમાંથી એક તરીકે 'નામનિર્દેશન' શબ્દ ઉમેરવામાં આવ્યો. તેથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની કાર્યવાહી રેણુ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા કાયદાને અનુરૂપ ન હતી અને તેથી અરજદારો કોઈ ફરિયાદ ઉઠાવી શકે તેમ નથી. વધુમાં, તા. ૦૭ જુલાઈ, ૨૦૧૫ના રોજ તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને, વડી અદાલતના ચાર વર્તમાન ન્યાયાધીશો દ્વારા સંબોધિત કરવામાં આવેલા અન્ય એક સંદેશાવ્યવહારનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં પણ ગુજરાત વડી

અદાલતના મહેકમમાં વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના કર્મચારીઓના પદો પર નિમણૂકો કરવામાં આવેલી ગેરકાયદેસરતા તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું.

૪.૧ વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશે અતિનિવૃત્તિની વય પ્રાપ્ત કરીને તા. ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ ના રોજ નિવૃત્ત થયા બાદ, આ અદાલતના કેટલાક કાર્યરત ન્યાયાધીશે દ્વારા તા. ૧૯ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ નું એક સંદેશવર્તન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી જયંત પટેલને તમામ પાસાઓનું સવિસ્તર પરીક્ષણ કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી અને તેથી આ બાબત સ્થાયી સમિતિ સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી, જેમાં તા. ૨૪ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ ના રોજ આ અદાલતના પાંચ કાર્યરત ન્યાયાધીશોની સમિતિ રચવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. સમિતિને પોતાની કાર્યપદ્ધતિ ઘડવાની સ્વતંત્રતા પણ આપવામાં આવી હતી અને શક્ય તેટલી વહેલી તકે પોતાનો અહેવાલ રજૂ કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૪.૨ આ વિશેષરૂપે રચાયેલ સમિતિએ તા. ૩૧ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના પોતાના પ્રાથમિક અહેવાલ દ્વારા સામાવાળા ક્રમાંક ૧ને સમિતિ દ્વારા આપવામાં આવેલ નમૂનામાં તા. ૧૨ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫ પછી નિયુક્ત કરાયેલા વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના તમામ નિયુક્ત વ્યક્તિઓને કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવાની ભલામણ કરવાનું પસંદ કર્યું હતું. નિયુક્ત વ્યક્તિઓને નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં પોતાના જવાબો અને પ્રતિનિધિત્વો રજૂ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી. તે

પ્રાપ્ત થયા પછી, તે સમિતિ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યા હતા અને તે જવાબોના આધારે સમિતિએ પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. વડી અદાલત નિયમો, ૨૦૧૫ના નિયમ ૧૮ હેઠળ અનુકંપા આધારે કરવામાં આવેલી નિમણૂકોને અસ્પર્શિત રાખવામાં આવી હતી. જોકે, સમિતિના અહેવાલમાં બાકીની નિમણૂકો ગેરકાયદેસર હોવાનું જણાયું હતું. વધુમાં એ પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે તા. ૨૪ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ, તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના સમિતિના અહેવાલ અને સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય તેમજ સ્થાયી સમિતિ અને પૂર્ણ અદાલતના ઠરાવને ધ્યાનમાં લીધા પછી, વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ તમામ અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરતો કારણસહિત હુકમ પસાર કર્યો હતો.

૪.૩ સામાવાળા સત્તાધિકારી દ્વારા આ દલીલ પણ કરવામાં આવે છે કે પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું યથાયોગ્ય પાલન કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોનું અનુસરણ કરીને અરજદારો વિરુદ્ધ પગલાં લેવામાં આવ્યા છે. સામાવાળા સત્તાધિકારી તરફથી કરવામાં આવેલ કાર્યવાહી ન તો ગેરકાયદેસર છે, ન તો મનસ્વી છે અને ન તો બાહ્ય વિચારણાઓના આધાર પર છે. પૂર્વનિર્ધારિત મનોદશાના આક્ષેપોનો પણ દબતાપૂર્વક ઇનકાર કરવામાં આવે છે. તદનુસાર, બન્ને અરજીઓ ફગાવી દેવા વિનંતી કરવામાં આવે છે.

૫. અરજદારોની તરફેણી પ્રત્યુત્તર સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. અરજદારોના મુજબ, રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસમાં નિર્ધારિત કાયદાકીય સિદ્ધાંત એવો છે કે દરેક વડી અદાલત તે તારીખથી છ મહિનાની અંદર આ બાબતનું પરીક્ષણ

કરી અને નિર્ણય કરી શકે કે સંબંધિત વડી અદાલતના અધિનસ્ત અદાલતો માટે ઉમેદવારોની કેન્દ્રીકૃત પસંદગી રાખવી ઇચ્છનીય છે કે નહીં, અને જો તે ઇચ્છનીય હોવાનું જણાય, તો તે હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે રાજ્યસ્તરે અથવા ઝોનલ અથવા વિભાગીય આધારે નિયમો ઘડી શકે. અરજદારો દ્વારા એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે જો કોઈ નિમણૂકો કરવામાં આવી હોય, તો તે કાયદાની અદાલતમાં પડકારવામાં આવી શકે, તેમ છતાં, સામાવાળા-પ્રાધિકાર દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ રીત કાયદા સાથે સુસંગત નથી. તે બાબત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે કોઈ વ્યથિત વ્યક્તિ નથી, કારણ કે ન તો સ્ટાફનો કોઈ સભ્ય અને ન તો જનતાનો કોઈ સભ્ય ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી વી.એમ. સહાય દ્વારા સત્તાઓના કથિત ઉપયોગથી વ્યથિત છે, અને ન તો કોઈએ વડી અદાલતની ન્યાયિક બાજુએ રિટ અરજી દાખલ કરીને તેમની કાર્યવાહી પડકારેલી છે. આવી નિમણૂકોને વહીવટી બાજુએ પ્રશ્નિત કરી શકાતી નહોતી, કારણ કે સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો ઠરાવ કર્યો છે કે કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશને વડી અદાલતનું વહીવટ સ્વતંત્ર રીતે ચલાવવા માટે વિશાળ સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ મુખ્ય ન્યાયાધીશની નિયમ બનાવવાની સત્તા માત્ર ત્રણ મર્યાદાઓને આધીન છે : (૧) જો નિયમો પગાર, ભથ્થાં, રજા વગેરેને લગતા હોય, તો તેમને રાજ્યના રાજ્યપાલની મંજૂરી આવશ્યક છે; (૨) રાજ્યની વિધાનસભાએ જો કોઈ કાયદો બનાવ્યો હોય, તો મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા ઘડાયેલ નિયમ તે કાયદાને આધીન રહી અમલમાં

આવશે; અને (૩) રાજ્યનો રાજ્યપાલ નિયમ દ્વારા એવી જોગવાઈ કરી શકે કે અદાલત સાથે અગાઉથી સંલગ્ન ન હોય તેવી કોઈ વ્યક્તિને, રાજ્ય લોક સેવા આયોગ સાથે પરામર્શ કર્યા વિના, અદાલત સાથે સંકળાયેલા કોઈપણ પદ પર નિયુક્ત કરવામાં ન આવે. તે સિવાય, અરજદારોના મુજબ, કાયદા હેઠળ કોઈ અન્ય મર્યાદાઓની કલ્પના કરવામાં આવી નથી. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે બંધારણીય પીઠ દ્વારા એમ. ગુરુમૂર્તિ વિ. ધ એકાઉન્ટન્ટ જનરલ, આસામ એન્ડ નાગાલેન્ડ એન્ડ અધર્સ, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૧૮૫૦ માં નોંધાયેલ કેસમાં આપવામાં આવેલ સર્વસંમતિનો નિર્ણય, ત્રણ ન્યાયાધીશોવાળી પીઠ દ્વારા રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસમાં આપવામાં આવેલ ચુકાદાથી બાજુએ મૂકી શકાતો નથી અને તેથી પણ રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસમાં નિર્ધારિત કાયદાકીય સિદ્ધાંત બંધારણીય પીઠના નિર્ણયની યોગ્યતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકતો નથી. તેમનો વધુ એવો દાવો છે કે પરીક્ષણકાળ દરમિયાન કર્મચારીઓની સરળ સમાપ્તિ શક્ય છે, પરંતુ જો સમાપ્તિ દંડરૂપે અથવા પૂર્વગ્રહને કારણે કરવામાં આવી હોય, તો તેવી કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર ઠરાવવાની જરૂરી બને છે. અરજદારોનું વધુ એવું કહેવું છે કે લિપિકો, પટાવાળાઓ અને અન્ય સ્ટાફ સભ્યોના પદો પર ખાલી જગ્યાઓ હોવાને કારણે વડી અદાલતનું વહીવટકર્તૃત્વ પ્રભાવિત થઈ રહ્યું હતું અને તે સમયેના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશે દર્શાવેલી સક્રિયતા કારણે વડી અદાલતના વહીવટને પૂરતી માનવશક્તિ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી. તે બાબત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે સામાવાળા-પ્રાધિકારની દરેક એક કાર્યવાહીમાંથી મનમાની

સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે અને તેથી સામાવાળા-પ્રાધિકાર તરફથી કરાયેલ આવી કાર્યવાહી ન્યાયનો ઉપહાસ સમાન બને છે.

:: મૌખિક રજૂઆતો ::

લેખિત રજૂઆતો પૂર્ણ થયા બાદ, આ મેટરની ત્વરિત સુનાવણી માટે મૌખિક વિનંતી કરવામાં આવી હતી અને તેથી, આ મામલો અંતિમ સુનાવણી માટે હાથ ધરવામાં આવે છે.

૬. તેથી તો વધુ ભારપૂર્વક, અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી મહેશ પ્રજાપતિ સાથે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી જે.એસ. સાધવાણી એ રજૂઆત કરી છે કે બંધારણીય યોજનાના અંતર્ગત મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સર્વોચ્ચ સત્તાધિકારી છે. વડી અદાલતની સ્થાપનામાં અધિકારીઓ તથા કર્મચારી વર્ગના સભ્યોની નિમણૂક કરવાની તમામ સત્તાઓ તેમના પાસે છે. ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા માટે આવી સત્તાઓ સંબંધિત વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને સોંપવામાં આવી છે. તેમણે આ સત્તાઓને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૬ હેઠળ ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓ સમકક્ષ ગણાવી છે. તેમના મતે, અનુચ્છેદ ૨૩૫ અધિનસ્ત અદાલતો પરના નિયંત્રણની જોગવાઈ કરે છે અને તેથી, કોઈપણ સત્તાધિકારી દ્વારા આવી સત્તાઓને મર્યાદિત કરવાનો કોઈપણ પ્રયાસ હસ્તક્ષેપ સમાન ગણાશે અને તેને હળવાશથી જોવો જોઈએ નહીં. તેમણે આ અદાલતને વર્ષ ૧૯૬૪ થી વર્ષ ૨૦૧૫ સુધી વડી અદાલતના નિયમોના વિકાસના વિવિધ તબક્કાઓ પરથી પસાર કરી દર્શાવ્યું છે કે નોમિનેશન દ્વારા

ભરતી કરવાની પદ્ધતિ વર્ષોથી અસ્તિત્વમાં હતી, માત્ર ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ થી ૦૪ મે, ૨૦૧૨ સુધીના ટૂંકા ગાળાને બાદ કરતાં, જ્યારે તત્કાલીન મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાસ્કર ભટ્ટાચાર્ય એ ઉક્ત નિયમોમાંથી 'નોમિનેશન' શબ્દ કાઢી નાખ્યો હતો. તેમણે આગ્રહપૂર્વક રજૂ કર્યું છે કે ૦૪ મે, ૨૦૧૫ના રોજ 'નોમિનેશન' શબ્દ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જયંત પટેલ એ ૧૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ. સહાઈ પાસેથી પદભાર સંભાળ્યા પછી તેને ફરી એકવાર દૂર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમના મતે, જ્યારે અરજદારોની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, ત્યારે 'નોમિનેશન' દ્વારા નિમણૂક કરવાની આ પદ્ધતિ સંપૂર્ણપણે અમલમાં હતી અને સક્ષમ અદાલત દ્વારા તેને પડકારીને રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને 'નોમિનેશન' દ્વારા કરવામાં આવેલી ભરતીને પડકારતી કોઈ કાર્યવાહી ટકી શકે તેમ નહોતી. તેમના જણાવ્યા મુજબ, આવી નિમણૂકો કરવામાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા હોઈ શકે નહીં, કારણ કે વડી અદાલતના ૬૦% થી ૭૦% કર્મચારીઓ 'નોમિનેશન'ના માર્ગે આવ્યા હશે, કારણ કે આ પદ્ધતિ ઘણીઘણી પ્રચલિત અને લોકપ્રિય હતી. તેમણે આગ્રહ કર્યો છે કે જો નોંધપોથી પર વિચાર કરવામાં આવે, તો વર્ગ-૪ માં પટાવાળાઓ તરીકે તેમજ અન્ય રીતે નિયુક્ત થયેલ મોટા ભાગના વ્યક્તિઓની નિમણૂક ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલી સત્તાના આધારે કરવામાં આવી છે. તેમનો ભાર એ રહ્યો છે કે સેવા સમાપ્તિની કાર્યવાહી તત્કાલીન

કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ. સહાઈ દ્વારા વડી અદાલતના હાલના ન્યાયમૂર્તિઓને રહેણાંક પ્લોટોના ફાળવણીના મામલે શરૂ કરાયેલી સ્વપ્રેરિત રિટ અરજી એટલે કે રિટ અરજી (પી.આઈ.એલ.) ક્રમાંક ૧૬૩ ઓફ ૨૦૧૫ થી પ્રેરિત છે. તેમણે વધુમાં આગ્રહ કર્યો છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતના રેણુ (ઉપરોક્ત) મેટરના નિર્ણય પર ઘણો ભાર મુકવામાં આવે છે, પરંતુ અંતે સર્વોચ્ચ અદાલતે જે દિશાનિર્દેશ આપ્યા છે તે માત્ર ઓબિટર ડિક્ટા છે અને તેનું કોઈ બાંધધરીરૂપ અસરકારકત્વ નથી, અને તેથી, ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ એમ. ગુરુમૂર્તિ (ઉપરોક્ત) મેટરના નિર્ણયને બંધનકારક સત્તારૂપ નિર્દેશક માની લેવું યોગ્ય હતું, કારણ કે તે વડી અદાલતની સ્થાપનામાં નિમણૂક કરવાની મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની સત્તાઓને નિર્વિવાદ રીતે માન્યતા આપે છે.

૬.૧ તેમણે બહુ જ ભારપૂર્વક કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ભંગ અંગે દલીલ કરતાં જણાવ્યું છે કે ન્યાયાધીશોની સમિતિ દ્વારા અરજદારોને ૦૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ જારી કરાયેલી કારણ દર્શાવો નોટિસ કાયદા અનુસાર નહોતી અને વધુમાં, કાયદા હેઠળ કલ્પિત અસરકારક સુનાવણી પણ આપવામાં આવી નહોતી. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, ઉક્ત નોટિસ પૂર્વનિર્ધારિત મનોદશા સાથે આપવામાં આવેલ, કારણ કે નોટિસ પોતે જ એવો દાવો કરે છે કે નિયુક્ત થયેલામાંથી કોઈને પણ વ્યક્તિગત સુનાવણી આપવામાં આવશે નહીં અને તે કોઈને પણ જવાબ દાખલ કરવા મુદતવધારો અથવા સમય માંગવાથી પણ

અટકાવે છે. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, આ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ હોવાથી, સેવાસમાપ્તિના હુકમને રદ કરવા માટે આ પોતે જ પૂરતું આધાર છે.

૬.૨ અરજદારો તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે પ્રારંભમાં અરજદારોનાં નામોની ભલામણ કોણે કરી હતી તે ઉજાગર થાય તે માટેની અરજીઓ નોંધ પર લાવવા બાબતે ઘણો ભાર મૂક્યો હતો, તથાપિ પછી તેમણે એવી આગ્રહની માંગણી, એટલે કે અરજીઓ નોંધ પર લાવવાની માંગણી, છોડી દીધી હતી અને તેથી તે બાબતે કોઈ હુકમ કરવો જરૂરી જણાયો નહોતો. ઘટનાઓના ક્રમવાર વર્ણન દ્વારા આ અદાલતનું ધ્યાન દોરી જઈને તેમણે એ બાબતે ભાર મુકવાનો પ્રયાસ કર્યો કે કારણદર્શક નોટિસ હકીકતમાં સુઓ મોટુ રિટ અરજીઓ પરિણામ હતી. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે કોઈપણ તરફથી ફરિયાદ ન હોય ત્યાં સુધી, પદસ્થ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ સુઓ મોટુ નિર્ણય લઈને અરજદારોની સેવા સમાપ્ત કરવી યોગ્ય નહોતી. તેમના મુજબ, વડી અદાલતના મહેકમ પર નિયુક્તિઓ માટે નામનિર્દેશન કરવાની પદ્ધતિને કોઈ પડકાર ન હોવાથી, હાલની અરજીઓ મંજૂર થવા પાત્ર છે.

૬.૩ પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે :

(૧) એમ. ગુરૂમૂર્તી વિ. ધ એકાઉન્ટન્ટ જનરલ, અસમ અને નાગાલેન્ડ તથા અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૧૮૫૦.

(૨) રાજસ્થાનની ન્યાયિક વડી અદાલત વિ. રમેશ ચંદ પાલીવાળ, (૧૯૯૮)
૩ એસસીસી ૭૨.

(૩) રેણુ અને અન્ય વિ. જિલ્લાની અને સત્ર ન્યાયાધીશ, ત્રીસ હજારી
અદાલતો, દિલ્હી અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૧૪ એસ.સી.સી. ૫૦ (પરિષ્કેદ : ૧૫,
૧૯ અને ૨૧).

૭. તેનાં વિરુદ્ધ અર્થમાં, વર્ષ ૨૦૧૫ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૭૯૦૧
માં સામાવાળા ક્રમાંક ૧ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ક વકીલ શ્રી કમલ
ત્રિવેદીએ જોરશોરથી રજૂઆત કરી કે વિવાદ બહુ સીમિત પરિધિમાં આવેલો છે.
તેમણે વડી અદાલતના નિયમોમાં 'નોમિનેશન' શબ્દના સમાવેશને નીચે મુજબ
ચાર સમયખંડોમાં વિભાજિત કર્યો છે:

(૧) વર્ષ ૧૯૬૪થી ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ સુધીનો સમયગાળો, જ્યારે વડી
અદાલતના નિયમોમાં 'નોમિનેશન' શબ્દ અસ્તિત્વમાં હતો.

(૨) ઓગસ્ટ ૧૩, ૨૦૧૨ થી મે ૦૩, ૨૦૧૫ સુધીનો સમયગાળો, જ્યારે
'નોમિનેશન' એવો શબ્દ હાજર નહોતો.

(૩) 'નોમિનેશન' શબ્દનો ફરીથી ૦૪ મે, ૨૦૧૫ થી ૧૧ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫
સુધી સમાવેશ.

(જ) આ શબ્દ 'નોમિનેશન' ને વડી અદાલતના નિયમોમાંથી ફરીથી ૧૨ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ના રોજ કાઢી નાખવો.

૭.૧ તેમના મુજબ, રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયમાં નિર્ધારિત માત્ર બે જ પદ્ધતિઓ, વડી અદાલતના મહેકમ પર, (૧) સીધી ભરતી અને (૨) બઢતી છે. 'નામાંકન' ની સંકલ્પના સ્પષ્ટપણે ગેરહાજર છે. તેમણે જોરદાર દલીલ કરી છે કે જો વહીવટ ન્યાયસંગત હોત અને રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા નિર્ણય પ્રત્યે આદર રાખતો હોત, તો ૦૪ મે, ૨૦૧૫ ના રોજ 'નામાંકન' શબ્દનો સમાવેશ કરવામાં આવી શક્યો ન હોત. તેમનું કહેવું છે કે બે ન્યાયાધીશોની સમિતિ (શ્રી ન્યાયમૂર્તિ વી.એમ. સહાય અને શ્રી ન્યાયમૂર્તિ આર.આર. ત્રિપાઠી) ની બેઠક ૧૦ એપ્રિલ, ૨૦૧૪ ના રોજ મળી હતી અને શ્રી ન્યાયમૂર્તિ વી.એમ. સહાયને ૨૯ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૪ ના રોજ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે ઉન્નત કરવામાં આવ્યા બાદ, વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી જયંત પટેલે સમિતિમાં તેમની જગ્યાએ સ્થાન લીધું હતું. આવી સમિતિએ ૦૭ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫ ના રોજ પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. જ્યારે તે કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી વી.એમ. સહાય સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો, ત્યારે તેમણે મૌખિક રીતે રજિસ્ટ્રીને તે નિયમિત મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ મૂકવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. ૦૧ મે, ૨૦૧૫ ના રોજ તે ફરી એકવાર તેમની સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો અને તેમના દ્વારા સમાન નોંધો કરવામાં આવી હતી. તેમણે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો કે આ ત્રણ દિવસ દરમિયાન એવું શું બન્યું હશે કે તેમણે બે

ન્યાયાધીશોની સમિતિના અહેવાલના સંપૂર્ણ વિરુદ્ધ 'નામાંકન' શબ્દ ઉમેર્યો અને કચેરીને આ જ વિષય અન્ય ત્રણ ન્યાયાધીશોથી બનેલી બીજી સમિતિ સમક્ષ મૂકવા નિર્દેશ કર્યો. તેમના મુજબ, એવો પલટો લેવાની કોઈ જરૂર ન હતી, ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે ત્યાં સુધીમાં, આ અદાલતના એક કાર્યરત ન્યાયાધીશ દ્વારા તેમનું ધ્યાન પણ રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું. આથી, નિમણૂક તરફ કોઈ પગલું ન લેવા માટે તેમના સમક્ષ ત્રણ મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ હતા : (૧) રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો; (૨) વિશેષ સમિતિનો તા. ૦૭ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫ નો અહેવાલ; અને (૩) વડી અદાલતના એક કાર્યરત ન્યાયાધીશ દ્વારા સંબોધાયેલ તા. ૨૩ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ નો પત્ર. ત્રણે એક જ સ્વરે સૂચવતા હતા કે 'નામાંકન' દ્વારા નિમણૂક કરવાની પદ્ધતિ મંજૂરપાત્ર નહોતી. તેમણે રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર ભાર મૂક્યો છે અને દલીલ કરી છે કે આ ચુકાદો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૮ હેઠળની ભરતી સાથે સંબંધિત છે. વધુમાં, તે એમ પણ નક્કી કરે છે કે વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ ની ભરતી જાહેર ક્ષેત્રમાં થવી આવશ્યક છે અને મુખ્ય ન્યાયાધીશની સર્વોપરિતા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ની સત્તા અને આવશ્યકતાઓને ઉપરથી નકારી શકતી નથી. જાહેર જાહેરાત બહાર પાડ્યા વિના કરવામાં આવેલી કોઈપણ નિમણૂક પ્રથમ દ્રષ્ટિએ ગેરકાયદેસર અને રદબાતલ ગણાશે. આ છતાં, જો 'નામાંકન' ને નિમણૂકની પદ્ધતિઓમાંથી એક તરીકે દાખલ કરવામાં આવે, તો કચેરીમાં તેમના ઉત્તરાધિકારી માટે એવી

ગેરકાયદેસરતાની નોંધ લેવી અને તેને સુધારવી ફરજિયાત હતી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ૧૦ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ ના રોજ સ્વપ્રેરિત રિટ અરજીમાં પસાર કરાયેલ હુકમને હાલના કેસમાં વહીવટની કાર્યવાહીના સાથે સાંકળવું સંપૂર્ણપણે ખોટું છે. અને, ૧૦ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ ના હુકમ સામે પ્રતિક્રિયારૂપે સેવામાંથી દૂર કરવાનો હુકમ બહાર પડ્યો હતો એવું કહેવું પણ એકદમ ખોટું છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે જ્યારે વર્તમાન કાર્યવાહીમાં અરજદારો દ્વારા સેવા સમાપ્તિ પડકારવામાં આવી છે, ત્યારે નિમણૂકની પદ્ધતિઓમાંથી એક તરીકે વડી અદાલતના નિયમોમાં 'નામાંકન' શબ્દના સમાવેશને પડકારવા માટે વડી અદાલતના વહીવટને અલગ અરજિના માર્ગે જવાની જરૂર રહેતી નથી. આનુષંગિક કાર્યવાહીમાં એવો પડકાર સ્વીકાર્ય છે અને રેણુ (ઉપરોક્ત) પછીના સમયગાળામાં થયેલા વિકાસોના પ્રકાશમાં 'નામાંકન' શબ્દનો એવો સમાવેશ કાયદેસર રીતે વાજબી હતો કે કેમ તે બાબતની આ અદાલત તપાસ કરી શકે છે.

૭.૨ રેણુ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપયોગમાં લીધેલા શબ્દો એટલા સ્પષ્ટ છે કે તેમાં જારી કરાયેલા નિર્દેશોના વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી નિમણૂક રદબાતલ અને શૂન્ય ગણાશે. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલના જણાવ્યા મુજબ, આ બાબત પોતે જ મહત્વપૂર્ણ છે અને ગેરકાયદેસર રીતે નિમણૂક પામેલાઓને અતિશય અવકાશ આપ્યા વિના પણ પગલાં લઈ શકાય તેમ હતા. તેમ છતાં, સાંભળવાની પૂરતી તક આપવામાં આવી છે. તેમણે વધુમાં એ પણ

દર્શાવ્યું છે કે નિમણૂકનો હુકમ પોતે જ એવો હતો કે બે વર્ષની અવધિની અંદર આવી સેવા સમાપ્ત કરી શકાય અને અરજદારો હજુ પરીક્ષણ અવધિ પર હતા.

૭.૩ નિર્વિવાદ રીતે, તેમની નિમણૂક ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ કરવામાં આવી હતી અને તેથી પણ, સમિતિના અહેવાલના આધારે જ્યારે વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જયંત પટેલે તેમની નિમણૂક કાયદાના વિરુદ્ધ હોવાનું ઠેરવ્યું, ત્યારે કોઈ પડકાર ટકી શકે તેમ નથી. સમિતિએ પોતાની સ્વતંત્ર પ્રક્રિયા વિકસાવી છે, જેને કોઈ રીતે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ કહેવાય તેમ નથી. વધુમાં, ભરતી સેલની નોંધ તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ. સહાઈ સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી તે અંગે ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓમાંથી એકના જવાબમાં તેમણે દલીલ કરી કે રજૂઆતોનો માર્ગ જે કંઈ હોય તે હોય, પરંતુ જ્યારે કોઈ પણ સમયે કોઈ જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી નહોતી અને જ્યારે ખાલી જગ્યા સૂચના ફલક પર પણ દર્શાવવામાં આવી નહોતી, ત્યારે 'મૌખિક જાણકારીથી' જાણીને કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અથવા રજિસ્ટ્રાર જનરલને સંબોધીને કરવામાં આવેલી અરજીઓ નિમણૂક કરવા માટે સ્વીકારી શકાય તેવી નહોતી. તેમની દ્રષ્ટિએ તો બાબત પહેલેથી જ પૂર્ણ અવસ્થાએ પહોંચી ગઈ હતી, પરંતુ ૦૪ મે, ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવેલા સુધારા સિવાય કંઈપણ મંજૂર કરવામાં આવ્યું હોત નહીં.

૭.૪ છેલ્લે, તેઓ આગ્રહ કરે છે કે વહીવટી બાજુએ સ્થાયી સમિતિમાં તેમજ પૂર્ણ અદાલતમાં, આ વડી અદાલતના વ્યવહારમાં રહેલા લગભગ તમામ

ન્યાયાધીશોએ ભાગ લીધો હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં, ન્યાયિક બાજુએ, જ્યારે અરજદારો ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજીઓ દ્વારા અદાલતનો આશરો લેવાનું પસંદ કરે છે, ત્યારે તેમને સુનાવણી આપવી અનિવાર્ય બને છે. આપું દૃશ્ય અસંભવિત નથી કે જે વિષયનો વહીવટી બાજુએ વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય તે કોઈપણ ન્યાયાધીશ સમક્ષ ન્યાયિક બાજુએ ઉપસ્થિત થાય અને આવશ્યકતાના સિદ્ધાંતે તેને અનુમતિપાત્ર બનાવ્યું છે. તેમણે તેમની આ રજૂઆતના આ ભાગને સમર્થન આપવા માટે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. શિઓ શંકર લાલ શ્રીવાસ્તવ અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૨૭૬, તેમજ કેરળ વડી અદાલત દ્વારા મેરી ટેરેસા ડાયસ વિ. ધ ઓન'બલ એકિંટિંગ ચીફ જસ્ટિસ અને અન્ય, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૮૫ કેરળ ૨૪૫, આ કેસોમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણયોના આધાર લેવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

૭.૫ તેણે આધાર તરીકે જે અન્ય નિર્ણયો પર અવલંબન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, તે નીચે મુજબ છે :

(૧) ચેરમેન, બોર્ડ ઓફ માઈનિંગ એક્ઝામિનેશન અને અન્ય વિ. રામજી, (૧૯૭૭) ૨ એસ.સી.સી. ૨૫૬.

(૨) બિહાર રાજ્ય વિ. ઉપેન્દ્ર નારાયણ સિંહ અને અન્ય, (૨૦૦૯) ૫ એસ.સી.સી. ૬૫.

(૩) ઓરિસ્સા રાજ્ય અને અન્ય વિ. મમતા મોહંતી, (૨૦૧૧) ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૧.

૮. સ્પેશ્યલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૭૧૪૫ ના ૨૦૧૫ માં સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલાં વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મહેતા, વિદ્વાન વકીલ શ્રી હેમાંગ શાહ સાથે, તેમણે પોતાની રજૂઆતોને ચાર ભાગોમાં વહેંચીને જોરશોરથી રજૂઆત કરી છે :

(૧) સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ રેણુ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનું ક્ષેત્રફળ;

(૨) રેણુ (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના પરિણામો;

(૩) જો આવો નિર્ણય સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર હોય, તો શું બંધારણીય પદાધિકારી પોતાના પૂર્વવર્તીના નિર્ણયના આધારે કાર્યવાહી કરી શકે; અને

(૪) અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે ઉઠાવેલા કેટલાક મુદ્દાઓના જવાબ.

૮.૧ શ્રી મહેતાના જણાવ્યા મુજબ, રેણુ (ઉપરોક્ત)ના કેસના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૮ અને ૧૩ મુજબ કરવામાં આવેલી કોઈપણ નિમણૂકને કાનૂની નજરે કોઈ અસર રહેતી નથી. તેવી વ્યક્તિને કોઈ અધિકાર કે હિત પ્રાપ્ત થતું નથી અને આવી નિમણૂક અવગણવા યોગ્ય બને છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ

૧૪ અને ૧૬ના ભંગમાં કરવામાં આવેલી કોઈપણ નિમણૂકને રદબાતલ ગણવી આવશ્યક છે. તેમણે પરિચ્છેદ ૧૬ પર પણ આધાર મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, જેમાં પારદર્શિતાને ભારપૂર્વક ઉલ્લેખવામાં આવી છે, તથા પરિચ્છેદ ૨૧ અને ૨૪માં મુખ્ય ન્યાયાધીશની બંધારણપ્રદત્ત સત્તાઓનો ઉલ્લેખ છે, હાંલકે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ના આધિન છે. તેમનું કહેવું છે કે અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળની સત્તાઓ નિરંકુશ નથી, જે બાબત રેણુ (ઉપરોક્ત)ના કેસના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૨૫, ૨૭ અને ૨૯ પરથી સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ થાય છે. આવી ગેરકાનૂની નિમણૂકનું પરિણામ પરિચ્છેદ ૩૫.૩માંથી પણ સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ થાય છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કડક શબ્દોમાં તેને આરંભથી જ શૂન્ય, અમલયોગ્ય ન હોય તેવી અને અમલમાં મૂકી ન શકાય તેવી ગણાવી છે. તેમણે વધુમાં આગ્રહ કર્યો છે કે આ નિર્ણય સલાહકાર સ્વરૂપનો નથી અને તેનો તમામ વડી અદાલતો પર નિર્વિવાદ બંધનકારક પ્રભાવ છે. તેમણે વધુમાં આગ્રહ કર્યો છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત પોતાનો જ નિર્ણય ભિન્ન ઠરાવી શકે છે અને તેને રદ પણ કરી શકે છે. પરંતુ અનુચ્છેદ ૧૪૪ હેઠળની તમામ અન્ય સત્તાઓ, નાગરિક તથા ન્યાયિક, સર્વોચ્ચ અદાલતને સહાયરૂપ થાય તેવી કાર્યવાહી કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. એવો બંધનકારક નિર્ણય તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી વી.એમ. સહાઈ દ્વારા અવગણવામાં આવવો જ ન જોઈતો હતો. તેથી તેમણે આગ્રહ કર્યો છે કે જો ઉત્તરવર્તી કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશે સ્થિતિને યોગ્ય બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હોય, તો અરજદારોને અસ્થિર આધાર રજૂ કરીને આવા પ્રશ્નો ઉઠાવવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. તેમણે આગ્રહ કર્યો છે કે જો

હાઈકોર્ટે રેણુ (ઉપરોક્ત)ના કેસના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૩૫માં આવેલા તે ત્રણ શબ્દોને શાબ્દિક અર્થમાં લીધા હોત, તો તે મનસ્વી રીતે વર્તી હોત. તેમ છતાં, અરજદારોને સંપૂર્ણ તક ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી છે. તેમણે વધુમાં ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી વી.એમ. સહાયએ રેણુ (ઉપરોક્ત)ના કેસના નિર્ણય અને સમિતિના અહેવાલ અંગે લીધેલા ડગમગતા વલણ અંગે પણ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. વકીલના જણાવ્યા મુજબ જો પ્રથમ સમિતિનો અહેવાલ સ્વીકારવામાં આવ્યો ન હતો અને બીજી સમિતિ ૧૦ જૂન, ૨૦૧૫ના રોજ રચવામાં આવી હતી, તો પણ જો તેઓ આવા અહેવાલની રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તો આગામી અહેવાલ મળ્યા પહેલાં કોઈ નિમણૂક કરવામાં આવી શકતી નહોતી

આગામી સમિતિના અહેવાલની રાહ જોયા વિના સમિતિ. અન્યોએ અનુસરવા માટે અત્યંત ઉચ્ચ ધોરણો સ્થાપિત કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી વડી અદાલત તરફથી આ એક અત્યંત અસામાન્ય કાર્યવાહી છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે એ પણ દર્શાવ્યું કે બાબતો સીધી અને સ્પષ્ટ રીતથી આગળ વધવાને બદલે જો તે ગંભીર રીતે ખોટી દિશામાં વળી રહી હોય, તો તેમાં સુધારો કરવો યોગ્ય બને છે. તેમણે આગળ રજૂ કર્યું કે અગાઉ ‘નામાંકન’ નિયમોનો ભાગ હતું. પરંતુ તે સમયના મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી. ભાસ્કર ભટ્ટાચાર્યાએ ‘નામાંકન’ શબ્દ દૂર કર્યો, તે તેમની તરફથી યોગ્ય કાર્યવાહી હતી, કારણ કે તે સ્પર્ધાને નષ્ટ કરે છે અને મનસ્વિતાને જન્મ આપે છે. તેમણે ઉઠાવેલો પ્રશ્ન એ હતો કે શું અરજદારોની નિમણૂક હકીકતમાં ‘નામાંકન’ પદ્ધતિથી કરવામાં આવી હતી,

કારણ કે ‘નામાંકન’ શબ્દ સૂચવે છે કે જે વ્યક્તિનું નામ નામાંકિત કરવામાં આવે છે તે તેનું નામ સૂચવનાર વ્યક્તિને ખૂબ નજીકની હોય. તેમના મુજબ વર્તમાન નિમણૂક નિમણૂક કરવાની એક સંકર પદ્ધતિ છે અને તેને કઠિનતાથી જ ‘નામાંકન’ દ્વારા થયેલી નિમણૂક કહી શકાય. તેમણે વેબસ્ટર અને કેમ્બ્રિજ શબ્દકોશના આધાર પર પણ દર્શાવ્યું છે કે જો ‘નામાંકન’ શબ્દને જોવામાં આવે, તો અરજદારોની નિમણૂકની કાર્યવાહી ક્યારેય ‘નામાંકન’ દ્વારા થયેલી કહી શકાય નહીં, કારણ કે તેની પૂર્વશરત એ છે કે એવી વ્યક્તિને ઓળખતા હોવું જોઈએ અને ૯૪ વ્યક્તિઓની આ તમામ નિમણૂકો ‘નામાંકન’ દ્વારા કરવી વ્યવહાર્ય હોય તે અત્યંત અસંભવિત છે.

૮.૨ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ભંગના પાસા અંગે, તેમણે આગ્રહપૂર્વક રજૂ કર્યું છે કે હકીકતશોધ સમિતિએ માત્ર તક જ આપી નથી, પરંતુ પોતાના અહેવાલ માટે વિગતવાર કારણો પણ આપ્યા છે. આ અલ્પકાળીન નિમણૂક છે, જેમાં વ્યક્તિગત સુનાવણી કોઈ જ રીતે આવશ્યક નહોતી, જ્યારે અન્યથા આવશ્યક તક પહેલેથી જ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી. તેમણે આક્ષેપ કે આ જાહેર હિત અરજીની પ્રતિક્રિયા રૂપ છે તેને અતાર્કિક નિવેદન ગણાવ્યું છે અને અદાલતની અવમાનના માટે અરજ કરી છે. અરજદારોની નિમણૂક કરવામાં આવે તે પહેલાં, આ અદાલતના એક કાર્યરત ન્યાયાધીશે તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.એમ. સહાયનું ધ્યાન દોર્યું હતું, તેમ છતાં, મે ૧૦, ૨૦૧૫ અને જુલાઈ ૧૦, ૨૦૧૫ વચ્ચે કરવામાં આવેલી તમામ નિમણૂકો અંગે, તેવી

છેલ્લી નિમણૂકો કરવામાં આવે તે પહેલાં, જુલાઈ ૦૭, ૨૦૧૫ના રોજ ચાર કાર્યરત ન્યાયાધીશો તરફથી કરાયેલા સંદેશ દ્વારા પણ તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને આવી નિમણૂકો અટકાવવા અને પરત ખેંચવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, જ્યારે તેની કોઈ દખલ લેવામાં આવી નહોતી અને જ્યારે અભિલેખ પરથી એવું પ્રતીત થાય છે કે વડી અદાલતને નિમણૂક જે રીતેથી કરવામાં આવી હતી તે અંગે વાસ્તવિક ચિંતા હતી, ત્યારે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ તરીકે કાર્યરત વ્યક્તિને તે ગેરકાયદેસરતા દૂર થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા પોતાના અધિકારોની સંપૂર્ણ હદમાં ગણવામાં આવશે.

:: વિચારણા માટેના મુદ્દાઓ ::

૯. બંને પક્ષો દ્વારા કરવામાં આવેલ અરજીઓ અને રજૂઆતોના બળ પર તેમજ વિષયસંબંધિત કાયદાનો વિચાર કરતાં, આ અદાલતના વિચારાર્થે નીચેના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે :

(૧) શું ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ ની યોજનાના અધિન ઉચ્ચ ન્યાયાલયના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની નિમણૂક બાબતે વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને સર્વોચ્ચ સત્તા અને અપ્રતિબંધિત સત્તાઓ પ્રાપ્ત છે.

(૨) શું રેણુ અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા (ઉપરોક્ત) પછી પણ મુખ્ય ન્યાયાધીશને સ્ટાફના સભ્યોને નામાંકિત કરવાની સત્તાઓ અવરોધ વિના યથાવત્ રહે છે કે નહીં.

(૩) શું બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ કરવામાં આવેલી આવી કાર્યવાહી, સંવિધાનિક કર્તા તરીકે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના પદ પર વર્તમાન ધારક દ્વારા તપાસથી મુક્ત છે, અથવા તો ન્યાયિક પક્ષે આવી નિર્ણયને કોઈ પડકાર કરવામાં આવ્યો ન હોય ત્યારે પણ તેને વહીવટી પક્ષે પોતાના પૂર્વવર્તીના નિર્ણયમાં સુધારો કરવાની સત્તા હશે કે નહીં.

(૪) ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૯ હેઠળ કરવામાં આવેલી નિમણૂકોનો અંત લાવવા માટે કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે ત્યારે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો કેટલા અંશે અમલ થવો જોઈએ.

:: બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ મુખ્ય ન્યાયાધીશની સત્તાઓ :

૧૦. શરૂઆતમાં, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીવર્ગની નિમણૂક કરવા બાબતે વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની સત્તાઓનો વિચાર કરવો આવશ્યક રહેશે.

૧૦.૧ ઉક્ત હેતુ માટે બંધારણની કલમ ૨૨૯નું પુનરુચ્ચાર કરવું લાભદાયક રહેશે, જે નીચે મુજબ છે :

“૨૨૯. વડી અદાલતોના અધિકારીઓ અને સેવકો તથા ખર્ચ :

(૧) વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોની નિમણૂક અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા અથવા તેઓ જે અન્ય ન્યાયાધીશ કે અદાલતના અધિકારીને તે

માટે નિર્દેશ આપે તે દ્વારા કરવામાં આવશે: પરંતુ શરતે કે રાજ્યનો રાજ્યપાલ નિયમ દ્વારા એવી જોગવાઈ કરી શકે છે કે નિયમમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલાં એવા કિસ્સાઓમાં, જે વ્યક્તિ પહેલેથી જ અદાલત સાથે સંલગ્ન ન હોય, તેને અદાલત સાથે સંબંધિત કોઈપણ પદ પર રાજ્ય જાહેર સેવા આયોગ સાથે પરામર્શ કર્યા સિવાય નિયુક્ત કરવામાં નહીં આવે.

(૨) રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન રહી, વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોની સેવાની શરતો એવી રહેશે જે અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા અથવા આ હેતુ માટે નિયમો બનાવવા મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા અધિકૃત કરવામાં આવેલ અદાલતના અન્ય કોઈ ન્યાયાધીશ અથવા અધિકારી દ્વારા બનાવવામાં આવેલ નિયમો દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે: પરંતુ, આ ઉપખંડ હેઠળ બનાવવામાં આવેલ નિયમો, જેટલી હદ સુધી તેઓ પગાર, ભથ્થાં, રજા અથવા પેન્શનને લગતા હોય, તેટલી હદ સુધી રાજ્યના રાજ્યપાલની મંજૂરી આવશ્યક રહેશે.

(૩) વડી અદાલતના વહીવટી ખર્ચ, જેમાં અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓને ચૂકવવાના અથવા તેમના સંબંધમાં ચૂકવવાના તમામ પગાર, ભથ્થાં અને પેન્શનનો સમાવેશ થાય છે, તે રાજ્યના સંચિત નિધિ પર ભારિત ગણાશે, અને અદાલત દ્વારા લેવામાં આવેલી કોઈપણ ફી અથવા અન્ય રકમો તે નિધિનો ભાગ બનશે.”

૧૦.૨ ઉક્ત અનુચ્છેદ ૨૨૯ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની નિમણૂકના વિષયમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશને વિશિષ્ટ સત્તાઓ તથા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી છે. ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા જળવાઈ રહે તે માટે આવી સત્તાઓ મુખ્ય ન્યાયાધીશને અપાઈ છે, જેમાં એકમાત્ર મર્યાદા એટલી છે કે જ્યાં જ્યાં તે વેતન, ભથ્થાં, રજા અને પેન્શન સાથે સંબંધિત હોય ત્યાં રાજ્યના રાજ્યપાલની મંજૂરી આવશ્યક છે. નોંધવા યોગ્ય છે કે નિમણૂકના વિષયમાં, જેમ અરજીપત્રમાં જ યોગ્ય રીતે દર્શાવવામાં આવ્યું છે, તેમ વિધાનમંડળ પણ મુખ્ય ન્યાયાધીશને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓને સંકુચિત કે ફેરફાર કરી શકતું નથી. રાજ્યપાલની મંજૂરી માત્ર એવા નિયમો પૂરતી મર્યાદિત છે જે વેતનો, ભથ્થાં, રજા અને પેન્શન સાથે સંબંધિત હોય. નાણાકીય જોગવાઈ રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવવાની હોવાથી, તે મર્યાદિત હદ સુધી આવી મંજૂરી આવશ્યક માનવામાં આવે છે. આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ પણ આ ઉપબંધ સાથે કરવો છે કે જે વ્યક્તિ પહેલેથી જ અદાલત સાથે સંલગ્ન નથી તેની નિમણૂક જાહેર આયોગ સાથે પરામર્શ કર્યા વિના કરી શકાશે નહીં, અને સેવાની શરતોને લગતા બનાવવામાં આવતા નિયમો તેવી કાનૂની જોગવાઈના આધીન રહીને અમલમાં આવશે.

૧૦.૩ આ તબક્કે ભારતના બંધારણની રચના સમયે બંધારણસભામાં થયેલી તે ચર્ચાનો વિચાર કરવો રસપ્રદ રહેશે, જેમાં કલમ ૨૦૫ (હવે, કલમ ૨૨૯) સંદર્ભે આવી નિયુક્તિની સત્તાઓ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. રાજ્યપાલની પૂર્વ

મંજૂરી મેળવવાની શરત, જ્યાં સુધી તેમાં નાણાકીય બાબતોનો પણ સમાવેશ થતો હતો, ત્યાં સુધી કેટલાક મોરચે આ આધારે કડક વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે તે લોકશાહી સિદ્ધાંતોથી પાછળ હટવા તથા તમામ સત્તાઓ કાર્યપાલિકા અથવા વિધાનમંડળમાં કેન્દ્રીત કરવાની સમકક્ષ ઠરી શકે. નીચે મુજબની સંબંધિત ચર્ચા પુનઃરજૂ કરવી યોગ્ય રહેશે :

“ અનુચ્છેદ ૨૦૫ કે સુધારાઓની યાદીની સુધારા ક્રમાંક ૨૬૭૬ના સંદર્ભે, પ્રસ્તાવિત અનુચ્છેદ ૨૦૫ની ઉપકલમ (૨) ના પરંતુકના સ્થાને નીચેનો પરંતુક પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવે :

પરંતુ શરતે કે આ ખંડ હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો, જેટલા અંશે તેઓ વેતન, ભથ્થાં, રજા અથવા પેન્શનને લગતા હોય, તેઓ માટે તે રાજ્યના રાજ્યપાલની મંજૂરી આવશ્યક રહેશે જેમાં વડી અદાલતનું મુખ્ય મથક આવેલું હોય.

શ્રી બ્રજેશ્વર પ્રસાદ (બિહાર : સામાન્ય) શ્રીમાન પ્રમુખ, મહાશય, હું કાર્યપાલક સત્તાધિકારીઓ, રાજ્યપાલ અને વિધાનમંડળના હસ્તક્ષેપના વિરોધમાં છું, કારણ કે પ્રાંતીય સરકારો અંગે મારી જાણીતી ભાવના એવી છે. જો આ સત્તાધિકારીઓને વડી અદાલતોના વહીવટમાં કોઈ મતાધિકાર આપવામાં આવે, તો પ્રાંતીય વડી અદાલતો માટે કોઈ સ્વતંત્રતા રહેશે નહીં. પહેલેથી જ એવી ભાવના વ્યાપક છે, આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે, કે ન્યાયના વહીવટમાં હસ્તક્ષેપ થયાના કિસ્સાઓ રહ્યા છે. પરંતુ કાર્યક્ષમ વહીવટના હિતમાં,

ન્યાયાધીશો તથા વડી અદાલતોના અન્ય સેવકોની પેન્શન, પગાર, રજા વગેરે બાબતો સર્વોચ્ચ અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરીને સંસદ અને પ્રમુખના હસ્તે સોંપવામાં આવવી જોઈએ.

.. ..

સરદાર હુકમ સિંહ (પૂર્વ પંજાબ : શીખ) : શ્રીમાન પ્રમુખ, મહાશય, હું આ નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે મજબૂર છું કે આપણે લોકશાહી સિદ્ધાંતોથી પાછળ હટી રહ્યા છીએ અને બધી સત્તાઓ કાર્યપાલિકા અથવા વિધાનમંડળમાં કેન્દ્રીત કરી રહ્યા છીએ; વધુ યોગ્ય રીતે કહું તો, હું કહી શકું કે આપણે પોલીસ રાજ્યના વિકાસ તરફ આગળ વધી રહ્યા છીએ. ન્યાયતંત્ર પોતે જ, એવું સ્વીકારવામાં આવે છે, કાર્યપાલિકા અને વિધાનમંડળ દ્વારા થતા અતિક્રમણ સામે પોતાનો બચાવ કરવા માટે અતિ નબળું છે અને તેનું વિધાનમંડળ અથવા કાર્યપાલિકા સાથે કોઈપણ પ્રકારનું પરાવલંબન અથવા આંતરસંબંધ તેની સ્વતંત્રતાને જોખમમાં મૂકી દેશે. કાર્યપાલિકા અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા તેના પર હાવી થઈ જવાની હંમેશા ભીતિ રહે છે. જેમ હું અગાઉ કહી ચૂક્યો છું તેમ, હું આ પરિવર્તનને વિધાનમંડળમાં વધુ ને વધુ સત્તાઓ નિહિત કરવાની અને અમારી અદાલતોની સ્વતંત્રતાને હાનિ પહોંચાડવાની દિશામાં હોવાનું માનું છું. મારા મત મુજબ, આ સુધારો જેવો ફેરફાર જોગવાઈ કરે છે તે ન્યાયતંત્ર અને કાર્યપાલિકા વચ્ચે નાના નાના ઘર્ષણબિંદુઓ ઊભા કરીને અથડામણનું કારણ બની શકે છે.”

૧૦.૪ તેથી, જે સ્વયંસ્પષ્ટ છે તે જણાવવું આવશ્યક છે કે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાના પાસાને બંધારણના રચયિતાઓ બંધારણ રચી રહ્યા હતા ત્યારે પણ દરેક તબક્કે અતિ સાવચેતીપૂર્વક સુરક્ષિત રાખવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, કાર્યક્ષમ વહીવટના હિતમાં, વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીવર્ગની નિમણૂંક બાબતે વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને વિશિષ્ટ સત્તાઓ આપવી જરૂરી માનવામાં આવી હતી. કોઈપણ તરફથી થતો કોઈપણ હસ્તક્ષેપ શરૂઆતથી જ અત્યંત અપ્રિય માનવામાં આવ્યો છે.

૧૦.૫ તે પૃષ્ઠભૂમિમાં, એમ. ગુરુમૂર્તિ (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં આપવામાં આવેલ બંધારણીય પીઠના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય બને છે; સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય પીઠે એવું ઠરાવ્યું છે કે બંધારણના રચયિતાઓએ કલમ ૨૨૯ અમલમાં મૂકતી વખતે જે નિર્વિવાદ હેતુ અને સ્પષ્ટ મનશા રાખી હતી તે એ છે કે વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોની નિમણૂંકના મેટરમાં માત્ર મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અથવા તેમના દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ જ સર્વોચ્ચ સત્તાધિકારી રહેશે. અને, વડી અદાલતની સ્વતંત્રતા સુનિશ્ચિત કરવા અને જાળવી રાખવા માટે, સંબંધિત કલમમાં જ જેટલી મર્યાદિત હદ સુધી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે સિવાય, કાર્યપાલિકા તરફથી કોઈ હસ્તક્ષેપ થઈ શકશે નહીં.

૧૦.૬ એમ. ગુરુમૂર્તિ (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના સંબંધિત અવલોકનો પુનરુત્પન્ન કરવું ઉપયુક્ત રહેશે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે :

૮. બંધારણના રચયિતાઓએ કલમ ૨૨૯ ઘડતી વખતે રાખેલો નિર્વિવાદ હેતુ અને સ્પષ્ટ આશય એ છે કે વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોની નિમણૂકોના વિષયમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા તેમના નિયુક્ત પ્રતિનિધિ સર્વોચ્ચ સત્તા રહેશે અને આ કલમમાં જે મર્યાદિત હદ સુધી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે સિવાય કાર્યપાલિકા દ્વારા કોઈ હસ્તક્ષેપ થઈ શકશે નહીં. આનો મુખ્ય હેતુ વડી અદાલતોની સ્વતંત્રતા સુનિશ્ચિત કરવાનો અને જાળવી રાખવાનો છે. બંધારણના રચયિતાઓની તે હેતુ સિદ્ધ કરવાની ચિંતાને સંપૂર્ણ રીતે આ બાબત દર્શાવે છે કે વડી અદાલતના બધા વહીવટી ખર્ચ, જેમાં અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોને ચૂકવવાપાત્ર અથવા તેમની બાબતમાં ચૂકવવાપાત્ર તમામ પગાર, ભથ્થાં અને પેન્શનનો સમાવેશ થાય છે, તેમને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોના પગાર અને ભથ્થાં જેટલા જ સ્તરે મૂકવામાં આવ્યા છે; તેમજ આ રીતે ભારિત કરવામાં આવેલ કોઈપણ ખર્ચની રકમમાં વિધાનમંડળ દ્વારા પણ ફેરફાર કરી શકાતો નથી. કલમ ૨૨૯ની ઉપકલમ (૧) ને ઉપકલમ (૨) સાથે વાંચતાં, વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોની માત્ર નિમણૂકો બાબતે જ નહીં પરંતુ નિયમો દ્વારા તેમની સેવા શરતો નિર્ધારિત કરવાની બાબતમાં પણ અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને વિશિષ્ટ સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી છે. આ સત્તા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા કરવામાં આવતી કાયદેસર જોગવાઈને આધીન છે, પરંતુ તે પણ માત્ર સેવા શરતોના વિષય સુધી મર્યાદિત છે. નિમણૂકોના વિષયમાં તો ઉપકલમ (૧) હેઠળ મુખ્ય ન્યાયાધીશને આપવામાં આવેલી સત્તાઓને વિધાનમંડળ પણ સીમિત અથવા બદલાવી શકતું નથી. નિયમોના

વિષયમાં નોંધ્યા મુજબ, રાજ્યપાલની મંજૂરી માત્ર એવા નિયમો સુધી મર્યાદિત છે જે પગાર, ભથ્થાં, રજા અથવા પેન્શન સાથે સંબંધિત હોય. સેવા શરતો અંગેના અન્ય તમામ નિયમો માટે તેમની મંજૂરી આવશ્યક નથી. ભારત શાસન અધિનિયમ હેઠળ પણ, વડી અદાલતના કર્મચારીવર્ગની સેવા શરતો સંબંધિત નિયમો બનાવવાની સત્તા, ભારત શાસન અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની કલમ ૨૪૧ સાથે વાંચતા કલમ ૨૪૨ (૪) હેઠળ, અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશમાં નિહિત હતી. વિરોધાભાસરૂપે, ભારતના નિયામક અને મહાલેખાપરીક્ષક સંબંધિત કલમ ૧૪૮ નો ઉલ્લેખ કરી શકાય. ઉપકલમ (૫) માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે: “આ બંધારણની જોગવાઈઓ અને સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કોઈપણ કાયદાને આધીન રહીને, ભારતીય ઓડિટ અને હિસાબ વિભાગમાં સેવા આપતા વ્યક્તિઓની સેવા શરતો તથા નિયામક અને મહાલેખાપરીક્ષકની વહીવટી સત્તાઓ એવી રહેશે જેવી નિયામક અને મહાલેખાપરીક્ષક સાથે પરામર્શ કર્યા પછી રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે.

૯. નોંધપાત્ર વાત એ છે કે, વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિથી ભિન્ન રીતે, નિયંત્રક અને મહાલેખા નિરીક્ષકને ભારતીય ઓડિટ અને હિસાબ વિભાગમાં સેવા આપતા વ્યક્તિઓની સેવા શરતો નિર્ધારિત કરવાની સત્તા અનુચ્છેદ ૨૨૯(૨) માં સમાવવામાં આવેલી ૪ શરતોમાં આપવામાં આવી નથી. ત્યાં નિયમો તેમની સાથે પરામર્શ કર્યા બાદ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બનાવવાના હોય છે. અનુચ્છેદ ૧૮૭ પણ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. તે અનુચ્છેદની કલમ (૨) એ જોગવાઈ કરે છે કે

રાજ્યનું વિધાનમંડળ, કાયદા દ્વારા, વિધાનમંડળના ગૃહ અથવા ગૃહોના સચિવાલય સ્ટાફમાં નિયુક્ત થયેલ વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવા શરતોનું નિયમન કરી શકે છે. કલમ (૩) નો અર્થ એવો છે કે, કલમ (૨) હેઠળ જોગવાઈ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, રાજ્યપાલ વિધાનસભાના અધ્યક્ષ અથવા વિધાન પરિષદના અધ્યક્ષ સાથે પરામર્શ કર્યા બાદ, સભા અથવા પરિષદના સચિવાલય સ્ટાફમાં નિયુક્ત થયેલ વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવા શરતોનું નિયમન કરતા નિયમો બનાવી શકે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૨૮ ની એક સ્વતંત્ર અને ભિન્ન યોજના છે અને તે વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની નિમણૂક તથા તેમની સેવા શરતોના વિષયમાં મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોવાની કલ્પના કરે છે. આ બાબતો તેમના દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો દ્વારા નિર્ધારિત કરી શકાય છે. કલમ (૧) ના પરંતુકમાં કલ્પવામાં આવેલી વિશેષ પરિસ્થિતિ સિવાય એકમાત્ર અપવાદ એ છે કે જ્યાં સુધી નિયમો વેતન, રજા અથવા પેન્શનને લગતા હોય ત્યાં સુધી રાજ્યપાલની મંજૂરી મેળવવી ફરજિયાત છે. આ અપવાદ શા માટે રાખવામાં આવ્યો છે તે સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે, કારણ કે નાણાકીય જોગવાઈ સરકાર દ્વારા કરાવવાની હોય છે અને જેટલી હદ સુધી કોઈ ખર્ચનો પ્રશ્ન સંકળાયેલો હોય તેટલી હદ સુધી સરકારની મંજૂરી આવશ્યક બને છે.

....”

૧૦.૭ આ નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરતાં

રેણુના કેસમાં બંધારણીય પીઠ

(ઉપરોક્ત) અને એ નોંધતા કે અનુચ્છેદ ૨૨૯, વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોની નિમણૂક તથા તેમની સેવાની શરતોના વિષયમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું અવલોકન કરે છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે કેટલાક પરિબલો સૂચવ્યા છે, જેમની નીચે આગળ ચર્ચા કરવામાં આવશે.

:: અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની ભરતી માટેના નિયમો

વડી અદાલત ::

૧૦.૮ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓ તથા અન્ય તમામ સક્ષમ બનાવતી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, આ અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ ગુજરાત વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની ભરતી તથા સેવા શરતો અંગે, એપ્રિલ ૦૧, ૧૯૬૪થી અમલમાં આવેલ, ગુજરાત વડી અદાલત (અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની ભરતી અને સેવા શરતો) નિયમો, ૧૯૬૪ ઘડ્યા હતા. આ નિયમોમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ગુજરાત વડી અદાલતના કાર્યાલયમાં કરવામાં આવતી તમામ નિમણૂકો માટે નિયુક્તિ સત્તાધિકારી તેમના પૂર્ણ વિવેકાધિકારથી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ રહેશે. વધુમાં, એવી શરત રાખવામાં આવી હતી કે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ તેમને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, સામાન્ય અથવા વિશેષ હુકમ દ્વારા, ઉક્ત અનુચ્છેદમાં નિર્દિષ્ટ અન્ય કોઈ વ્યક્તિને અદાલતમાં કોઈપણ પદ અથવા પદવર્ગ માટે નિમણૂક કરવા નિર્દેશ આપી શકે. આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ વડી અદાલતના વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના પદો

પર નિમણૂકો કરવા માટે રજિસ્ટ્રારને પણ નિર્દેશ આપ્યો હતો. આવી નિમણૂકો, નિઃસંદેહ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની પૂર્વ મંજૂરીને આધીન હતી.

૧૦.૯ ઉક્ત નિયમોની નિયમ ૬ માટે વિશેષ ઉલ્લેખ આવશ્યક છે, જેમાં રજિસ્ટ્રાર અથવા વધારાના રજિસ્ટ્રારના પદ પર નિમણૂક કરવા માટે નીચે મુજબ પૈકી કોઈ એક રીતે કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી :

(એ) વડી અદાલતના મહેકમમાંથી બઢતી દ્વારા, અથવા (બી) જિલ્લાની અદાલતના ન્યાયાધીશના દરજ્જાથી ઓછા ન હોય એવા ન્યાયિક અધિકારીના બદલી દ્વારા, અથવા

(સી) ઉમેદવારી દ્વારા.

(ડી) પુનર્નિયુક્તિ દ્વારા. તેથી, વર્ગ-૧ના અધિકારીઓ માટે 'નામાંકન' ની પદ્ધતિ દ્વારા નિમણૂક કરવાની સત્તાઓની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી અને તે જ મુખ્ય ન્યાયાધીશ પાસે હતી.

૧૦.૧૦ ત્યારબાદ બનાવવામાં આવેલા નિયમો, ૧૯૯૨ માં, વર્ષ ૧૯૬૪ ના નિયમોમાં કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી, સિવાય એટલું કે વડી અદાલતના સ્થાપનામાં અધિકારીઓની કેટલીક જગ્યાઓને આ હેતુ માટે સામેલ કરવામાં આવી હતી, કારણ કે ૧૯૬૦ થી વર્ગ-૧ ની મોટી સંખ્યામાં એવી જગ્યાઓ, જે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી નહોતી, વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને

કર્મચારીઓની બઢતી ઢ્ઢારા ભરવામાં આવી હતી. અને તેથી, નિમણૂકની પદ્ધતિઓમાં નામાંકન ઁક પદ્ધતિ તરીકે ચાલુ રહ્યું.

૧૦.૧૧ (ઁ) વડી અદાલતના નિયમોમાં ફરી ઁકવાર સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો અને ગુજરાત વડી અદાલત (અધિકારીઓ અને સ્ટાફની ભરતી તથા સેવાની શરતો) નિયમો, ૧૯૯૨ ના સ્થાને ગુજરાત વડી અદાલત (અધિકારીઓ અને સ્ટાફની ભરતી તથા સેવાની શરતો) નિયમો, ૨૦૧૧ અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા હતા, જેમાં ફરીથી વર્ગ-૧ અને વર્ગ-૨ માટે નિયુક્તિ સત્તાધિકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ છે અને વડી અદાલતના મહેકમ પરની અન્ય જગ્યાઓ માટે રજિસ્ટ્રાર જનરલ નિયુક્તિ સત્તાધિકારી છે. જોકે, આવી નિયુક્તિઓ રજિસ્ટ્રાર જનરલ ઢ્ઢારા મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની પૂર્વ મંજૂરીથી કરવામાં આવવાની હતી. વડી અદાલતના મહેકમ પરની સેવાઓ અને જગ્યાઓનું વર્ગીકરણ નિયમ ૫ માં નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યું છે :

(૧) વર્ગ-૧ રાજપત્રિત

(૨) વર્ગ-૨ રાજપત્રિત

(૩) વર્ગ૩ (જ) વર્ગજ

અરાજપત્રિત અરાજપત્રિત

૧૦.૧૧ (બી) નિયમ ૬ અદાલતના મહેકમ પર વ્યક્તિઓની નિમણૂક માટે જોગવાઈ કરે છે. તેમાં હેરવવામાં આવેલ છે કે વડી અદાલતના મહેકમ પર વિવિધ વર્ગો અને શ્રેણીઓમાં સ્થાપનના સભ્યો તથા કર્મચારીવર્ગના સભ્યોની નિમણૂક નીચે મુજબમાંથી કોઈ એક રીતે કરવામાં આવશે :

(૧) પ્રતિનિયુક્તિ; અથવા (૨) સીધી ભરતી; અથવા (૩) બઢતી; અથવા (૪) સમાવી લેવું.

નિયમ ૬ માં, 'નોમિનેશન' શબ્દ ત્યાં નહોતો, પરંતુ અનુસૂચીમાં, જેમાં કેડર અને નિમણૂકની પદ્ધતિની વિગત આપવામાં આવી છે, ત્યાં સર્વત્ર 'સીધી ભરતી' અને 'નોમિનેશન' બંનેનો સમાવેશ થયેલો જોવા મળે છે.

૧૦.૧૧(સી) નિયમ ૮ અનુસાર વડી અદાલતના મહેકમ પર સીધી ભરતી દ્વારા નિમણૂક માટે ઉમેદવારોની નીચી અને ઊંચી વયમર્યાદા અનુક્રમે ૧૮ વર્ષ અને ૩૫ વર્ષ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. અધિનસ્ત અદાલતો અથવા અન્ય કોઈ વડી અદાલતમાં કાર્યરત કર્મચારીઓને સમાન ધોરણે મહત્તમ પાંચ વર્ષની અવધિ જેટલી અથવા તેમણે આપેલી સેવાની સમકક્ષ વર્ષોની સંખ્યાની હદ સુધી, જે ઓછી હોય તે, સીધી ભરતી દ્વારા ભરવાની પોસ્ટ માટેની ઊંચી વયમર્યાદામાં છૂટછાટ આપવામાં આવવાની છે; અને અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ, સામાજિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત વર્ગો, શારીરિક રીતે નિશક્ત અને ભૂતપૂર્વ સૈનિકોને સંબંધિત ઉમેદવારોને ઊંચી વયમર્યાદામાં પાંચ વર્ષની છૂટછાટ મંજૂર રહેશે.

૧૦.૧૧(ડી) નિયમો, ૨૦૧૧ ના નિયમ ૧૮ હેઠળ, પ્રચલિત નિયમો અને સરકારની નીતિ મુજબ, સેવામાં રહેલા દરમ્યાન અવસાન પામેલા અદાલત કર્મચારીના આધારિતને કરણાધાર પર નિમણૂક કરવાની જોગવાઈ પણ કરે છે.

૧૦.૧૧(ઈ) નિયમો, ૨૦૧૧ ના નિયમ ૨૧ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમયાંતરે, કોઈપણ વ્યક્તિગત મેટર અંગે અથવા મેટરઓના કોઈપણ વર્ગ અથવા સમૂહ માટે, વય, લાયકાતો અથવા લઘુત્તમ અનુભવ સંબંધિત, જેમ કે નિયમો, ૨૦૧૧ માં અથવા તેના હેઠળ ઠેરવવામાં આવેલ હોય, તેવી કોઈપણ શરત અથવા કોઈપણ આવશ્યકતામાં શિથિલતા આપી શકે છે.

૧૦.૧૧(એફ) નિયમ ૨૪ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની સત્તાઓના સંરક્ષણ અંગે છે અને તેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આ નિયમોમાંની કોઈ પણ જોગવાઈનો એવો અર્થ કરવામાં આવશે નહીં કે જે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની કોઈપણ અદાલતી કર્મચારી અથવા સેવામાં નિમણૂક પામનાર કોઈપણ વ્યક્તિના પ્રકરણનો એવો રીતે નિકાલ કરવાની સત્તાઓને મર્યાદિત કરે અથવા સંકુચિત કરે, જે તેમને યોગ્ય અને ઉચિત જણાય. મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને આ નિયમોમાંના કોઈપણ નિયમમાં ફેરફાર કરવા, સુધારો કરવા અને રદ કરવા તેમજ આ નિયમોને અનુસંગિક અથવા સહાયક એવા તમામ વિષયો અંગે અથવા આ નિયમોમાં જોગવાઈ ન કરવામાં આવેલા અથવા પૂરતી જોગવાઈ ન કરવામાં આવેલા વિષયો અંગે, તેમને

યોગ્ય જણાય તેવા વધુ નિયમો બનાવવાની અથવા તેવા આદેશો પસાર કરવાની સત્તા પણ આપવામાં આવી છે.

૧૦.૧૧(જી) નિયમ ૨૫ રદકરણ અને બચાવ જોગવાઈઓ વિષે ઉપબંધ કરે છે અને એ જોગવાઈ કરે છે કે આ નિયમો દ્વારા આવરી લેવાયેલા વિષયવસ્તુ સંબંધિત અગાઉના તમામ નિયમો, વિનિયમો, આદેશો, સૂચનાઓ, પરિપત્રો, નિર્દેશો અને અન્ય લેખિત સાધનો આથી રદ કરવામાં આવે છે; અને ઉપરોક્ત રદ કરાયેલ જોગવાઈઓ પૈકી કોઈપણ હેઠળ કરવામાં આવેલી કોઈપણ નિમણૂક અથવા લેવાયેલ કોઈપણ કાર્યવાહી આ નિયમો હેઠળ કરવામાં આવી હોય અથવા લેવામાં આવી હોય એમ માનવામાં આવશે અને તે આથી બચાવવામાં આવે છે.

૧૦.૧૨ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં, તે સમયના મુખ્ય ન્યાયાધીશ શ્રી ભાસ્કર ભટ્ટાચાર્યે ઉક્ત નિયમોમાં સુધારો કર્યો હતો. ગુજરાત વડી અદાલત (અધિકારીઓ અને સ્ટાફની ભરતી તથા સેવા શરતો) નિયમો, ૨૦૧૨ (આગળ ચાલીને 'નિયમો, ૨૦૧૨' તરીકે ઉલ્લેખિત), ૧૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ થી અમલમાં આવ્યા છે, જેના દ્વારા અનુસૂચિમાંથી 'નોમિનેશન' શબ્દ કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે.

૧૦.૧૩ યદ્યપિ નિયમો, ૨૦૧૧ ના નિયમ ૬ માં 'નોમિનેશન' શબ્દ સ્પષ્ટ રીતે ગેરહાજર હતો, અસ્તિત્વમાં ન હોય તેવી કલમ ૪ માં, માળીથી લઈ લિફ્ટમેનના પદ સુધી, નિમણૂકની નિર્ધારિત પદ્ધતિ પ્રત્યક્ષ ભરતી અથવા નોમિનેશન દ્વારા

એવી હતી. ત્યારબાદ, વર્ષ ૨૦૧૨ માં, તમામ કેડરો માટેની નિમણૂકની પદ્ધતિ તરીકે 'નોમિનેશન' શબ્દ નિયમોમાંથી સંપૂર્ણ અને નિર્વિવાદ રીતે દૂર કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૦.૧૪ ૦૪ મે, ૨૦૧૫થી, ૧૧ જૂન, ૨૦૧૫ની તારીખની અને ૧૧ જૂન, ૨૦૧૫ના સરકારી રાજપત્રમાં પ્રકાશિત થયેલ સૂચના દ્વારા, ઉક્ત નિયમો, ૨૦૧૨માં, નિયમ ૬માં ખંડ-૫ ઉમેરવામાં આવ્યો છે અને 'નામનિર્દેશન' શબ્દને ફરીથી સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે તથા નિયમ ૬માં "દરેક આવા પદ" શબ્દો પહેલાં આવેલ વર્તમાન "માટે" શબ્દના સ્થાને "સામે દર્શાવેલ રીતથી" શબ્દો પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવ્યા છે. તેથી, આ નિયમોએ ફરી એકવાર કેટલાક પદો માટે નામનિર્દેશન દ્વારા નિમણૂક દર્શાવતી અનુસૂચિના બદલે, એવા કેટલાક પદોની સામે દર્શાવ્યા મુજબ, કોઈપણ પદ માટે 'નામનિર્દેશન દ્વારા' નિમણૂક કરવાની મંજૂરી આપી હતી.

૧૦.૧૫ વડી અદાલતના આગ્રહે ૧૨ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ના રોજ એક જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવી હતી, જેમાં ફરી એકવાર આ શબ્દો 'અથવા (પ) નામાંકન દ્વારા' કાઢી નાખવામાં આવ્યા હતા અને શબ્દો 'સામે દર્શાવેલ રીતમાં' ના સ્થાને 'માટે' શબ્દ મૂકવામાં આવ્યો હતો, તેમજ હાલના નિયમ ૧૮માં વધુ પ્રતિસ્થાપન કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૦.૧૬ નિયમ ૧૮ મુજબ, સેવા દરમિયાન અવસાન પામેલ અદાલતના કર્મચારીના આધારિતને સહાનુભૂતિના આધારે નિમણૂક આપવાની જોગવાઈ છે

અને તે બાબત સરકારના પ્રચલિત નિયમો/નીતિ/યોજનાના આધિન રહેશે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા સરકારના ઠરાવ તારીખ જુલાઈ ૦૫, ૨૦૧૧ દ્વારા સહાનુભૂતિ આધારીત નિમણૂકની યોજના બંધ કરવામાં આવી છે અને તેના બદલે આવી નિમણૂકના સ્થાને આધારિત વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ ના અવસાન પામેલ કર્મચારીને એકમુશ્ત રકમ ચુકવવાની યોજના અમલમાં મૂકવામાં આવી છે, તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, ઓક્ટોબર ૧૨, ૨૦૧૫ ના રોજ કરવામાં આવેલા ફેરફારો રાજ્યની નીતિ સાથે સુસંગત છે.

૧૦.૧૭ આથી, ઉપરોક્ત વિગતો પરથી ધ્યાનમાં આવે છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ ગુજરાત વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની નિમણૂક કરવા માટે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને વિશિષ્ટ અને અબાધિત સત્તાઓ પ્રાપ્ત હતી. વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના કર્મચારીઓની નિમણૂક કરવા માટે રજિસ્ટ્રાર જનરલને આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની પૂર્વ મંજૂરી સાથે જ કરવો પડે. જ્યાં સુધી 'નોમિનેશન' પદ્ધતિ દ્વારા નિમણૂકનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી, સમયાંતરે સુધારાયેલા નિયમોમાંથી જણાય છે કે ૦૧ એપ્રિલ, ૧૯૬૪ થી ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ સુધી વડી અદાલતના નિયમોમાં 'નોમિનેશન' શબ્દ અસ્તિત્વમાં હતો. જોકે, ૧૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ થી ૦૩ મે, ૨૦૧૫ સુધી આ પદ્ધતિ દ્વારા નિમણૂકનો પ્રાવધાન વડી અદાલતના નિયમોમાં નહોતો અને ૦૪ મે, ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવેલા સુધારા દ્વારા જ 'નોમિનેશન' શબ્દ ફરી એકવાર દાખલ કરવામાં આવ્યો, જે ૧૧ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ સુધી ચાલુ રહ્યો.

આ શબ્દ ૧૨ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ના રોજ કાઢી નાખવામાં આવ્યો. તેથી, ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨થી અમલમાં આવેલા 'નોમિનેશન' શબ્દના લોપ પછી, કોઈપણ વર્ગ અથવા શ્રેણી સામે 'નોમિનેશન' દ્વારા નિમણૂક ફરીથી મંજૂર કરવામાં આવી નહોતી અને ૧૨ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ની સ્થિતિએ ભરતી નિયમોમાં સુધારો કરીને આ પદ્ધતિ બંધ કરવામાં આવેલ હોવાથી, નોમિનેશન દ્વારા કોઈ નિમણૂક શક્ય બની શકતી નહોતી, કારણ કે તે અન્યથા પણ માત્ર ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે આવી પદ્ધતિ નિયમો હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય.

:: રેણુ અને અન્યના કેસમાં અનુપાત (ઉપરોક્ત) તથા તેનો પ્રભાવ :

૧૧. હાલના કેસના તથ્યો તરફ વળતાં અને આ અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ પર વિચાર કરતાં પહેલાં, આ વિષય અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતે રેણુ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, જે આ અરજીઓમાં ચર્ચાનો કેન્દ્રીય મુદ્દો છે.

૧૧.૧ રેણુ (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં, દિલ્લી વડી અદાલતમાં રિટ અરજી નં. ૬૩૩૨ સન ૨૦૧૧ સાથે નાગરિક વિવિધ અરજી નં. ૧૨૭૨૮ સન ૨૦૧૧ માં, નવ અરજદારોએ તેમના તા. ૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૧ ના નિમણૂક આદેશોના અમલીકરણની માંગણી કરી હતી, જેના દ્વારા તેઓ પૈકી દરેકને પ્રોસેસ સર્વર તરીકે, સંપૂર્ણપણે એડ-હોક ધોરણે, ૮૯ દિવસની અવધિ માટે અથવા નિયમિત નિમણૂકો કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, જેમાંથી જે અગાઉ થાય તે મુજબ,

જે તારીખે તે ફરજ પર હાજર થવા ઇચ્છે તે તારીખથી અસરકારક રીતે, નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. હાઇકોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે વિવાદિત આદેશો તે સ્વરૂપે અમલપાત્ર ન હતા અને તેમણે અરજદારોના પક્ષે કોઈ સ્થાપિત હક સર્જ્યો ન હતો, કારણ કે આવી નિમણૂકો માત્ર એડ-હોક હતી અને માત્ર ૮૯ દિવસની મર્યાદિત અવધિ માટે હતી. કારણ કે આવી અવધિ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી, હાઇકોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે અરજદારોને ફરજ પર હાજર થવા દેવામાં ન આવવાના જે કારણો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા તેને મનસ્વી કે ગેરકાયદેસર કહી શકાય નહીં.

૧૧.૨ આ મામલો દિલ્લી વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ ગયો, જેણે માનનીય એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા કરાયેલા નામંજૂરીના હુકમ સામે કોઈ આંતરિમ સ્થગિતી મંજૂર કરી નહોતી અને, તેથી, ત્યાંના અરજદારોએ સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશન દાખલ કરીને સર્વોચ્ચ અદાલતનો આશરો લીધો.

૧૧.૩ સર્વોચ્ચ અદાલતે વડી અદાલતને અધીન અદાલતોમાં વર્ગ-૪ના કર્મચારીઓની નિમણૂકનો મુદ્દો વિસ્તૃત રીતે વિચાર્યો હતો. સમગ્ર દેશમાં અધીન અદાલતોમાં સ્ટાફની ભરતીમાં અનિયમિતતાઓ અને ગેરકાયદેસરતાઓ અંગે થતી સતત ફરિયાદોને નોંધમાં લઈ, અદાલતે આ બાબતનો સંજ્ઞાન લીધો અને આવી ભરતીનું કેન્દ્રીકરણ શક્ય બને તથા આવી નિમણૂકો પારદર્શક બને તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે.

૧૧.૪ સર્વોચ્ચ અદાલતે તમામ વડી અદાલતોના રજિસ્ટ્રાર જનરલો તથા રાજ્યોને તેમનો જવાબ રજૂ કરવા માટે સ્વપ્રેરિત નોંધ જારી કરી હતી અને વડી

અદાલતમાં કર્મચારીઓની નિમણૂક બાબતે પણ આ મુદ્દાને વધુ વ્યાપક દૃષ્ટિકોણથી વિચારવામાં આવ્યો હતો.

૧૧.૫ સર્વોચ્ચ અદાલતની મૂળભૂત ચિંતા એ હતી કે ન્યાયિક સંસ્થાઓમાં નિમણૂકો સંવિધાનની કલમ ૧૪ સાથે કલમ ૧૬નું સંયુક્ત વાચન કરતાં તેમાં અવતરિત સમાન અવસરના માપદંડ પર કરવામાં આવવી જોઈએ અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં ગેરકાયદેસર નિમણૂકને માત્ર આ કારણસર બચાવી રાખી શકાય નહીં કે વ્યાપક જનસમુદાયની વ્યથા લાઈટ હાઉસમાંથી પૂર્ણ અંધકાર દૂર કરવાની છે. ન્યાયતંત્ર, જે સમાજના દરેક અન્ય અંગની કાર્યવાહી તરફ આંગળી ઉઠાવે છે, તે પોતાના સામે આવા પ્રકારના આક્ષેપો સહન કરી શકે તેમ નથી, ખાસ કરીને આ વાત પર ભાર મુકતાં કે કાયદાનું શાસન સંવિધાનનું મૂળભૂત લક્ષણ છે. ત્યારબાદ તેણે સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં તત્પતઃ સંવિધાનના મૂળભૂત માળખાના સિદ્ધાંત પર પણ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

૧૧.૬ સર્વોચ્ચ અદાલતે એમ. ગુરુમૂર્તિ (ઉપરોક્ત) ના કેસના નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે અનુચ્છેદ ૨૨૯ ની યોજના વિશિષ્ટ અને ભિન્ન છે અને તે વડી અદાલતના અધિકારીઓ તથા કર્મચારીઓની નિમણૂક અને તેમની સેવા શરતોના મુદ્દે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા પ્રત્યક્ષ કરે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે વડી અદાલતના સ્ટાફની નિમણૂક સંબંધિત બાબતોમાં વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના અધિકારોનું

સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હોવાનું સ્વીકારીને, તેણે રેણુના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આ પણ ઉમેર્યું હતું કે “આ અદાલતે કોઈપણ રીતે એવો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો નથી કે વડી અદાલતની સ્થાપનામાં નિમણૂકો કરતી વખતે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં આવી શકિતઓનો ઉપયોગ કરી શકે.”

૧૧.૭ આ તબક્કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬નું પુનરુત્પાદન કરવું યોગ્ય બને છે, જે નીચે મુજબ છે :

૧૪. કાયદા સમક્ષ સમાનતા : રાજ્ય ભારતના પ્રદેશની અંદર કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા સમક્ષ સમાનતા અથવા કાયદાઓના સમાન સંરક્ષણથી વંચિત નહીં રાખે. ધર્મ, વંશ, જાતિ, લિંગ અથવા જન્મસ્થાનના આધારે ભેદભાવનો પ્રતિબંધ. ક્ષક્ષક્ષ ક્ષક્ષક્ષ ક્ષક્ષક્ષ ૧૬. જાહેર રોજગારીના મેટરઓમાં અવસરની સમાનતા : રાજ્ય હેઠળની કોઈપણ નોકરી અથવા પદ પરની નિમણૂક સંબંધિત બાબતોમાં તમામ નાગરિકોને અવસરની સમાનતા રહેશે; માત્ર ધર્મ, વંશ, જાતિ, લિંગ, વંશપરંપરા, જન્મસ્થાન, નિવાસસ્થાન અથવા એ પૈકી કોઈના આધારે કોઈ નાગરિક રાજ્ય હેઠળની કોઈ નોકરી અથવા પદ માટે અયોગ્ય ગણાશે નહીં અથવા તેના સંબંધમાં તેના વિરુદ્ધ ભેદભાવ કરવામાં આવશે નહીં; આ અનુચ્છેદમાં આવેલું કોઈપણ જોગવાઈ સંસદને, કોઈ રાજ્ય અથવા સંઘ પ્રદેશની અંદર આવેલા સરકાર હેઠળના અથવા કોઈ સ્થાનિક અથવા અન્ય સત્તાધિકાર હેઠળના કોઈ પદ પરની નોકરી અથવા નિમણૂકના કોઈ વર્ગ અથવા વર્ગો અંગે,

આવી નોકરી અથવા નિમણૂક પહેલાં તે રાજ્ય અથવા સંઘ પ્રદેશમાં નિવાસ અંગેની કોઈ આવશ્યકતા નિર્ધારિત કરતો કાયદો બનાવવામાં અવરોધરૂપ થશે નહીં; આ અનુચ્છેદમાં આવેલું કંઈપણ રાજ્યને નાગરિકોના કોઈ પછાત વર્ગના હિતમાં, જે રાજ્યના મતે રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો નથી, નિમણૂકો અથવા પદોના અનામત અંગે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં અવરોધરૂપ થશે નહીં; આ અનુચ્છેદમાં આવેલું કંઈપણ કોઈ એવા કાયદાના અમલને અસર કરશે નહીં, જે એ રીતે જોગવાઈ કરે છે કે કોઈ ધાર્મિક અથવા પંથિય સંસ્થાના કાર્યો સાથે સંબંધિત કોઈ પદનો ધારક અથવા તેની વ્યવસ્થાપક સંસ્થાનો કોઈ સભ્ય કોઈ નિર્દિષ્ટ ધર્મનો અનુયાયી હોય અથવા કોઈ નિર્દિષ્ટ પંથનો સભ્ય હોય.

૧૧.૮ વિષય સંબંધિત કાનૂનની વિગતવાર ચર્ચા બાદ, તેણે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯(૨) હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનું સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કરીને એવું ઠરાવ્યું કે તે જ સત્તાઓનો મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા અંકુશવિહોળી અને મનમાની રીતે ઉપયોગ કરી શકાય તેમ નથી. નિમણૂકો બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરીને અને/અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા એવા નિયમો અનુસાર કરવી જોઈએ.

૧૧.૯ ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નોમાંનો એક એવો છે કે, જેનો ઉત્તર આપવાનો છે, તે એ બાબતે કે વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના કર્મચારીઓની નિમણૂકો સંબંધે રેણુ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં આપવામાં આવેલ નિર્ણય માત્ર સહજ અને પસાર થતા

ઉલ્લેખરૂપ અભિપ્રાય હોવાથી ઓબિટર ડિક્ટા છે અને વાસ્તવમાં તેનું કોઈ બંધનકારક પ્રભાવ જ નથી કે પછી તે રેશિયો ડિસિડેન્ડી છે.

૧૧.૧૦ રેણુ (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં આપેલ નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૨૧ અને ૨૪ માં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના સત્તાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ નો આધાર પ્રાપ્ત છે.

૧૧.૧૧ ઉક્ત નિર્ણયના ફક્ત ૨૦ માં એ પણ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા પ્રયોગમાં લેવામાં આવેલ વિવેકાધિકારને, સુપ્રસિદ્ધ આધારો સિવાય, પડકાર માટે ખુલ્લો રાખી શકાતો નથી, એટલે કે, જ્યારે વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ ભેદભાવપૂર્ણ અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોય, અથવા તે સમાન પ્રકારનો હોય(એસ). ઉક્ત નિર્ણયનો ફક્ત ૨૦ પુનઃપ્રસ્તુત કરવો હિતાવહ રહેશે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે :

૨૦. વડી અદાલતના સ્ટાફની નિમણૂકો કરવા અથવા તેમની અન્ય સેવાશરતોનું નિયમન કરવા બાબતે, મુખ્ય ન્યાયાધીશ બંધારણીય આધાર ધરાવતી એક વહીવટી સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે. આ સત્તા મુખ્ય ન્યાયાધીશને સુરક્ષિત સોંપણીરૂપે એટલા માટે સોંપવામાં આવી છે કે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા સુનિશ્ચિત રહે, કારણ કે તે સરકારના અતિમહત્વના અંગોમાંનું એક છે અને તેની સત્તા જાળવી રાખવાની છે. મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા વપરાતી વિવેકસત્તા સામાન્ય રીતે પડકાર માટે ખુલ્લી રહી શકતી નથી, સિવાય કે સુપ્રસિદ્ધ આધારોએ, અર્થાત્

જ્યારે આવી વિવેકસત્તાનો ઉપયોગ ભેદભાવપૂર્ણ હોય અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોય, અથવા તે સમાન પ્રકારનો હોય(એસ).

૧૧.૧૧ રેણુ (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં ઉક્ત નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૨૫, ૨૭ અને ૨૮ માં અત્યંત સ્પષ્ટપણે નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૮ નો હેતુ વડી અદાલતની સ્વતંત્રતા સુરક્ષિત કરવાનો છે, તથાપિ મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા કોઈ અન્ય વહીવટી ન્યાયાધીશ સર્વસત્તાધારી શાસક નથી. તેઓએ કાયદાના નિર્મળ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરવું આવશ્યક છે, નીચ અને કલુષિત વાતાવરણની આસપાસ નહીં. વહીવટી કાર્યો બજાવતા સમયે તેઓ જે અદાલતની સેવા કરે છે તે અદાલતના જ સિદ્ધાંતો અને મૂલ્યો દ્વારા પ્રેરિત રહે તેની ખાતરી કરવાનો તેમનો કર્તવ્ય છે. તેઓ તે પદના બંધારણીય આદર્શો અને પરંપરાઓથી વિમુખ થઈ શકતા નથી અને વાસ્તવમાં તે પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ રહેવું તેમ માટે અનિવાર્ય છે. ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદો અહીં પુનઃરજૂ કરવા હિતાવહ રહેશે, જે નીચે મુજબ છે :

“૨૫. કર્ણાટક વડી અદાલત, બેંગલોરના માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ વિ. તથા અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ એસ.સી. ૨૯૫, માં, સમાન પરિસ્થિતિનો વ્યવહાર કરતાં અને બંધારણ તથા કર્ણાટક રાજ્ય નાગરિક સેવા (મંત્રીસ્તરીય પદો પર ભરતી) નિયમો, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતાં, આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે ખાલી જગ્યાઓની જાહેરાત કર્યા વિના વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી નિમણૂકો બંધારણના

અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬(૧) ના ઉલ્લંઘનરૂપ હોવાથી અમાન્ય હતી. અદાલત ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષે આ કારણે પહોંચી હતી કે નિયમોમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના નિમણૂકો કરવામાં આવી હતી. અદાલતે વધુમાં નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

“૧૦. અદાલતોના વહીવટ અંગે કદાચ ક્યારેય પણ વિવેચકોનો અભાવ રહ્યો નથી, તેમ છતાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા અનુસરવામાં આવેલ ભરતીની પદ્ધતિ નિઃસંદેહ સરખામણીવિહોણી જણાય છે.....મુખ્ય ન્યાયાધીશે અપનાવેલી પદ્ધતિ સ્પષ્ટપણે ખોટી હતી અને તેમાં નિઃસંદેહ કાયદાની પ્રક્રિયાથી વિમુખતા હતી, જેને હાઈકોર્ટે સુરક્ષિત રાખવી અને જાળવી રાખવી આવશ્યક છે.

૧૧. ન્યાયતંત્ર બંધારણીય સિદ્ધાંતોનું સંરક્ષક છે, જે કાયદાના શાસનના જતન માટે અનિવાર્ય છે. તે મૂલ્યોના એવા સમૂહના સંરક્ષણનું સાધન છે, જે અમારી સામાજિક અને રાજકીય તત્વદષ્ટિનો અભિન્ન ભાગ છે. ન્યાયાધીશે ન્યાયપ્રશાસનમાં સૌથી સ્પષ્ટપણે દેખાતા કાર્યકર્તાઓ છે. તેમના કેસોમાં આપેલા નિર્ણયો તેનો સૌથી જાહેરપણે દેખાતો પરિણામ છે. પરંતુ ન્યાયપ્રશાસન માત્ર વિવાદાસ્પદ કેસોનો નિર્ણય કરવાનું નથી. તેમાં તેનાથી ઘણું વધુ સામેલ છે. અદાલતોમાં ન્યાયપ્રશાસનનું કોઈપણ વાસ્તવવાદી વિશ્લેષણ કરવું હોય તો ન્યાયાધીશોના વર્તનના સમૂહ અને તેમની વહીવટી ભૂમિકાઓનો પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે. તે ન્યાયપ્રશાસનના માત્ર ગોણ પાસાઓ જેવાં જણાઈ શકે, પરંતુ સામૂહિક રીતે તેઓ તુરંત નથી. અમારી દષ્ટિએ, તેઓ તે સમસ્ત રચનાનો નોંધપાત્ર ભાગ બને છે, જે સામાન્ય માણસની અદાલતો શું છે અને ન્યાયાધીશે

પોતાનું કાર્ય કેવી રીતે બજાવે છે તે વિષયક માન્યતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ વડી અદાલતમાં પ્રેરક શક્તિ છે. બંધારણની જોગવાઈ મુજબ વડી અદાલતના અધિકારીઓ અને સેવકોની નિમણૂક મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા અથવા મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ જે અન્ય ન્યાયાધીશ અથવા અદાલતના અધિકારીને નિર્દેશ કરે તે દ્વારા કરવામાં આવશે. આ અનુચ્છેદનો હેતુ વડી અદાલતની સ્વતંત્રતા સુનિશ્ચિત કરવાનો હતો, અને જ્યાં સુધી સહાયક સ્ટાફની નિમણૂક કરવાની તથા તેમના ઉપર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ રાખવાની સત્તા મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિમાં નિહિત ન હોય ત્યાં સુધી આ સ્વતંત્રતા સંપૂર્ણપણે સુરક્ષિત માનવામાં આવી શકતી નથી. આ બાબતમાં કોઈ મતભેદ હોઈ શકે નહીં. વડી અદાલત માટે સંપૂર્ણ અને નિર્વિવાદ વહીવટી સ્વતંત્રતાની તાત્કાલિક આવશ્યકતા છે. પરંતુ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અથવા અન્ય કોઈ વહીવટી ન્યાયાધીશ સર્વસત્તાધીશ શાસક નથી. તેમજ તે મનમાની રીતે કાર્ય કરનાર પણ નથી. તેને કાયદાના નિર્મળ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરવું જોઈએ; ગંદા વાતાવરણની નજીક નહીં. વહીવટી કાર્યો બજાવતા વખતે તે જ સિદ્ધાંતો અને મૂલ્યો દ્વારા પ્રેરિત રહે, જે તે સેવા આપતી અદાલતના છે, તે સુનિશ્ચિત કરવાની તેની ફરજ છે. તે તેનાં પદના બંધારણીય આદર્શો અને પરંપરાઓથી વિમુખ થઈ શકતો નથી અને ખરેખર તે માટે પ્રતિબદ્ધ રહેવું જ જોઈએ. જે લોકો પાસેથી અન્ય લોકોના વર્તન ઉપર દેખરેખ રાખવાની અપેક્ષા હોય, તેમણે નૈતિક અને બૌદ્ધિક પ્રામાણિકતાના ઉચ્ચ ધોરણો જાળવવા અનિવાર્ય છે, એમ કહેવાની જરૂર બહુ ઓછી છે. જાહેર અપેક્ષાઓ કઠોર જણાતી નથી.” (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે) (આ પણ જુઓ: ., એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫

એસ.સી. ૮૮૯). એક્સક્સ એક્સક્સ એક્સક્સ ૨૭. એવું કહેવું કે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના કોઈ વ્યક્તિની નિમણૂક કરી શકે, તો તે અનિશ્ચિત નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જશે કે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ કોઈ તપાસ કર્યા વિના અથવા કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો/નિયમો વગેરેનું પાલન કર્યા વિના તેને દૂર પાડી શકે, કારણ કે સામાન્ય ખંડ અધિનિયમ, ૧૮૯૭ ની જોગવાઈ મુજબ નિમણૂક કરવાની સત્તામાં દૂર કરવા/નિલંબિત કરવા/બરતરફ કરવાની સત્તા પણ સામેલ છે. (જુઓ: પ્રધુત કુમાર બોઝ વિ. ધ હોન'બલ ચીફ જસ્ટિસ ઓફ કલકત્તા હાઈકોર્ટ , ૧૯૫૬ એસ.સી. ૨૮૫; અને ., એ.આઈ.આર. ૧૯૭૯ એસ.સી. ૧૯૩). પરંતુ કોઈપણ કર્મચારીને કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના અથવા તેની નિમણૂકની શરતોના ઉલ્લંઘનથી દૂર કરી શકાય નહીં, તેથી આવી કાર્યવાહી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને ઉપલબ્ધ હોઈ શકે નહીં. તેથી, તેનો સ્વાભાવિક અનુસંધાન એ છે કે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ કોઈપણ એવી નિમણૂક કરી શકતા નથી જે વૈધાનિક નિયમોના વિરુદ્ધ હોય, અને જે નિયમો આપણા બંધારણની યોજનાને અનુરૂપ હોવા જરૂરી છે. એક્સક્સ એક્સક્સ એક્સક્સ ૨૮. આ રીતે, ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, કાયદાનો સાર એવો કહી શકાય કે બંધારણ હેઠળની સત્તાઓ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા અંકુશવિહીન અને મનસ્વી રીતે વાપરી શકાય નહિ. નિમણૂકો બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ની જોગવાઈઓનું અને/અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા એવા નિયમોનું પાલન રાખીને જ કરવામાં આવવી જોઈએ.”

૧૧.૧૨ સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચેના નિર્દેશો સાથે અપીલનો નિકાલ કર્યો :

“૩૫. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, નીચેના નિર્દેશો સાથે અપીલનો નિકાલ કરવામાં આવે છે:

૧) તમામ વડી અદાલતોને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે તેઓ વડી અદાલત તેમજ તેની અધીનસ્થ અદાલતોમાં કર્મચારીવર્ગની નિમણૂક સંબંધિત વૈધાનિક નિયમોનું પુનઃપરીક્ષણ કરે અને જો કોઈ નિયમ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ની જોગવાઈઓને અનુરૂપ અને સુસંગત ન હોય, તો તે મુજબ તેમાં સુધારો કરવામાં આવે. ૨) વડી અદાલત અથવા વડી અદાલતની અધીનસ્થ અદાલતોમાં કોઈપણ પદની કોઈપણ ખાલી જગ્યા ભરવાની હોય તો તે બનાવેલ વૈધાનિક નિયમોનું કડક પાલન કરીને જ ભરવામાં આવે. જો કોઈ નિમણૂક વૈધાનિક નિયમોના ભંગમાં કરવામાં આવે, તો તે નિમણૂક પદના કોઈપણ વર્ગ અથવા તે પદ ધારણ કરનાર વ્યક્તિની પરવા કર્યા વિના આરંભથી જ શૂન્ય ગણાશે. ૩) પદો ભરતી વખતે ઓછામાં ઓછા બે અખબારોમાં જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરીને જગ્યા ભરવામાં આવે અને એમાંથી એક અખબાર સંબંધિત રાજ્યમાં વ્યાપક પ્રસાર ધરાવતી પ્રાદેશિક ભાષામાં હોવો અનિવાર્ય છે. તે ઉપરાંત, સ્થાનિક રોજગાર વિનિમય કચેરી પાસેથી નામો માંગવામાં આવી શકે અને ખાલી જગ્યાઓની જાહેરાત અન્ય માધ્યમો દ્વારા પણ કરી શકાય, જેમ કે રોજગાર સમાચાર વગેરે. ઉપરોક્ત રીતે નિર્ધારિત મુજબ જાહેરાત આપ્યા વિના ભરવામાં આવેલ કોઈપણ ખાલી જગ્યા આરંભથી જ શૂન્ય ગણાશે અને અમલપાત્ર તથા

અમલયોગ્ય રહેશે નહીં; જો કે, લાગુ પડતા નિયમો મુજબ કરુણાધારિત આધાર પરની નિમણૂક જેવી એવી નિમણૂકો, જે જાહેરાત વિના ભરવી મંજૂર હોય, તે બાબત અપવાદરૂપ રહેશે. કોઈપણ નિમણૂક કરવામાં આવે તે પહેલાં, જો હોય તો, રાજ્ય દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલી અનામત નીતિનું પાલન કરતાં તમામ ઉમેદવારોની પાત્રતા તથા યોગ્યતાની છટકી/કસોટી કરવામાં આવવી જોઈએ.

૪) દરેક વડી અદાલત આજથી છ મહિનાની અંદર આ બાબતનું પરીક્ષણ કરીને નિર્ણય કરી શકે કે સંબંધિત વડી અદાલતની અધીનસ્થ અદાલતો માટે ઉમેદવારોની કેન્દ્રીકૃત પસંદગી રાખવી ઇચ્છનીય છે કે નહીં, અને જો તે એવું ઇચ્છનીય માને, તો તે હેતુ સિદ્ધ કરવા રાજ્યસ્તરે અથવા ઝોનલ અથવા વિભાગીય ધોરણે નિયમો ઘડી શકે.

૫) સંબંધિત વડી અદાલત અથવા, જે તે સ્થિતિ પ્રમાણે, અધીનસ્થ અદાલત, વર્તમાન ખાલી જગ્યાઓ અથવા જણાવેલ અવધિ દરમિયાન સર્જવાની સંભાવના ધરાવતી ખાલી જગ્યાઓ માટે, વર્ષમાં ઓછામાં ઓછું એકવાર નિયમિત ધોરણે ભરતી કરવાની પ્રક્રિયા હાથ ધરશે, જેથી ખાલી જગ્યાઓ સમયસર ભરાઈ જાય અને તે દ્વારા કોઈપણ અસુવિધા અથવા સ્ટાફની અછત ટાળી શકાય, તેમજ તે તદર્થવાદના ઉપદ્રવને પણ નિયંત્રિત કરશે.”

૧૧.૧૩ આ રીતે સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્વિવાદ શબ્દોમાં ઠરાવ્યું કે અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા અંકુશવિહિન અને મનસ્વી રીતે કરી શકાય નહીં. નિયુક્તિઓ, ની જોગવાઈઓનું પાલન કરીને કરવી જોઈએ

સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ અને/અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ આવા નિયમો. નોંધવા યોગ્ય છે કે અંતે તમામ વડી અદાલતોને વડી અદાલત તેમજ આધીન અદાલતોમાં કર્મચારીવર્ગની નિમણૂક સંબંધિત કાયદેસરના નિયમોની પુનઃપરીક્ષા કરવા વિનંતી કરવામાં આવી છે.

:: ડિસેમ્બર ૧૪, ૨૦૧૫ ::

૧૧.૧૪ ઉપરોક્ત ચર્ચામાંથી કોઈપણ શંકાને સ્થાન રહેતું નથી કે રેણુ (ઉપરોક્ત) મેટરમાં આવેલ નિર્ણયને સમગ્રીપૂર્વક વાંચવામાં આવે તો તે ન્યાયિક સંસ્થાઓમાં નિમણૂક અને ભરતી અંગે છે, ખાસ કરીને વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના કર્મચારીઓના સંદર્ભમાં, જ્યાં નામનિર્દેશનની પદ્ધતિ દ્વારા નિમણૂક સર્વોચ્ચ અદાલત માટે ગંભીર ચિંતાનો વિષય હતી. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને પ્રાપ્ત સત્તાઓના સંદર્ભમાં તથા વડી અદાલતમાં વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના હોદ્દાઓ પર નિમણૂકનો પ્રશ્ન સીધો સર્વોચ્ચ અદાલતના વિચાર માટે ઉદ્ભવ્યો હતો, અને તેવામાં એવું ઠેરવવામાં ઠેરવેલ હતું કે આવી નિમણૂકો જાહેર રોજગારના ક્ષેત્રમાં આવે છે અને તેથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવેલી કોઈપણ નિમણૂક આરંભથી જ શૂન્ય અને અમલાતીત ગણાશે. તેમજ એવું પણ ભારપૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું હતું કે વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના કર્મચારીઓના હોદ્દાઓ પણ ચુકાદામાં વિગતવાર દર્શાવ્યા મુજબ જાહેર જાહેરાત આપવામાં આવ્યા બાદ જ ભરવાના રહેશે. વધુમાં એવું પણ ધારણ તથા નિરીક્ષણ કરવામાં

આવ્યું હતું કે જાહેર રોજગાર મૂળભૂત રીતે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ સાથે સુસંગત હોવો આવશ્યક છે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ પણ માત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ની જ જોગવાઈઓને અનુરૂપ અને સુસંગત હોવો જોઈએ. પુનરુક્તિનો ભોગ લઈને પણ નોંધવું યોગ્ય છે કે આ ચુકાદામાં ધારણ કરવામાં આવ્યા મુજબ, કોઈપણ વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી એવી કોઈપણ ભરતી, જે જાહેર રોજગાર સંબંધિત બંધારણીય આવશ્યકતાને અનુરૂપ ન હોય, તે માત્ર આરંભથી જ શૂન્ય જ નહીં, પરંતુ અમલાતીત અને કારગર અમલ માટે અયોગ્ય પણ રહેશે. તેથી, તમામ વડી અદાલતોને તેમના ભરતી નિયમોને બંધારણના ઉક્ત તત્ત્વજ્ઞાન સાથે સુસંગત બનાવવાના હતા.

૧૧.૧૫ આ સ્થિર કાનૂન છે કે ઓબિટર ડિક્ટમ એ અદાલત સમક્ષ રહેલા વાસ્તવિક મુદ્દાનો નિર્ણય કરતી વખતે આડકતરી રીતે કરવામાં આવેલ માત્ર અવલોકન અથવા ટિપ્પણી છે. માત્ર પ્રસંગોપાત્ત નિવેદન અથવા અવલોકન, જે હાથ ધરાયેલા મુદ્દાનો નિર્ણય કરવા માટે સંબંધિત, પ્રાસંગિક અથવા આવશ્યક ન હોય, તે અદાલતના ચુકાદાનો ભાગ બનતું નથી અને તેનું કોઈ અધિકૃત મૂલ્ય હોતું નથી. ન્યાયાધીશનો વ્યક્તિગત દૃષ્ટિકોણ અથવા અભિપ્રાય એ અદાલત સમક્ષ બાકી રહેલા વાસ્તવિક મુદ્દાઓનો જવાબ આપવાથી વિમુખ થતી વેળાએ કરવામાં આવેલી માત્ર પ્રસંગોપાત્ત ટિપ્પણી જ છે. આવી પ્રસંગોપાત્ત ટિપ્પણીઓને ચુકાદાના અધિકૃત અથવા કાર્યકારી ભાગની પરિધિથી બહારની

ગણવામાં આવે છે અથવા તેમ માનવામાં આવે છે. આ વિષય સંબંધિત કાનૂનની વિસ્તૃત ચર્ચા અરુણ કુમાર અગ્રવાલ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ એસ.સી. ૩૦૫૬ માં અહેવાલિત, તે કેસમાં કરવામાં આવી છે. ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત અવલોકનોનું પુનઃઉત્પાદન કરવું લાભદાયક રહેશે, જે નીચે મુજબ છે :

“૧૪. અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ ‘દિશાનિર્દેશ’ શબ્દપ્રયોગના સ્વરૂપ અને વ્યાપ અંગે અમે પ્રથમ ચર્ચા કરીશું. આ અદાલતે રમેશ્વર ભારતિયા વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ અસામ, ૧૯૫૩ એસ.સી.આર. ૧૨૬ માં, ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી આરંભ કરવાનો હેતુ રાખીને ‘મંજૂરી’ અને ‘દિશાનિર્દેશ’ શબ્દપ્રયોગ વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવતા, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :

“૧૧. ... પરંતુ જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે, ત્યાં તેનો અર્થ એવો થાય છે કે જે સત્તાધિકારી તે નિર્દેશ આપે છે, તે પોતાના મનમાં આ બાબતે સંતુષ્ટ છે કે કેસની શરૂઆત કરવી જ જોઈએ. મંજૂરી પરવાનગીના સ્વરૂપની હોય છે, જ્યારે નિર્દેશ હુકમના સ્વરૂપનો હોય છે.” (ભાર આપેલ).

૧૫. ખેરી, (૧૯૬૪) ૬ એસસીઆર ૪૧૧ માં, આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે “દિશાનિર્દેશ” શબ્દપ્રયોગને શૂન્યાવકાશમાં અર્થઘટિત કરી શકાય નહીં, પરંતુ તેનો સંબંધ ભારતીય આવકવેરા અધિનિયમ, ૧૯૨૨ હેઠળ આસિસલેટ કમિશનર દ્વારા આપી શકાય એવા દિશાનિર્દેશો સાથે મેળવીને વાંચવો જોઈએ.

૧૬. આ અદાલતે , (૧૯૭૯) જ એસસીસી ૨૮૨ માં, આવકવેરા અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની માં આવેલ 'નિર્દેશ' શબ્દપ્રયોગના અર્થ પર વિચાર કરતાં, આ રીતે ઠરાવ્યું છે:

"૧૧. ... અધિનિયમમાં આવેલા "નિર્દેશ" શબ્દપ્રયોગ અંગે હવે સુસ્થાપિત છે કે તે સત્તાધિકારી અથવા અદાલત સમક્ષના મેટરના નિકાલ માટે આવશ્યક એવો સ્પષ્ટ નિર્દેશ હોવો જોઈએ. વધુમાં, તે એવો નિર્દેશ પણ હોવો જોઈએ કે જે સત્તાધિકારી અથવા અદાલતને તેના સમક્ષના મેટરનો નિર્ણય કરતી વખતે આપવાનો અધિકાર હોય. તેથી, અધિનિયમમાં આવેલા "નિષ્કર્ષ" અને "નિર્દેશ" શબ્દપ્રયોગોને તે મુજબ મર્યાદિત અર્થમાં જ સમજવા જોઈએ." (ભાર મૂકવામાં આવેલ છે).

૧૭. ., (૧૯૮૫) જ એસસીસી ૬૨૮, આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે "નિર્દેશનો અર્થ કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિને આપવામાં આવેલ હુકમ અથવા એવો ઉપદેશ પણ થઈ શકે છે, જેનો ઘણાએ અનુસરો કરવો પડે. તે વિશિષ્ટ અથવા સામાન્ય હુકમ હોઈ શકે છે. "

૧૮. , (૧૯૯૫) ૧ એસ.સી.સી. ૩૯૧, આ અદાલતે, જાહેર હિતની અરજીમાં વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશનો વિચાર કરતાં, અવલોકન કર્યું હતું કે એવા નિર્દેશો અસ્પષ્ટ, વ્યાપક અથવા વ્યંગ્યથી પ્રભાવિત ન હોવા જોઈએ, જેઓનું અમલીકરણ શક્ય ન હોય. કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં

તે ચોક્કસ, ન્યાયસંગત અને યોગ્ય હોવા જોઈએ. આ અદાલતે વધુમાં એવું ઠરાવ્યું હતું:

"૧૦. અમને એવું જણાય છે કે જ્યારે વડી અદાલત અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલી કઈ ફરિયાદનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો તે બાબતને ચોક્કસપણે ઓળખી શકવાની સ્થિતિમાં નહોતી અને જ્યારે વડી અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હતો કે અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજ હાસ્યાસ્પદ હતી અને તેણે એ પણ ઠરાવ્યું હતું કે જેઓ અધિકારીઓ દુષ્કૃત્યસભર પ્રવૃત્તિઓ ચલાવતા હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો, તેઓ વાસ્તવિક કરતાં વધુ કલ્પિત હતા, ત્યારે ભૂલ કરનાર અધિકારીઓને (તે કોઈપણ હોય) બરતરફ કરવા અંગેનો સામાન્ય અને વ્યાપક શબ્દોમાં આપવામાં આવેલ નિર્દેશ અને માત્ર અરજદારના દંભને સંતોષવા માટે અરજદાર જેવા જ પ્રામાણિક અને સમર્પિત લોકોની જ ભરતી કરીને વહીવટી તંત્રનું પુનર્ગઠન કરવા અંગેનો નિર્દેશ આપવો જોઈએ નહોતો. જો વડી અદાલત તેની સમક્ષ રજૂ કરાયેલ અરજીને લોકહિતની અરજી તરીકે ગણીને તેના પર હુકમ કરવાનું ઇચ્છે, તો હાઈકોર્ટે આવી અરજીમાં સમાવિષ્ટ લોકહિત વાદ સંબંધિત આક્ષેપો અથવા નિવેદનોને ચોક્કસ રીતે દર્શાવવાના રહે અને લોકહિત કેવી રીતે સંકળાયેલું હતું તે પણ દર્શાવવું જોઈએ અને આક્ષેપની સાચી સ્થિતિની ખાતરી કર્યા પછી જ, કેસના તથ્યોમાં જે ન્યાયસંગત અને યોગ્ય જણાય તેવા વિશિષ્ટ નિર્દેશો આપવા જોઈએ.

૧૧. અમને એવું જણાય છે કે અરજીનો નિકાલ મધ્ય પ્રદેશ વડી અદાલતની દ્વિ-ન્યાયાધીશ પીઠ દ્વારા હળવા ઢબે કરવામાં આવ્યો હતો અને તા. ૨૭૨-૧૯૯૨ નો હુકમ ઢાંકપીછોડાવાળા વ્યંગમાં લખાયેલો છે. ઓછામાં ઓછું એટલું તો કહેવું જ પડે કે આવી કાર્યવાહીની પદ્ધતિ ઈચ્છનીય નથી અને હાઈકોર્ટે સામાન્ય તથા અતિ વ્યાપક શબ્દોમાં એવો હુકમ જારી કરવો ન હતો, જેનો અમલ કરવાનો આશય જ ન હતો અને જેનો અમલ કરવો પણ શક્ય ન હતો, કારણ કે તે હુકમ અત્યંત અસ્પષ્ટ હતો અને તેમાં સ્વભાવે રહેલી અસંગતતા હતી." (ભાર મુકાયેલ)

૧૯. બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી (૯મી આવૃત્તિ, ૨૦૦૯) માં ‘ડાયરેક્શન’ શબ્દની વ્યાખ્યા હુકમ તરીકે કરવામાં આવી છે; આગળ કેવી રીતે કાર્યવાહી કરવી તે અંગેની સૂચના.

૨૦. "નિર્દેશ " અભિવ્યક્તિનો અર્થ કોર્પસ જ્યુરિસ સેકુન્ડમ, ભાગ ૨૬૨, પૃષ્ઠ ૯૫૫૯૫૬ પર આ રીતે ચર્ચવામાં આવ્યો છે : " "નિર્દેશ " શબ્દ સામાન્ય પ્રયોગમાં આવતો શબ્દ છે, અને તેનો અર્થ શાસન કરવાની, હુકમ આપવાની અથવા નિયંત્રણ રાખવાની ક્રિયા; નિર્દેશ આપવાની ક્રિયા, પરિસ્થિતિની આવશ્યકતા મુજબ નિર્દેશ આપવાનો અધિકાર; માર્ગદર્શન; વ્યવસ્થાપન; દેખરેખ; "વિહિત નિર્દેશ;" તેમજ આજ્ઞા, સૂચના, હુકમ, મૌખિક અથવા લેખિત રીતે આપવામાં આવેલ અથવા કૃત્યોથી સૂચિત કરાયેલ વિહિત હુકમ; જે નિર્દેશ

દ્વારા લાદવામાં આવે તે; માર્ગદર્શક અથવા અધિકૃત સૂચના; પદ્ધતિ અંગેની માહિતી. ”

૨૧. પી. રમણાથ અયૈયર, એડવાન્સ લો લેક્સિકોન (૩જી આવૃત્તિ ૨૦૦૫) મુજબ 'ડાયરેક્શન' શબ્દનો અર્થ આ છે: પત્રનું સરનામું, હુકમ અથવા સૂચના કે જેના અનુસાર કોઈ વ્યક્તિએ શું કરવાનું છે. ડાયરેક્શન સ્થાન તરફ તેમજ વ્યક્તિઓ તરફ નિર્દેશ કરવા માટે પણ કાર્ય કરી શકે છે. ડાયરેક્શનમાં સૂચનાનો મુખ્ય તત્વ સમાવેશ પામે છે અને તેનું પાલન કરવું જોઈએ. જે વ્યક્તિઓ પોતે માટે કાર્ય કરવા અસમર્થ હોય તેઓને નિર્દેશિત કરવું આવશ્યક છે. સેવકોને આપવામાં આવતી ડાયરેક્શનો સ્પષ્ટ, સરળ અને ચોક્કસ હોવી જોઈએ.

૨૨. વર્ડ્સ એન્ડ ફ્રેઝિસ, પરમનેન્ટ એડિશન, વોલ્યુમ ૧૨એ મુજબ, 'ડિરેક્શન' શબ્દનો અર્થ માર્ગદર્શક અથવા અધિકૃત સૂચના, નિર્દેશ, હુકમ, હુકમ થાય છે.

૨૩. સંક્ષેપમાં કહીએ તો, અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ નિર્દેશ હુકમ અથવા અધિકૃત સૂચનાના સ્વરૂપનો હોય છે, જેમાં તે વ્યક્તિ દ્વારા, જેના વિરુદ્ધ તે જારી કરવામાં આવ્યો હોય, નિશ્ચિત ફરજ અથવા કૃત્યના પાલનનો અવલોકન કરવામાં આવ્યો હોય છે. નિર્દેશ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને આધારે નિર્દિષ્ટ, સરળ, સ્પષ્ટ, ન્યાયસંગત અને યોગ્ય હોવો જોઈએ, પરંતુ તે અસ્પષ્ટ અથવા અતિ વ્યાપક ન હોવો જોઈએ.

૨૪. આ તબક્કાએ, અદાલતના હુકમમાં માત્ર અવલોકન અથવા ઓબિટર ડિક્ટમના સ્વરૂપ અને વ્યાપને ધ્યાનમાં લેવું યોગ્ય છે. “ઓબિટર ડિક્ટા” અથવા “ડિક્ટા” શબ્દપ્રયોગ અંગે અમેરિકન જ્યુરિસપ્રુડન્સ ૨ડી, ખંડ ૨૦, પૃષ્ઠ ૪૩૭ પર નીચે મુજબ ચર્ચા કરવામાં આવી છે:

“૭૪. ઉક્તિ સામાન્ય રીતે, કોઈ અદાલત સમક્ષ રજૂ થયેલા ચોક્કસ મેટરના નિર્ધારણ માટે જે પ્રશ્નો જરૂરી હોય તેવા પ્રશ્નોનો જ નિર્ણય કરશે. પરંતુ, એક વાર અદાલત અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત કરે પછી, તમામ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નો તેના નિર્ણય માટે ખુલા રહે છે; અને તેમાં સંકળાયેલા તમામ પ્રશ્નોનો યોગ્ય રીતે નિર્ણય તે કરી શકે છે, ભલે પરિણામ સુધી પહોંચવા માટે તમામ પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવો સંપૂર્ણપણે આવશ્યક ન હોય. ઉદાહરણ તરીકે, જો બંધારણીય માન્યતાનો મુદ્દો વાદમાં સંકળાયેલો હોય અને તેનું નિરાકરણ જાહેર મહત્વનું હોય, તો અદાલત કોઈ કાયદાની બંધારણીય માન્યતા અંગેનો પ્રશ્ન પણ નક્કી કરી શકે છે, ભલે તે કેસના નિકાલ માટે સંપૂર્ણપણે આવશ્યક ન હોય. અદાલતે પહોંચેલા નિર્ણયને ટેકો આપવા માટે જે અભિપ્રાયમાં વ્યક્ત કરાયેલું નિવેદન આવશ્યક ન હોય તેને ઉક્તિ અથવા ઓબિટર ઉક્તિ કહેવામાં આવે છે. “ઉક્તિ” અથવા “ઓબિટર ઉક્તિ” ને અદાલતના “નિષ્કર્ષ” થી એ રીતે અલગ ઓળખવામાં આવે છે કે કહેવાતો “કેસનો કાયદો” માત્ર ઉક્તિઓ સુધી વિસ્તરતો નથી, અને સ્ટારે ડીસિસિસના સિદ્ધાંત હેઠળ માત્ર ઉક્તિઓ બંધનકારક નથી. કોઈ વિશિષ્ટ અભિપ્રાય પર લાગુ કરતાં, તેમાંનો કોઈ નિશ્ચિત ભાગ માત્ર ઉક્તિ છે કે નથી તે

પ્રશ્ન ક્યારેક દલીલનો વિષય બને છે. અને જ્યાં સુધી નિર્ણયને ટેકો આપવા માટે આવશ્યક ન હોય તેવી અભિપ્રાયની અભિવ્યક્તિઓનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં "ઉક્તિ" અને "ઓબિટર ઉક્તિ" શબ્દો સામાન્ય રીતે પરસ્પર સમાનાર્થીરૂપે વપરાય છે, છતાં સ્ટારે ડિસિસિસના સિદ્ધાંતના સંદર્ભમાં માત્ર ઓબિટર અને "ન્યાયિક ઉક્તિ" વચ્ચે ભેદ દોરવામાં આવ્યો છે; જેમાં ઉત્તરવર્તીનો અર્થ એવો થાય છે કે અદાલત દ્વારા વિચારપૂર્વક નિર્ધારિત મુદ્દા પર વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાય." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે). વધુમાં, પૃષ્ઠ પરપ અને પરક પર, ઉક્તિના પ્રભાવ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી છે:

૧૯૦. કાનૂની મુદ્દા પર નિર્ણય; ડિક્ટમનો પ્રભાવ ... સ્ટારે ડિસિસના સિદ્ધાંતને લાગુ કરતાં, હોલિંગ અને ડિક્ટમ વચ્ચે ભેદ કરવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે, અદાલતના અભિપ્રાયના એવા ભાગો પર સ્ટારે ડિસિસ લાગુ પડતું નથી, જે માત્ર ડિક્ટા હોય. ડિક્ટમને હોલિંગથી જુદું પાડવાનો કારણ એવું કહેવાયું છે કે જે પ્રશ્ન વાસ્તવમાં અદાલત સમક્ષ હતો અને જેના વિષે અદાલતે નિર્ણય કર્યો હતો, તેની કાળજીપૂર્વક તપાસ કરવામાં આવે છે અને તેના સંપૂર્ણ વ્યાપમાં વિચારણા કરવામાં આવે છે, જ્યારે અન્ય સિદ્ધાંતો, ભલે નિર્ણય કરાયેલા કેસ સાથેના તેમના સંબંધના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વિચારવામાં આવ્યા હોય, તોય અન્ય કેસો પર તેમની સંભવિત અસર અંગે સંપૂર્ણપણે ભાગ્યે જ તપાસવામાં આવે છે. તેમ છતાં, અદાલતોએ ક્યારેક ડિક્ટાને હોલિંગ જેટલો જ પ્રભાવ આપ્યો છે, ખાસ

કરીને જ્યાં "ન્યાયિક ડિક્ટા", "ઓબિટર ડિક્ટા"થી ભિન્ન તરીકે, સંકળાયેલા હોય.

૨૫. પી. રામનાથ અચ્યર, એડવાન્સ્ડ લો લેક્સિકોન (૩જી આવૃત્તિ ૨૦૦૫) મુજબ, "અવલોકન" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ "દષ્ટિકોણ, મનન; નોંધ; નિવેદન; અવલોકિત સત્ય અથવા તથ્યો; અવલોકિત બાબતના સંદર્ભમાં ભાષણ અથવા લેખનમાં કરેલી નોંધો." થાય છે.

૨૬. વ્હાર્ટન્સ લો લેક્સિકોન (૧૪મી આવૃત્તિ, ૧૯૯૩) માં 'ઓબિટર ડિક્ટમ' શબ્દને એવી અભિપ્રાય તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, જે ચુકાદા માટે આવશ્યક ન હોય; કેસની કાર્યવાહી દરમિયાન ન્યાયાધીશ દ્વારા કાયદા અંગે કરાયેલું એવું અવલોકન, જે તેના નિર્ણય માટે આવશ્યક ન હોય અને તેથી તેનું કોઈ બંધનકારક પ્રભાવ ન હોય; જેને ઘણીવાર ઓબિટર ડિક્ટમ તરીકે ઉલ્લેખિત છે; માર્ગમાં કરાયેલ ટિપ્પણી. '

૨૭. બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી, (૯મું સંસ્કરણ, ૨૦૦૯) માં 'ઓબિટર ડિક્ટમ' શબ્દની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે આપવામાં આવી છે: "ઓબિટર ડિક્ટમ.— ન્યાયિક અભિપ્રાય આપતી વખતે કરવામાં આવેલી ન્યાયિક ટિપ્પણી, પરંતુ જે કેસમાં નિર્ણય માટે આવશ્યક ન હોય અને તેથી પૂર્વનિર્ધારક ન બને (જોકે તેને પ્રેરક તરીકે ધ્યાનમાં લઈ શકાય). — ઘણી વખત તેને સંક્ષેપમાં ડિક્ટમ અથવા, ઓછા પ્રમાણમાં, ઓબિટર કહેવામાં આવે છે." કડક અર્થમાં 'ઓબિટર ડિક્ટમ' એ કોઈ કારણમાં ન્યાયાધીશ દ્વારા પોતાના નિર્ણયમાં 'માર્ગમાં જ' કરવામાં

આવેલી ટિપ્પણી અથવા વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાય છે — એટલે કે, આકસ્મિક રીતે અથવા ગૌણરૂપે, અને અદાલત સમક્ષ રહેલા પ્રશ્ન પર સીધો નહીં; અથવા તે કાયદા સંબંધિત કોઈપણ એવો નિવેદન છે, જે ન્યાયાધીશ અથવા અદાલતે માત્ર ઉદાહરણ, દલીલ, ઉપમા અથવા સૂચનરૂપે પ્રતિપાદિત કર્યો હોય.... વકીલોની સામાન્ય બોલચાલમાં, કાયદાકીય અભિપ્રાયના આવા તમામ અતિન્યાયિક પ્રકટનોને 'ડિક્ટા' અથવા 'ઓબિટર ડિક્ટા' તરીકે ઉલ્લેખિત છે, અને આ બે શબ્દો પરસ્પર વિનિમયથી વપરાય છે.”

૨૮. વર્ડ્સ એન્ડ ફ્રેઝિસ, પરમનેન્ટ એડિશન, ભાગ ૨૯ માં 'ઓબિટર ડિક્ટા' અથવા 'ડિક્ટા' શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા આ રીતે કરવામાં આવી છે: "ડિક્ટા એ ન્યાયાધીશના એવા અભિપ્રાયો છે, જે અદાલતના નિરાકરણ અથવા નિર્ણયને અવતરીત કરતા નથી, અને જે કોઈ દલીલ વિના અથવા મુદ્દાના સંપૂર્ણ વિચારણા વિના વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા હોય, તે ન્યાયાધીશના પોતાના જાહેર કરાયેલા વિચારપૂર્વકના નિર્ણયો ગણાતા નથી; ઓબિટર ડિક્ટા એ માર્ગમાં પ્રસંગોપાત વ્યક્ત કરવામાં આવેલા એવા અભિપ્રાયો છે, જે પ્રલંબિત મુદ્દા અથવા પ્રશ્ન પર આધારિત નથી, જાણે કેસના મુખ્ય વિષયથી થોડીવાર માટે પરાંગમન કરીને ગૌણ વિષયો તરફ વળવામાં આવ્યું હોય; તે તેના સમક્ષ રહેલા કેસથી સૂચિત થયેલા કાનૂની પ્રશ્ન વિષે ન્યાયાધીશ દ્વારા કરવામાં આવેલ માત્ર અવલોકન છે, પરંતુ એવો પ્રશ્ન નહીં, જે એવી રીતે ઉભો થયો હોય કે જેના વિષે તેના દ્વારા નિર્ણય આપવો આવશ્યક બને; "ઓબિટર ડિક્ટમ" દલીલરૂપે અથવા

દષ્ટાંતરૂપે કરવામાં આવે છે, જે હાથવગા કેસ જેટલું જ અન્ય કેસો માટે પણ સંબંધિત હોઈ શકે છે, અને જે પ્રકાશ પાડી શકે અથવા વિશ્વાસ પ્રેરિત કરી શકે, પરંતુ જે કોઈ અર્થમાં નિર્ધારિત મુદ્દા અંગેના ચુકાદાનો ભાગ બનતા નથી, પૂર્વદષ્ટાંત તરીકે બંધનકારક નથી, પરંતુ જે ન્યાયાધીશે તે વ્યક્ત કર્યા હોય તેના અભિપ્રાયને મળવાપાત્ર આદર પ્રાપ્ત કરવા હકદાર છે; અદાલત સમક્ષના મુદ્દાઓના નિર્ધારણ માટે જે કાનૂની સિદ્ધાંતો સંબંધિત, પ્રાસંગિક અથવા આવશ્યક નથી, તેમના વિષેના અભિપ્રાયમાં થયેલી ચર્ચા "ઓબિટર ડિક્ટમ" છે."

૨૯. "ડિક્ટા" ની સંકલ્પનાનો પણ કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમ, ખંડ ૨૧, પૃષ્ઠ ૩૦૯૧૨ પર આ પ્રમાણે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે:

૧૯૦. ડિક્ટા અ. સામાન્ય રીતે, ડિક્ટમ એ અદાલત દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ એવો અભિપ્રાય છે, જે કેસમાં અનિવાર્ય રીતે સંકળાયેલ ન હોવાથી, નિર્ણયાધિકરણની બળવત્તા ધરાવતો નથી; કેસમાં અનિવાર્ય રીતે ઉપસ્થિત ન થતા મુદ્દા અંગે ન્યાયાધીશ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાય; કોઈપણ વિવાદિત મુદ્દાને પ્રતિસાદરૂપ ન હોય અને કેસના નિર્ણય માટે આવશ્યક ન હોય એવો અભિપ્રાયમાં આવેલ નિવેદન અથવા નિર્ધારણ; પક્ષકારોના અધિકારો નક્કી કરવા માટે નિર્ધારિત થવાનો જે ચોક્કસ પ્રશ્ન આવશ્યક હોય તેની તરફ ન્યાયિક મન દોરાયેલું ન હોય એવા મુદ્દા પર વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાય; અથવા એવો ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય, જે અદાલતના નિરાકરણ અથવા નિર્ધારને અવતરીત

કરતો નથી અને દલીલ વિના અથવા મુદ્દાના પૂર્ણ વિચાર વિના આપવામાં આવેલ હોય, અને જે ન્યાયાધીશે પોતે જ જાણપૂર્વક કરેલું ઔપચારિક નિર્ધારણ ન હોય. "ડિક્ટમ" શબ્દનો સામાન્ય રીતે "ઓબિટર ડિક્ટમ" ના સંક્ષેપરૂપે ઉપયોગ થાય છે, જેનો અર્થ પસારતા માર્ગે કરવામાં આવેલી ટિપ્પણી અથવા વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાય એવો થાય છે. સામાન્ય નિયમ તરીકે, આવી અભિવ્યક્તિ અથવા અભિપ્રાય સ્ટોરે ડિસિસિસના નિયમ હેઠળ પ્રાધિકૃત સત્તા અથવા પૂર્વનિર્ણય તરીકે બંધનકારક હોતો નથી, અને આવી અભિવ્યક્તિ જ્યાંથી નિસ્સરિત થઈ હોય તે અદાલતથી નીચલી અદાલતો પર પણ તે બંધનકારક રહેતો નથી, ભલે તે કેટલાય વખત પુનરાવર્તિત કરવામાં આવ્યો હોય. આ સામાન્ય નિયમ ખાસ કરીને ત્યાં લાગુ પડે છે જ્યાં ડિક્ટમ તરીકે માનવામાં આવેલા નિવેદનના વિરુદ્ધ અગાઉના નિર્ણયો હોય; જ્યાં પુનઃસુનાવણી પર તે નિવેદનને ડિક્ટમ જાહેર કરવામાં આવે; જ્યાં ડિક્ટમ એવા પ્રશ્ન પર હોય કે જેના વિષે અદાલત સ્પષ્ટપણે કહે છે કે તે તેનો નિર્ણય કરતી નથી; અથવા જ્યાં તે કાયદાની જોગવાઈના વિરુદ્ધ હોય અને અસમાનતાપૂર્ણ પરિણામ પેદા કરતું હોય. એવો પણ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે કે ડિક્ટમ "કેસનો કાયદો" નથી, તેમજ તે રેસ જુડિકેટા પણ નથી.

૩૦. "ડિક્ટા" ની સંકલ્પના અંગે હેલ્સબરીઝ લૉઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ, ચોથી આવૃત્તિ (પુનર્મુદ્રણ), ખંડ ૨૬, પરા. ૫૭૪ માં આ પ્રમાણે ચર્ચા કરવામાં આવી છે:

૫૭૪. ડિક્ટા. જે નિવેદનો નિર્ણય માટે આવશ્યક નથી, જે પ્રસંગની હદને વટી જાય છે અને હાથ ધરાયેલા હેતુ માટે અનાવશ્યક એવો નિયમ પ્રતિપાદિત કરે છે, તેઓને સામાન્ય રીતે "ડિક્ટા" કહેવાય છે. બીજી અદાલત પર તેમનો કોઈ બંધનકારક અધિકાર હોતો નથી, જોકે તેમને કંઈક પ્રેરક પ્રભાવ હોઈ શકે છે. ન્યાયાધીશની માત્ર પસારતાં કરેલી ટિપ્પણીઓ "ઓનિટર ડિક્ટા" તરીકે ઓળખાય છે, જ્યારે નિર્ણય માટે ઉદ્ભવતા નહીં હોય એવા મુદ્દા પર ન્યાયાધીશના વિચારપૂર્વકના મતપ્રકાશ, અને તેથી જે રેશિયો ડેસિડેન્ડીનો ભાગ બનતા નથી, તેમને "જુડિશિયલ ડિક્ટા" કહેવામાં આવ્યા છે. ડિક્ટમનો ત્રીજો પ્રકાર એવો પણ હોઈ શકે કે તેમાં ન્યાયાધીશ દ્વારા એવા અન્ય કેસોમાં શું કરવામાં આવ્યું છે તે અંગેનું નિવેદન હોય, જે અહેવાલિત થયા નથી. ... પ્રેક્ટિસ નોંધો, દલીલ વિના આપવામાં આવેલા નિર્દેશો હોવાને કારણે, બંધનકારક ન્યાયિક અસર ધરાવતી નથી. દલીલ દરમિયાન અદાલતના સભ્યો દ્વારા કરવામાં આવેલી આંતરવર્તી અવલોકનો, પ્રેરક વજન ધરાવતા હોવા છતાં, ન્યાયિક ઉચ્ચારણો નથી અને તેઓ કોઈ બાબતનો નિર્ણય કરતા નથી.

૩૧. , (૧૯૮૯) ૧ એસસીસી ૧૦૧ અને , (૨૦૦૩) ૭ એસસીસી ૧૯૭ માં, આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે :

૧૨. ... માત્ર સહજરૂપે કરાયેલ અભિવ્યક્તિઓને કશી પણ પ્રામાણિકતા હોતી નથી. ન્યાયાધીશ કેટલા પણ પ્રતિષ્ઠિત હોય, તેમ છતાં તેમની દરેક પ્રસંગોપાત્ત અભિવ્યક્તિને અધિકૃતતા ધરાવતું નિવેદન માની શકાય નહીં.

૩૨. , (૨૦૦૬) ૫ એસીસીસી ૧૬૭, આ અદાલતે ઓબિટર ડિક્ટમની સંકલ્પના અંગે આ પ્રમાણે ચર્ચા કરી છે:

૧૩. ...એક નિર્ણય, તે સુસ્થાપિત છે, જે મુદ્દે તે નિર્ણય કરે છે તેના માટે જ પ્રાધિકૃત હોય છે અને તેમાંથી તર્કસંગત રીતે જે કંઈ નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય તેના માટે નહીં. ડિક્ટા અને ઓબિટર વચ્ચેનો ભેદ સુપ્રસિદ્ધ છે. ઓબિટર ડિક્ટા નિર્ણય માટે ઓછા-વત્તા અંશે અનુમાનિત રીતે અનાવશ્યક હોય છે. તે કોઈ દૃષ્ટિકોણ અથવા ભાવનાઓની અભિવ્યક્તિ હોઈ શકે છે જેને કોઈ બંધનકારક અસર ન હોય. જુઓ એ.ડી.એમ., જબલપુર વિ. શિવકાંત શુક્લા. આ બાબત પણ સુસ્થાપિત છે કે જે નિવેદનો રેશિયો ડેસિડેન્ડીનો ભાગ નથી બનતા, તે ઓબિટ ઓથોરિટેટિવ બને છે. ()

૩૩. , (૨૦૦૭) ૭ એસ.સી.સી. ૫૫૫, આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે:

૫૩. ...આથી, અદાલતના અવલોકનો આ કેસમાં ઉદ્ભવતા કોઈપણ કાનૂની પ્રશ્નો સાથે સંબંધિત નહોતા અને, તે મુજબ, તેમને રેશિયો ડેસિડેન્ડીનો ભાગ ગણાવી શકાય નહીં. તેથી, ઉપરોક્ત ન્યાયિક ઉચ્ચારણોના પ્રકાશમાં, જેમણે આ સિદ્ધાંતને સુસ્થાપિત કર્યો છે કે માત્ર રેશિયો ડેસિડેન્ડી જ બંધનકર્તા અથવા અધિકૃત પૂર્વનિર્ણય તરીકે કાર્ય કરી શકે, તે સ્પષ્ટ છે કે અદાલતના માત્ર સામાન્ય અવલોકનો અથવા પ્રસંગોપાત અભિવ્યક્તિઓ પર મૂકાયેલો આધાર સામાવાળાઓ માટે બહુ ઉપયોગી નથી. "

૧૧.૧૬ આ સિદ્ધાંતોનો અમલ કરતાં, ઉપરોક્ત ચર્ચામાંથી સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે કે રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસનો ચુકાદો વડી અદાલત તેમજ જિલ્લા અદાલતોમાં વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ના કર્મચારીઓની નિમણૂક અંગે સીધો આદેશાત્મક સ્વરૂપ ધરાવે છે. તે જાહેર રોજગારના મુદ્દા સંબંધે નિશ્ચિત કૃત્યો અને ફરજોના પાલનનું પણ અવલોકન કરે છે, જે સર્વોચ્ચ અદાલતના મત મુજબ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ સાથે સુસંગત હોવું આવશ્યક છે. તે કોઈપણ અનિશ્ચિતતા વગર, સરળ, નિર્દિષ્ટ અને સ્પષ્ટ એવા તમામ નિર્દેશોને વિશેષરૂપે નિર્ધારિત કરે છે. પ્રશ્નાધીન વિષયના સંબંધમાં તેનું રેશિયો ડેસિડેન્ડી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ હેઠળ સર્વે ઉપર બંધનકારક અસર ધરાવે છે.

૧૧.૧૭ તેથી, જેમ ઉપર અહીં ઠેરવવામાં આવેલ છે તેમ, પુનરુક્તિના મૂલ્યે પણ, ચુકાદાનું સર્વાંગી વાંચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે ચુકાદામાં આવેલ શબ્દો નિર્વિવાદ રીતે આદેશાત્મક તથા પ્રાધિકૃત નિર્દેશોના સ્વરૂપના છે. રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલ ચુકાદો, વડી અદાલતો તથા અધીનસ્થ અદાલતોના સ્ટાફની ભરતી હાથ ધરતી વખતે, ભારતના બંધારણ હેઠળ કલ્પિત કરાયેલ કર્તવ્યનું પાલન કરવા માટે સર્વ વડી અદાલતોને સ્પષ્ટપણે નિર્દેશ આપે છે અથવા સંબોધે છે. આ સમગ્ર વાંચનથી એકમાત્ર એવો નિષ્કર્ષ ઉપજે છે કે આ ચુકાદો રેશિયો ડેસિડેન્ડી સ્વરૂપનો છે અને ઓબિટર ડિક્ટા નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ ના કર્મચારીઓની નિમણૂક સંબંધિત સદૈવ

ઉદ્દેગજનક પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ અને જોરદાર રીતે નિર્ણય કર્યો છે અને ઠરાવ્યું છે કે તે બાબતને જાહેર ક્ષેત્ર અથવા જાહેર પરિધિમાં મૂક્યા વિના કોઈ નિમણૂક કરવામાં આવવાની નથી. તેનો મૂળભૂત હેતુ વડી અદાલતોની સ્થાપનામાં નામનિર્દેશન દ્વારા નિમણૂકો કરવાની અસ્થિર અને અસહ્ય પ્રથાને અટકાવવાનો છે, જેમાં આવી ગેરકાયદેસરતા પર અંકુશ મૂકવા માટેની પદ્ધતિ અને ઉપાયો પણ દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૪૪ એ પણ જોગવાઈ કરે છે કે દરેક પ્રાધિકારીએ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જાહેર કરાયેલા કાયદા મુજબ કાર્ય કરવું જોઈએ. સર્વ નાગરિક તથા ન્યાયિક પ્રાધિકારીઓ માટે સર્વોચ્ચ અદાલતના પાલન કરવા અને તેની સહાયમાં કાર્ય કરવા બાધ્યકારક છે.

:: વડી અદાલતના વહીવટમાં નામનિર્દેશન દ્વારા અરજદારોની નિમણૂક ::

૧૨. આ તબક્કે, અરજદારોના કેસ તરફ પાછા ફરીએ તો, જેઓની નિમણૂક વડી અદાલતની સ્થાપનામાં વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ ની જગ્યાઓ પર કરવામાં આવી છે, તેમની નિમણૂકો ૧૧ મે, ૨૦૧૫ થી ૧૦ જુલાઈ, ૨૦૧૫ દરમિયાન કરવામાં આવી હતી અને એક વ્યક્તિની નિમણૂક ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવી હતી. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતાં, ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ

શ્રી વી.એમ. સહાયે અરજદારોની નિમણૂકો નામાંકન દ્વારા કરી હતી.

૧૨.૧ તેમનો એવો કેસ છે કે તેમને ‘મૌખિક માહિતી’ દ્વારા જાણ થઈ કે વડી અદાલતના સ્થાપનામાં પટાવાળાઓ અને કમ્પ્યુટર ઓપરેટરો એટલે કે વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ ની જગ્યાઓ ખાલી પડી હતી અને વડી અદાલતના સ્થાપનાને આવા કર્મચારીઓની તાત્કાલિક જરૂર હતી અને તેથી તેમણે અરજીઓ કરી હતી, જેની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી અને કમ્પ્યુટર ઓપરેટર માટે અરજી કરનારાઓ માટે કમ્પ્યુટર સહાયિત કસોટી પણ લેવામાં આવી હતી અને તેમને નિમણૂકના આદેશો આપવામાં આવ્યા હતા. તેમનો એવો પણ કેસ છે કે નિયમોમાં ‘નામનિર્દેશન’ શબ્દના સમાવેશને અને તેના ૧૧ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫ સુધીના ચાલુ રહેવાને કોઈ પડકાર આપવામાં આવ્યો ન હોવાથી, તેમની નિમણૂકોને કોઈ પડકાર કરી શકાય નહીં.

૧૨.૨ આ તબક્કે અરજદારોની નિમણૂકો કરવામાં આવી તે પહેલાં ઘટેલી ઘટનાઓનો કાળક્રમ પુનઃ સંક્ષેપમાં રજૂ કરવો આવશ્યક બનશે.

૧૨.૩ રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપેલો નિર્ણય ૧૨ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૪ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો.

૧૨.૪ તા. ૧૦ એપ્રિલ, ૨૦૧૪ના રોજ, સ્થાયી સમિતિના નિર્ણય અનુસારે, રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસના ચુકાદામાં સમાવિષ્ટ નિર્દેશોનો વિચાર કરવા અને તેમાં સમાવિષ્ટ નિર્દેશોનું પાલન કરવામાં વડી અદાલત તરફથી કોઈ ખામી રહી છે કે કેમ તે દર્શાવવા તેમજ જો એવી કોઈ ખામી હોય, તો ઉપચારાત્મક પગલાં સૂચવવા માટે, એક સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી (શ્રી ન્યાયમૂર્તિ રવિ

આર. ત્રિપાઠી અને શ્રી ન્યાયમૂર્તિ વી.એચ. સહાયની, જે તે સમયે તેમના લોર્ડશીપ્સ હતા).

૧૨.૫ સમિતિની બેઠક ૧૦ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજ બોલાવવામાં આવી હતી. રજિસ્ટ્રીને સમિતિ સમક્ષ નીચેની વિગતો રજૂ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો :

(૧) ગુજરાત વડી અદાલતના (ભરતી &

અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓની સેવાઓની શરતો) નિયમો, ૨૦૧૧.

(૨) રાજ્યની અધીનસ્થ અદાલતોમાં સ્ટાફની ભરતી માટેનો ભરતીના નિયમોનો પ્રારૂપ.

૧૨.૬ જુલાઈ ૩૧, ૨૦૧૪ના રોજ, ફરી એકવાર સમિતિ મળી હતી અને રેણુ (ઉપરોક્ત)ના મેટરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા તેમજ હાલના નિયમોની તપાસ કરવા રજિસ્ટ્રીને નિર્દેશ કર્યો હતો. વધુમાં, ચુકાદામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા નિર્દેશોના પ્રકાશમાં નિયમોમાં જો કોઈ ખામીઓ હોય તો તે દર્શાવતું કોષ્ટકરૂપ નિવેદન તૈયાર કરવા અને આવા કાર્યો શક્ય તેટલા ત્વરિત હાથ ધરવા માટે પણ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ બેઠક ઓક્ટોબર ૧૦, ૨૦૧૪ સુધી મુલતવી રાખવામાં આવી હતી.

૧૨.૭ દરમિયાન, સપ્ટેમ્બર ૨૯, ૨૦૧૪ના રોજ, શ્રી ન્યાયમૂર્તિ વી.એમ. સહાઈને ગુજરાત વડી અદાલતના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

૧૨.૮ સમિતિના પુનઃગઠન માટેનો વિષય સ્થાયી સમિતિ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો હતો અને તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની જગ્યાએ વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જયંત પટેલની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.

૧૨.૯ ૦૭ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫ના રોજ, આ સમિતિએ પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો, જેના દ્વારા તેણે રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણયના આધારે નિમણૂકના માત્ર બે જ પ્રકારો નિર્ધારિત કર્યા હતા, એટલે કે (૧) સીધી ભરતી અને (૨) બઢતી. તે કેવી રીતથી અને કયા પ્રકારથી અમલમાં મૂકવાની જરૂર છે તેનો પણ સમિતિ દ્વારા વિગતવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. સમિતિએ અસ્તિત્વમાં રહેલા નિયમોમાં યોગ્ય સુધારાઓ પણ સૂચવ્યા હતા.

૧૨.૧૦ જાન્યુઆરી ૦૭, ૨૦૧૫ તારીખનો એવો અહેવાલ તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે સમિતિએ રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદાને અનુરૂપ હાલના ભરતી નિયમોમાં સુધારા કરવાની ભલામણ કરી હતી. ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ જાન્યુઆરી ૦૭, ૨૦૧૫ના રોજ આપવામાં આવેલા મૌખિક નિર્દેશ દ્વારા રજિસ્ટ્રીને તે જ બાબત નિયમિત મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ રજૂ કરવા નિર્દેશ

કર્યો હતો. તે જ બાબતનું પુનરોચ્ચાર મે ૦૧, ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૨.૧૧ જોકે, ૧૦ જૂન, ૨૦૧૫ના રોજ, તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ આ મુજબ હુકમ કર્યો :

સમિતિનો અહેવાલ જોવામાં આવ્યો. ભરતીનો પ્રશ્ન તેમાં સંકળાયેલો નહોતો, પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલતે એક સલાહ આપી હતી. આ સલાહ પ્રથમદર્શનીય રીતે આકસ્મિક અવલોકનરૂપ જણાય છે. તેથી, અહેવાલ સ્વીકારવામાં આવતો નથી. માનનીય જે.બી. પારડીવાળા, એન.વી. અંજારિયા અને પરેશ ઉપાધ્યાયનો સમાવેશ ધરાવતી માનનીય ત્રણ ન્યાયાધીશોની સમિતિને નવો અહેવાલ રજૂ કરવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવે છે.

૧૨.૧૨ નોંધનીય છે કે નવી રીતે રચાયેલ સમિતિના અહેવાલનો વ્યાપ એવો રહ્યો નહોતો, કારણ કે આવી સમિતિને ત્યારબાદ સ્ટેન્ડિંગ કમિટીના ૨૪ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના હુકમથી વિસર્જિત કરવામાં આવી હતી, જેણે ઉપરોક્ત મુજબ સમિતિના ૦૭ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫ના અગાઉના અહેવાલને સ્વીકાર્યો હતો (જેમાં શ્રી ન્યાયમૂર્તિ રવિ આર. ત્રિપાઠી અને શ્રી ન્યાયમૂર્તિ જયંત પટેલનો સમાવેશ થતો હતો, જેમને તે સમયે લોર્ડશીપ્સ તરીકે સંબોધવામાં આવતા હતા).

૧૨.૧૩ વિશેષરૂપે ૨૩ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ના રોજના એક નોંધપત્રનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે, જે કાર્યરત ન્યાયાધીશોમાંના એક (શ્રી ન્યાયમૂર્તિ અકિલ કુરેશી) દ્વારા સંબોધવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશના ધ્યાન પર આ બાબત લાવવામાં આવી હતી કે સર્વોચ્ચ અદાલતે રેણુ (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં આપેલા નિર્ણયના સ્પષ્ટ નિર્દેશને ધ્યાનમાં લેતાં ભરતીના નિયમોમાં ફેરફાર કરી શકાતો નથી, કારણ કે કર્મચારીઓની નિમણૂકો નિયમિત પસંદગી પ્રક્રિયા દ્વારા જ થવી આવશ્યક છે. ઉક્ત ચુકાદાના અનુચ્છેદ ૨૦ તરફ પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં આ મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી: “બંધારણ હેઠળ પણ, અનુચ્છેદ ૨૨૯(૧) હેઠળ મુખ્ય ન્યાયાધીશને અપાયેલ નિમણૂક કરવાની સત્તા અનુચ્છેદ ૧૬(૧) ને આધીન છે, જે રોજગાર સંબંધિત બાબતોમાં તમામ નાગરિકો માટે સમાન અવસરની ખાતરી આપે છે”. વધુમાં, આ બાબત પણ દર્શાવવામાં આવી હતી કે તમામ વડી અદાલતોને વડી અદાલતમાં તેમજ તેના અધીનસ્ત અદાલતોમાં કર્મચારીવર્ગની નિમણૂક સંબંધિત વૈધાનિક નિયમોની પુનઃપરીક્ષા કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી અને જો કોઈ નિયમ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ની જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત અને અનુરૂપ ન હોય, તો તે નિયમોમાં જરૂરી ફેરફાર કરવાના હતા. વડી અદાલતમાં અથવા વડી અદાલતના અધીનસ્ત અદાલતોમાં કોઈપણ પદ માટેની કોઈપણ ખાલી જગ્યા ભરવાની હોય, તો તે માટે બનાવવામાં આવેલા વૈધાનિક નિયમોનું કડક પાલન કરીને જ તે કરવું આવશ્યક છે. જો વૈધાનિક નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં કોઈ નિમણૂક કરવામાં આવે, તો પદના

કોઈપણ વર્ગ અથવા તે પદ પર બિરાજમાન વ્યક્તિની પરવા કર્યા વિના, આવી નિમણૂક આરંભથી જ શૂન્ય અને અમાન્ય ગણાશે.

૧૨.૧૪ વધુમાં આ બાબત પણ નોંધનીય છે કે વધારાના રજિસ્ટ્રાર (પ્રશાસન) એ ઉક્ત ચુકાદા અંગે ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ નોંધ મૂકી હતી અને તારીખ માર્ચ ૧૧, ૨૦૧૪ની અગાઉની કાર્યાલય નોંધ વગેરે વિચારણા માટે રજૂ કરી હતી. સમિતિનો અહેવાલ વિચારણા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉક્ત નિર્ણય અંગે કરવામાં આવેલી નોંધ માત્ર સલાહાત્મક સ્વરૂપની છે અને તે સલાહ ઓબિટર ડિક્ટા હોવાનું જણાય છે.

૧૨.૧૫ આ તબક્કે તા. જુલાઈ ૦૭, ૨૦૧૫ના સંદેશવ્યવહારનો પણ ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે, જ્યારે નામાંકન દ્વારા વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ની જગ્યાઓ પર કરવામાં આવેલી કેટલીક નિમણૂકો આ અદાલતના કેટલાક કાર્યરત ન્યાયાધીશોના ધ્યાન પર આવી હતી. ન્યાયાધીશોમાંના એક (શ્રી ન્યાયમૂર્તિ અકિલ કુરેશી) દ્વારા મૂકવામાં આવેલી અગાઉની નોંધ તરફ ધ્યાન દોરીને, તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશના ધ્યાન પર ફરી એકવાર આ બાબત લાવવામાં આવી હતી કે વડી અદાલતના ૨૦૧૫ના નિયમોમાં તા. મે ૦૪, ૨૦૧૫ના રોજ કરવામાં આવેલો અને 'નામાંકન' શબ્દનો સમાવેશ કરાવતો સુધારો, રેણુ (પૂર્વોક્ત)ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના વિરુદ્ધ છે. આ બાબત પણ નોંધવામાં આવી હતી કે રેણુ (પૂર્વોક્ત)ના કેસમાં આપેલા ચુકાદાને ઓબિટર ડિક્ટા તરીકે ગણવામાં આવી રહ્યો છે. ઉક્ત ચુકાદાના અનુસરણમાં

બનેલા નિયમોમાં સુધારો કરીને તેમને તેના વિરુદ્ધ બનાવવામાં આવ્યા છે. વડી અદાલતના સ્ટાફ અને અધિકારીઓની નિમણૂક સંબંધિત સુધારેલા નિયમો લગભગ બે મહિનાં બાદ તમામ સંબંધિતોને અજાણ રાખીને પ્રચલિત કરવામાં આવ્યા હતા અને અમુક નિમણૂકપ્રાપ્ત વ્યક્તિઓને વય અને લાયકાતમાં કોઈ ચુક્તિસંગત આધાર વિના છૂટછાટ આપવામાં આવી હતી, તે હકીકત તરફ પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત સંદેશવ્યવહારે નીચેના પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા હતા :

“અ) રેણુ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાના વિરુદ્ધ વડી અદાલતમાં મોટી સંખ્યામાં નિમણૂકો અને બઢતીઓ કેવી રીતે કરવામાં આવી અને કેટલાક કેસોમાં તો મૂળભૂત લાયકાતોમાં પણ છૂટછાટ કેવી રીતે આપવામાં આવી હતી।

બ) જો વર્તમાન નિયમોમાં સુધારો કરતું અધિસૂચન જ.પ.૨૦૧૫ના રોજ જારી કરવામાં આવ્યું હતું, તો તેની નકલ માત્ર હવે જ ન્યાયાધીશો માટે શા માટે પરિભ્રમિત કરવામાં આવી.

સી) રેણુ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના મેટરમાં ચુકાદાના ફકરા ક્રમાંક ૨૮ અને ૩૫ માં સમાવાયેલ નિર્દેશો સ્વભાવથી બંધનકારક છે તે બાબતે કોઈ જ પ્રકારની શંકાને સ્થાન રહેતું નથી. તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો કાનૂની સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે અને તેથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ ના બળે તે સર્વે પર બંધનકારક રહેશે. તો પછી આવા નિર્દેશોને ઓબિટર તરીકે કેવી રીતે ગણવામાં આવે ?

ડી) વડી અદાલતના બે વરિષ્ઠતમ ન્યાયાધીશો દ્વારા અહેવાલ અગાઉથી જ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે અને આપના નિર્દેશ મુજબ નિયમિત મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા વિચારણા માટે તે બાકી છે, ત્યારે બીજી સમિતિ રચવાની જરૂર શું હતી ?

ઈ) આવી સમિતિની અસરકારકતા શું રહેશે ? જો સમિતિ એવો અભિપ્રાય આપે કે રેણુ અને અન્ય વિ. (પૂર્વોક્ત) ના મેટરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા મુજબ વડી અદાલતમાં કોઈપણ ભરતી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ને અનુરૂપ હોવી જોઈએ અને તમામ પાત્ર ઉમેદવારોને અરજી કરવા આમંત્રણ આપવું જોઈએ, તો શું ? પહેલેથી કરવામાં આવેલી નિમણૂકોનું શું થશે ?”

ઉક્ત પત્રવ્યવહારમાં વધુમાં આ વિનંતીઓ પણ કરવામાં આવી હતી કે (૧) નામાંકન દ્વારા થતી તમામ નિમણૂકો બંધ કરવામાં આવે; (૨) નવી રચાયેલ સમિતિ વિસર્જિત કરવામાં આવે; (૩) અગાઉની સમિતિના અહેવાલ પર કાર્યવાહી કરવામાં આવે; (૪) તા. મે ૦૪, ૨૦૧૫ ના નિયમો રદ કરવામાં આવે; અને (૫) નિયમોમાંથી 'નામાંકન' શબ્દ કાઢી નાખવામાં આવે.

૧૨.૧૬ આથી સ્પષ્ટપણે બહાર આવે છે કે ૨૩ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ પહેલાં, તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશનું ધ્યાન હાલના એક ન્યાયાધીશે રેણુ અને અન્ય વિ. રાજ્યના ઉક્ત નિર્ણય (ઉપરોક્ત) તરફ દોર્યું હતું, અને પોતાને ઉન્નત કરવામાં આવે તે પહેલાં તેઓ પોતે પણ તે સમિતિના એક સભ્ય હતા, જે સ્ટેનિંગ કમિટીના નિર્ણયથી રચવામાં આવી હતી. ઉક્ત સમિતિને મૂળત્વે એ કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું કે, રેણુ (ઉપરોક્ત) માં સમાયેલ દિશાનિર્દેશોનું

પાલન ન થવાને કારણે વડી અદાલતના નિયમોમાં કોઈ ખામી છે કે કેમ તે શોધી કાઢવું. નિર્ણયનું અને ઉક્ત ચુકાદાના અનુપાતનું વિંગતવાર પરીક્ષણ થયા છતાં , તથા આ અદાલતના હાલના એક ન્યાયાધીશ દ્વારા ૨૩ એપ્રિલ, ૨૦૧૫ની નોંધ હોવા છતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયને અનુબંધ અવલોકન માનીને ૦૪ મે, ૨૦૧૫ના રોજ વડી અદાલતના નિયમોમાં 'નોમિનેશન' શબ્દ દાખલ કરવામાં આવ્યો અને સામેલ કરવામાં આવ્યો. જુલાઈ, ૨૦૧૫નો પત્રવ્યવહાર પૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશનું ધ્યાન એ બાબત તરફ દોરતો હતો કે આવા નિમણૂકો અંગેના નિર્ણય પર પુનર્વિચાર શા માટે કરવો જરૂરી છે, તેમ છતાં, કોઈ જાહેર જાહેરાત વિના અને સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા અનુપાતના સ્પષ્ટ ભંગમાં, વડી અદાલતની સ્થાપના પર વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ની જગ્યાઓ પર લગભગ ૯૪ વ્યક્તિઓની નિમણૂક કરવામાં આવી. અહીં કરવામાં આવેલી નિમણૂકો નોમિનેશન દ્વારા છે. નોમિનેશનની આ પદ્ધતિ નિમણૂકના મુદ્દે પ્રતિભાની ઓળખ સાથે પરિચિતતા દર્શાવે છે. જે તમામની નિમણૂક કરવામાં આવી છે તેઓ બધાને આ શ્રેણીમાં મૂકી શકાય તેવી સંભાવના અત્યંત ઓછી છે. તેમ છતાં, માનનીય વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મહેતાએ ઉઠાવેલા સંબંધિત પ્રશ્ન પર, કે શું આ નિમણૂકોને ક્યારેય 'નોમિનેશન' દ્વારા થયેલી કહી શકાય, તે અંગે વિશદ ચર્ચા કરવી આવશ્યક ન પણ હોય, કારણ કે અન્ય તમામ પાસાઓ પર નિમણૂકની કાર્યવાહી ટકી શકે તેવી જણાતી નથી.

૧૨.૧૭ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૪૧ એ જોગવાઈ કરી છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા જાહેર કરાયેલ કાયદો ભારતના પ્રદેશની અંદરની તમામ અદાલતો પર બંધનકારક રહેશે. તેથી સંવિધાનની કલમ ૧૪૧ સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની તમામ અદાલતો પર નિર્વિવાદ હુકમ ફરમાવે છે અને આ હુકમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં છે. જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કોઈ બાબત ઉચ્ચારવામાં આવે છે, ત્યારે તે ઉચ્ચાર દેશનો કાયદો બની જાય છે અને તેથી સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ આપણા કાયદાનો એક મુખ્ય સ્ત્રોત બને છે. અમારી ન્યાયતંત્ર વ્યવસ્થાનું એક મુખ્ય લક્ષણ એ છે કે તે અદાલતોની શ્રેણીબદ્ધ યોજનાના આધારે રચાયેલ છે અને સર્વોચ્ચ અદાલત, સર્વોચ્ચ અદાલત તરીકે, તેનો નિર્ણય બંધનકારક પૂર્વનિર્ણયનું સ્વરૂપ ધરાવે છે. આ ભારતીય ન્યાયતંત્ર વ્યવસ્થાના પાયાના આધારસ્તંભોમાંનું એક છે. આવી કોઈપણ નિર્ણયને કોઈપણ સત્તા દ્વારા પલટાવી દેવું માન્ય નથી.

૧૩. આ તબક્કે વર્ષ ૨૦૧૫ની રિટ અરજી (પી.આઈ.એલ.) ક્રમાંક ૧૬૩નો ઉદ્દેશ કરવો આવશ્યક છે, જેમાં તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ વિભાગીય ખંડપીઠમાં બેસીને, આ અદાલતના પૂર્વ ન્યાયાધીશ (શ્રી ન્યાયમૂર્તિ બી.જે. શેઠના) દ્વારા સંબોધવામાં આવેલા તા. જુલાઈ ૦૨, ૨૦૧૫ અને જુલાઈ ૦૩, ૨૦૧૫ના પત્રોના આધારે તેમજ બોમ્બે વડી અદાલતના પૂર્વ મુખ્ય ન્યાયાધીશ (શ્રી કે.આર. વ્યાસ, મુખ્ય ન્યાયાધીશ) દ્વારા સંબોધવામાં આવેલા તા. જુલાઈ ૦૫, ૨૦૧૫ના સંદેશના આધારે સ્વપ્રેરિત જાહેર હિત વાદની

કાર્યવાહી આરંભવામાં આવી હતી. આ કાર્યવાહી ગુજરાત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોને રહેણાંક પ્લોટોની ફાળવણી સંબંધિત હતી. મામલો તા. ઓગસ્ટ ૧૦, ૨૦૧૫, ઓગસ્ટ ૧૧, ૨૦૧૫ અને ઓગસ્ટ ૧૨, ૨૦૧૫ના રોજ બોર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યો હતો અને ફાળવણીની પદ્ધતિ, પ્લોટોના નોંધણીકરણ વગેરે બાબતે પ્રશ્નો ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા.

૧૪. વર્ષ ૨૦૧૫ની રિટ અરજી (પી.આઈ.એલ.) ક્રમાંક ૧૬૩ માં તા. ઓગસ્ટ ૧૦, ૨૦૧૫ના રોજ આપવામાં આવેલ અંતરિમ હુકમને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિશેષ અનુમતિથી અપીલ (સી) ક્રમાંક ૨૨૯૧૩૨૨૯૧૪ ઓફ ૨૦૧૫ દ્વારા પડકારવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્થગિતી મંજૂર કરી હતી અને બધી કાર્યવાહી સર્વોચ્ચ અદાલતમાં સ્થળાંતરિત કરવાની નિર્દેશ આપવામાં આવી હતી.

૧૪. ત્યારબાદ, તા. ૧૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ તત્કાલીન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ તા. ૧૨ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ અતિવૃદ્ધિના કારણે નિવૃત્ત થતાં, હાલના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના પદનો કાર્યભાર સંભાળ્યો હતો.

:: સેવા સમાપ્તિની નોટિસ અને પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતો ::

૧૬. ૧૯ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ, કુલ ૯૪ સંખ્યામાં રહેલા અરજદારો તથા અન્ય વ્યક્તિઓની નિમણૂકો બાબતે આ અદાલતના કાર્યરત ચાર ન્યાયાધીશો

દ્વારા વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને એક પત્રવ્યવહાર સંબોધવામાં આવ્યો હતો. તેમનું ધ્યાન આ હકીકત તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું કે આવી નિમણૂકો રેણુ (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના વિરુદ્ધ છે અને ન્યાયના વહીવટના વ્યાપક હિતમાં સમગ્ર પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીને તથા મુદ્દાની નજીકથી તપાસ કરીને જરૂરી પગલાં લેવા માટે વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૧૭. આ જ મુદ્દો તા. ૨૪ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ સ્થાયી સમિતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતના વરિષ્ઠતમ પાંચ ન્યાયાધીશોની સમિતિ રચવામાં આવી હતી.

૧૮. સમિતિને, જરૂરી હોય તો, પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોના પાલન માટે પોતાની સ્વનિર્ધારિત પ્રક્રિયા ઘડવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો અને તેને શક્ય તેટલી વહેલી તકે પોતાનો અહેવાલ રજૂ કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૧૯. સમિતિએ તેની પ્રથમ બેઠકમાં નામનિર્દેશન દ્વારા નિમણૂક પામેલા તમામ વ્યક્તિઓને કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવાનો નિર્ણય કર્યો. તે અંગે તા. ઓગસ્ટ ૩૧, ૨૦૧૫ની પ્રાથમિક અહેવાલ આપવામાં આવ્યો હતો.

૨૦. તે અનુસાર, સામાવાળા ક્રમાંક ૧ એ તમામ અરજદારોને કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરી હતી. આ તબક્કે, આવી નોટિસોમાંથી એકની વિગતોનું

પુનઃઉત્પાદન કરવાથી તેની વધુ સારી રીતે નિર્ણયકારી વિચારણા કરવામાં સહાય મળશે, જે નીચે મુજબ છે :

“વિશેષરૂપે રચાયેલ માનનીય ન્યાયાધીશોની સમિતિના નિર્દેશો હેઠળ, હું આથી નીચે મુજબ આ કારણ દર્શાવવાની નોટિસ આપું છું:

તમારી નિમણૂક વડી અદાલતની સ્થાપનામાં પિયન (વર્ગ-૪) ના પદ પર કરવામાં આવી છે

વડી અદાલત દ્વારા તા. ૧૪.૦૫.૨૦૧૫ ના હુકમથી માત્ર તદ્દન અસ્થાયી ધોરણે. આ ગુજરાત વડી અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલને કરેલ તમારી તા. ૦૪.૦૫.૨૦૧૫ ની અરજીના અનુસંધાને હતું.

જાહેર જાહેરાત બહાર પાડ્યા વગર અથવા પ્રશ્નમાં રહેલ પદ માટે અરજી કરવા માટે તમામ પાત્ર ઉમેદવારોને આમંત્રિત કરવામાં આવે તેવા કોઈપણ રીતે વગર તમારી નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. કોઈ પસંદગી પ્રક્રિયા હાથ ધરવામાં આવી નહોતી. રેણુ અને અન્ય વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન જજ, ત્રીસ હજારી એન્ડ અન્ય એકના પ્રકરણમાં, જે એ.આઈ.આર. ૨૦૧૪ સર્વોચ્ચ અદાલત ૨૧૭૫માં અહેવાલિત છે, થયેલા તાજેતરના નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું કે “બંધારણ હેઠળ પણ, અનુચ્છેદ ૨૨૮(૧) હેઠળ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને અપાયેલ નિમણૂક કરવાની સત્તા અનુચ્છેદ ૧૬(૧)ના આધીન છે, જે રોજગાર સંબંધિત બાબતોમાં તમામ નાગરિકો માટે અવસરની સમાનતા

સુનિશ્ચિત કરે છે. આ અનુચ્છેદમાં વપરાયેલ ‘અવસર’નો અર્થ રોજગાર મેળવવાની તક એવો થાય છે અને તેમાં જે બાંહેધરી આપવામાં આવી છે તે એ છે કે રોજગારનો આ અવસર બધાને સમાન રીતે ઉપલબ્ધ રહેશે.”

આ ઉપરાંત એવું પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે “કાયદાનું સારાંશ એ પ્રભાવ સાથે કરી શકાય છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૮(૨) હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા અબાધિત અને મનસ્વી રીતે કરી શકાતો નથી. નિયુક્તિઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ની જોગવાઈઓનું પાલન કરીને અને/અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા એવા નિયમો અનુસાર કરવામાં આવવી જોઈએ.”

પ્રથમદ્રષ્ટ્યે એવું પ્રગટ થાય છે કે આપની નિમણૂક, જે કોઈપણ પસંદગી પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના અને પ્રશ્નાસ્પદ પદો માટે અન્ય તમામ પાત્ર ઉમેદવારોનો વિચાર કર્યા વિના કરવામાં આવી હતી, તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬નું ઉલ્લંઘન કરતી છે અને રેનુ તથા અન્યના મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાં (ઉપરોક્ત) આપેલ સ્પષ્ટ નિર્દેશના વિરુદ્ધ છે.

તમારા નિમણૂક હુકમમાં એવી શરત સમાવિષ્ટ છે કે નિમણૂક સંપૂર્ણપણે કામચલાઉ ધોરણે છે અને સેવા કોઈપણ સમયે કોઈ નોટિસ આપ્યા વિના સમાપ્ત કરવામાં પાત્ર છે.

આવી નિમણૂકના હુકમની શરતો મુજબ, તમારી નિમણૂક જે સ્વભાવથી પૂર્ણપણે કામચલાઉ છે, તે કોઈપણ સમયે કોઈ પૂર્વ સૂચના વિના સમાપ્ત કરવામાં પાત્ર છે. તેમ છતાં, પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ, તમને કારણ દર્શાવવા માટે તક આપવામાં આવે છે :

૧) ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર તમારી નિમણૂક શા માટે સમાપ્ત ન કરવી જોઈએ ?
૨) તમને એ બાબત પણ જાહેર કરવા જણાવવામાં આવે છે કે ગુજરાતની વડી અદાલતના મહેકમમાં ચોક્કસ પદ ખાલી હતું અને તે ભરાય તેવી શક્યતા હતી, તે અંગેની માહિતી તમને કયા સ્ત્રોતથી પ્રાપ્ત થઈ હતી. તમારો જવાબ/રજૂઆત વધુમાં વધુ તા. ૧૧.૦૮.૨૦૧૫ સુધીમાં પ્રાપ્ત થવો આવશ્યક છે; એવું ન થવા પામે તો એમ માનવામાં આવશે કે તમને કોઈ રજૂઆત કરવી નથી. સમયવધારાની કોઈ વિનંતી સ્વીકારવામાં આવશે નહીં. તમે નોંધ લેશો કે, મંજૂર કરાયેલા સમયગાળા અંદર પ્રાપ્ત થયેલી તમારી રજૂઆત, જો કોઈ હોય, તેને ધ્યાનમાં લઈને અંતિમ નિર્ણય લેવામાં આવશે. તેમ છતાં, કોઈ વ્યક્તિગત સુનાવણી આપવામાં આવશે નહીં.”

૨૧. સંબંધિત અરજદારો દ્વારા આવું કારણ દર્શાવો નોટિસનો જવાબ આપવામાં આવ્યા પછી, જે સમિતિ મૂળત્વે તથ્યશોધક સમિતિ છે, તેણે ૧૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ પોતાનો અહેવાલ આપ્યો. સમિતિએ તે કર્મચારીઓના કેસની પણ તપાસ કરી હતી જેમની નિમણૂક સહાનુભૂતિના આધારે કરવામાં આવી હતી અને સમગ્ર સામગ્રીની સર્વાંગીણ તપાસના આધારે, તેણે ભલામણ કરી હતી કે

પ્રશ્નમાં આવેલા નોટિસપ્રાપ્ત વ્યક્તિઓની તમામ નિમણૂકો, ફક્ત પાંચ વ્યક્તિઓના કેસોને છોડીને જેમની નિમણૂક સહાનુભૂતિના આધારે કરવામાં આવી હતી, તાત્કાલિક સમાપ્ત કરવામાં આવે. સમિતિએ ભરતી અંગે પણ સૂચન કર્યું હતું

રેણુ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતને અનુરૂપ નિયમોમાં પરિણામે જરૂરી ફેરફારો કરવા પડશે. વધુમાં, તાજેતરમાં નિમણૂક પામેલ ૯૪ ઉમેદવારોમાંથી ૩૫ નિમણૂકધારકોને તાત્કાલિક ક્વાર્ટરો ફાળવી દેવામાં આવ્યા હતા અને વર્ષોથી રાહ જોઈ રહેલા મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓને તે મળી શક્યા નહોતા અને તેથી પણ, આ બાબતમાં જરૂરી કાર્ય કરવા આવશ્યક પગલાં લેવામાં આવવા જોઈએ એવી ભલામણ કરવામાં આવી હતી.

૨૨. આ તબક્કે સમિતિની ભલામણ તથા પૂરક ભલામણોનું પુનરુત્પાદન કરવું આવશ્યક બનશે :

“ સમિતિની ભલામણો : સમિતિ ભલામણ કરે છે કે, ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત પાંચ વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં, જેમની નિમણૂકો તાત્કાલિક કરાણાધાર પર કરવામાં આવી હતી, તે સિવાય, પ્રશ્નાધીન નોટિસપ્રાપ્ત તમામ વ્યક્તિઓની નિમણૂકો સમાપ્ત કરવામાં આવે. એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ સમિતિ તેથી નીચે મુજબની પૂરક ભલામણો કરે છે :

૧) ગુજરાતની વડી અદાલતના (ભરતી અને સેવાની શરતોના

કર્મચારી) નિયમો, ૨૦૧૧ માં સુધારો કરી તેને તા. જ.પ.૨૦૧૫ પૂર્વેની સ્થિતિમાં લાવવામાં આવે.

૨) સરકારી આવાસના ફાળવણી માટે યોગ્ય માર્ગદર્શિકાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી શકે જેથી ભવિષ્યમાં વિશેષ કારણો વિના કમબાહ્ય ફાળવણી કરવામાં ન આવે.

૩) સેવામાં રહેલી અવસ્થામાં કર્મચારીનું અવસાન થાય તેવી સ્થિતિમાં, ગુજરાત વડી અદાલત (સ્ટાફની ભરતી અને સેવા શરતો) નિયમો, ૨૦૧૧ ના નિયમ ૧૮ માંથી ઉત્પન્ન થતી નીતિ ચાલુ રાખવી જોઈએ કે જિલ્લા અદાલતોના કર્મચારીઓ સાથે સુસંગત બનાવવી જોઈએ, તે પ્રશ્ન પર વિચારણા કરવામાં આવે.”

૨૩. સમિતિનો અહેવાલ ૨૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ સ્થાયી સમિતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે અહેવાલ સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો તેમજ વધુ વિચારણા માટે તેને એમ્બર બેઠક સમક્ષ રજૂ કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૨૪. ૨૨ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ, પૂર્ણ અદાલતે પણ અહેવાલ સ્વીકાર્યો હતો અને હાલના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશને આ બાબતમાં યોગ્ય કાર્યવાહી કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૨૫. રજીસ્ટ્રીએ તમામ અહેવાલો સાથેની વિગતવાર નોંધ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સમક્ષ રજૂ કરી હતી અને તે રજૂઆતો તેમજ સમિતિના અહેવાલોનું વિચારણા કર્યા બાદ, કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ મનનો યોગ્ય પ્રયોગ કરીને કરાયેલા વિગતવાર સ્વતંત્ર હુકમ દ્વારા એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો કે કરુણાધાર પર કરવામાં આવેલી પાંચ વ્યક્તિઓની નિમણૂકોને બાદ કરતાં બધી નિમણૂકો તાત્કાલિક અસરથી સમાપ્ત કરવાની જરૂરી છે.

૨૬. ૯૪ નિયુક્ત વ્યક્તિઓમાંથી, એવા હુકમમાં જ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ૨૪ નિયુક્ત વ્યક્તિઓએ પહેલેથી જ પોતાના રાજીનામા આપી દીધા હતા અને તેથી, તે ૨૪ નિયુક્ત વ્યક્તિઓ સંબંધે સેવા સમાપ્તિનો કોઈ હુકમ જારી કરવાની આવશ્યકતા નહોતી. સમિતિના અહેવાલ બાદ બે નિયુક્ત વ્યક્તિઓએ પોતાના બિનશરતી રાજીનામા રજૂ કર્યા હતા અને તેમની બાબતમાં સેવા સમાપ્તિનો હુકમ પસાર કરવાની બદલે તે પણ સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા, અને અનુકંપા આધાર પર કરવામાં આવેલી પાંચ નિયુક્ત વ્યક્તિઓની નિમણૂકોનો અમલ થઈ ચૂક્યો હોવાથી, ૬૩ કર્મચારીઓના મેટરમાં સેવા સમાપ્તિનો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે મુજબ હુકમ જારી કરવા માટે રજિસ્ટ્રીને નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૨૭. કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના આવા નિર્ણયના આધારે સેવા સમાપ્તિનો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ વર્તમાન અરજીઓમાં ઉપર નોંધ્યા મુજબ આવા પગલાને ત્રણ આધાર પર પડકારવામાં આવ્યો છે : (૧) ઉત્તરાધિકારી

મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા સત્તાઓનો ઉપયોગ માન્ય નથી, અને જ્યારે ન્યાયિક પક્ષે આવા નિયુક્તિઓ અથવા સુધારેલ નિયમોને કોઈ પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી; (૨) પૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા પક્ષપાતનો આક્ષેપ કરતાં આરંભિત કરવામાં આવેલી સ્વપ્રેરિત વાદવિવાદી કાર્યવાહી સાથે આ કેસને જોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે; અને (૩) કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરતી વખતે સ્વાભાવિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો ભંગ થયો હતો, કારણ કે તેમાં વ્યક્તિગત સુનાવણીની મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી.

૨૮. ત્રણેય મુદ્દાઓનો એકસાથે વિચાર કરવામાં આવી રહ્યો છે કે આપેલ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના સમૂહમાં ઉત્તરાધિકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા વહીવટી પક્ષે પોતાના પૂર્વવર્તીના નિર્ણયમાં કરવામાં આવેલ સુધારાને મનસ્વી, ભૂલભર્યું અથવા પક્ષપાતપૂર્ણ કહી શકાય કે કેમ અને સ્વપ્રેરિત રિટ અરજીમાં આપવામાં આવેલ હુકમનો આ મુદ્દા ઉપર કોઈ પ્રભાવ પડે છે કે નહીં અને કેટલા પ્રમાણમાં પડે છે, તેમજ જ્યાં સત્તાનો ઉપયોગ વિષયસંદર્ભે સુસ્થાપિત કાનૂનના વિરુદ્ધ હોય ત્યાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો ઉપયોગ કરી શકાય કે નહીં.

૨૯. ભૂતપૂર્વ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિઓ દ્વારા નામાંકન પદ્ધતિથી અગાઉ કરવામાં આવેલી નિમણૂકો અંગે અરજીકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઘણો તક કરવામાં આવ્યો છે. તેમણે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ કરવામાં આવેલી નિમણૂક પર પ્રશ્ન ઉઠાવવાની હાલના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની સત્તાને પડકારી હતી, જે તેમના મત મુજબ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિનો

સંપૂર્ણ વિશેષાધિકાર છે. આ અદાલતના મત મુજબ, રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય બાદ, વડી અદાલતના ભરતી નિયમો રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા નિષ્કર્ષ અને વિશિષ્ટ નિર્દેશો સાથે સુસંગત હોવા જોઈએ. રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણય છતાં, કર્મચારી સભ્યોને નામાંકિત કરવાની સત્તાઓ અવરોધ વિના ચાલુ રહી શકે નહીં. આ નિર્ણય પછી પરિસ્થિતિ સંપૂર્ણપણે બદલાઈ ગઈ છે અને સર્વોચ્ચ અદાલતના નિષ્કર્ષો, અવલોકનો તેમજ નિર્દેશોને માત્ર ઓનિટર ડિક્ટા ગણાવવું સર્વથા અને સ્પષ્ટપણે ભૂલભરેલું છે. જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વ્યાપક રીતે ઉઠેલા મુદ્દા પર નિર્ણય આપવામાં આવે છે, ત્યારે નિમણૂકની કાર્યવાહી અનુકૂળ પડે તે માટે તેને માત્ર પસાર થતી ટિપ્પણીઓ તરીકે ગણાવવું કાયદાના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધનું કૃત્ય છે.

૩૦. તેથી, આનો અનુસંગી પ્રશ્ન એ રહેશે કે, જ્યારે સેવા નિયમોએ નામાંકનના માર્ગે નિમણૂકો કરવાની મંજૂરી આપેલી હતી ત્યારે લેવામાં આવેલી આવી કોઈ કાર્યવાહી, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના પદના હાલના પદાધિકારી દ્વારા, બંધારણીય કાર્યકર તરીકે, થતી તપાસથી મુક્ત બને છે કે કેમ, અને શું તેમને વહીવટી ક્ષેત્રે પોતાના પૂર્વવર્તી ન્યાયાધીશની કાર્યવાહી સુધારવાની સત્તા છે.

૩૧. સર્વોચ્ચ અદાલતે વિનોદ કુમાર વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં આપેલા, (૨૦૧૩) ૧૬ એસ.સી.સી. ૨૮૩ માં અહેવાલિત, નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો સંબંધિત રહેશે, જેમાં ઉત્તરાધિકારીની સત્તાઓ વિશે અને

શાસનવ્યવસ્થામાં ફેરફાર થતા, પૂર્વવર્તીએ આપેલો હુકમ કાનૂની, બંધનકારક અને અંતિમ નિર્ણયરૂપ બનેલો હોય ત્યારે, પદના ઉત્તરાધિકારીને તેના પૂર્વવર્તી દ્વારા નક્કી કરાયેલા કેસોની સમીક્ષા કરવાની અને ફરીથી ખોલવાની હકદારી રહેશે કે કેમ તે અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે પૂર્વવર્તીનો હુકમ અધિકારક્ષેત્ર વિના હોય અથવા વહીવટી કાનૂનના તમામ સિદ્ધાંતોની અવગણના કરીને સ્પષ્ટપણે ગેરકાનૂની હુકમ કરવામાં આવ્યો હોય, એટલે કે જ્યારે પૂર્વવર્તીનો નિર્ણય અધિકારક્ષેત્ર વિના હોય અથવા સત્તા બહારનો હોય અથવા પ્રત્યક્ષ રીતે પક્ષપાતનું કૃત્ય હોય, ત્યારે ઉત્તરાધિકારી વહીવટી અધિકારીને ચુકિતપૂર્ણ આધાર પર સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની સક્ષમતા હોય છે. અયોગ્ય સહાનુભૂતિ, તે પણ આવી કોઈ સહાનુભૂતિના આધાર દર્શાવ્યા વિના, ન્યાયસંગતતાને પ્રતિકૂળ છે. વહીવટી કાર્યવાહી ન્યાયસંગત હોવી આવશ્યક છે અને તે મનસ્વિતાના દોષથી મુક્ત હોવી જોઈએ.

૩૨. ઉક્ત નિર્ણયમાં કરાયેલ સંબંધિત અવલોકનો અને તારણોનું પુનરુત્પાદન કરવું હિતાવહ રહેશે, જે નીચે મુજબ છે :

“૨૨. વર્તમાન મેટરમાં અમે જણાવ્યું છે કે હરિયાણાના અગાઉના ડી.જી.પી. દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ હુકમ માત્ર અધિકારબાહ્ય જ નહોતો, કારણ કે પ્રતિનિધિત્વ/ દયાચાચિકા જ ગ્રાહ્ય ન હોવાથી નિયમો હેઠળ તેમાં નિહિત કોઈપણ સત્તાનો તેને આધાર નહોતો, પરંતુ તે હુકમ પસાર કરતાં પોતાના વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરતી વખતે દર્શાવાયેલ કથિત કારણો સારા વહીવટ/

શાસનને અતિ અપ્રિય છે અને હકીકતમાં અસ્તિત્વમાં જ ન હોય તેવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં કોઈ માન્ય કારણ અથવા ન્યાયસંગત આધાર દર્શાવવામાં આવ્યો નહોતો. તેથી, આ માત્ર એવો વિવેકાધિકારનો કેસ નહોતો કે જેનો ઉપયોગ કરવા ડી.જી.પી. સશક્ત હતો, અથવા સત્તાનો ઉપયોગ તર્કસંગત આધાર પર કરવામાં આવ્યો હતો. અતિશય સહાનુભૂતિ, તે પણ આવી કોઈ સહાનુભૂતિપૂર્ણ આધારભૂત પરિસ્થિતિઓ દર્શાવ્યા વિના, ન્યાયસંગતતા માટે સંપૂર્ણપણે અસંગત ગણાય. વહીવટી કાર્યવાહીમાં ન્યાયસંગતતા હોવી આવશ્યક છે અને તે મનસ્વીપણાના દોષથી મુક્ત હોવી જોઈએ.

૨૩. રોબર્ટ્સ વિ. હોપવુડ; ૧૯૨૫ ઓલ ઈ.આર. ૨૪ ના પ્રકરણમાં અંગ્રેજ અદાલતના ચુકાદાનો નીચે મુજબ કાનૂની સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરતા ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી રહેશે: “.... જે વ્યક્તિને વિવેકાધિકાર સોંપવામાં આવ્યો હોય, તેણે તે વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ વાજબી આધારો પર કરવો જોઈએ. વિવેકાધિકાર કોઈ વ્યક્તિને માત્ર એટલા માટે, કે તે તેમ કરવા ઇચ્છે છે, પોતાની મનગમતી રીતે કરવાનું અધિકાર આપતો નથી – તેને પોતાના વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરતી વખતે જે તેને ગમે તે નહીં, પરંતુ જે તેને કરવું જોઈએ તે કરવું પડે. અન્ય શબ્દોમાં, તેને પોતાના બુદ્ધિપ્રયોગ દ્વારા બુદ્ધિ જે માર્ગ બતાવે છે તે નિર્ધારિત કરી તેનો અનુસરણ કરવો જોઈએ. તેણે વાજબી રીતે વર્તવું જોઈએ.....”

૨૪. આ મેટરને અન્ય એક દૃષ્ટિકોણથી પણ તપાસી શકાય છે. તેવા કેસોમાં, જ્યાં અદાલતો વહીવટી કાર્યવાહીનું ન્યાયિક પુનર્વિલોકન કરવા સાથે સંબંધિત

હોય છે, ત્યાં અદાલતો દ્વારા વહીવટી કાર્યવાહીનું પુનર્વિલોકન કયા પરિમાણોની અંદર થઈ શકે તે સુસ્થાપિત છે. નિઃસંદેહ, ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો વ્યાપ મર્યાદિત છે અને અદાલતો વહીવટી સત્તાધિકારીઓ દ્વારા લેવાયેલા નિર્ણયના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કરતી નથી, પરંતુ નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત રહે છે. વહીવટી સત્તાધિકારીના હુકમમાં હસ્તક્ષેપ ત્યારે માન્ય છે, જ્યારે તે અવિવેકી, અયોગ્ય કે પ્રક્રિયાત્મક અયોગ્યતા ધરાવતો હોવાનું જણાય. તેમ છતાં, જ્યાં વાજબી વર્તનની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, ત્યાં વાજબીપણાનું માપદંડ આત્મલક્ષી નહીં પરંતુ વસ્તુલક્ષી હોય છે; છતાં, અયોગ્યતા સ્થાપિત કરવાનો ભાર તે વ્યક્તિ પર રહે છે, જે તે કૃત્યોની માન્યતાને પડકારે છે. આ પણ સર્વવિદિત છે કે ઉપરોક્ત આધારોએ મર્યાદિત ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અદાલત તપાસી શકે છે કે સત્તાના ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલા વહીવટી નિર્ણયો, ભલે તે આત્મલક્ષી શબ્દોમાં પ્રદાન કરવામાં આવ્યા હોય, સદ્ભાવથી અને સંબંધિત વિચારણાઓના આધારે લેવામાં આવ્યા છે કે નહીં. અદાલતો તપાસે છે કે કોઈ વાજબી વ્યક્તિ કાનૂન અથવા તથ્યો અંગે કોઈ મહત્વપૂર્ણ બાબતમાં પોતાને ભ્રમિત કર્યા વિના પ્રશ્નસ્થ નિર્ણય સુધી પહોંચી શકી હોત કે નહીં. (જુઓ: એમ.એ. રશીદ અને અન્ય.

વિ. કેરળ રાજ્ય; (૧૯૭૪) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૭).

૨૫. વહીવટી સત્તાધિકારીનો નિર્ણય, જે કેસ હોય તે મુજબ, નિયમો અથવા કાયદાકીય અધિનિયમોની સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈઓના હેતુ સાથે સંકળાયેલો

હોવો જોઈએ. જો આવા નિર્ણયો સ્પષ્ટપણે અન્યાયી અથવા અતિશય ચોંકાવનારા હોય અથવા અનધિકૃત હેતુ તરફ દોરાયેલા હોય, તો આવા નિર્ણયો મનસ્વી અને અવિવેકી હોવાના આધાર પર રદ કરી શકાય છે. તે જ રીતે, જ્યારે લેવાયેલ કાર્યવાહી અધિકારાતીત હોય, ત્યારે આવી કાર્યવાહી/નિર્ણયનો કોઈ કાનૂની આધાર રહેતો નથી અને તે આધાર પર તેને રદ કરી શકાય છે. જ્યારે સત્તાધિકારીની સત્તાઓનું પરિસીમન કરતા તેમજ તે સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે અનુસરવાની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરતા નિયમો બનાવવામાં આવ્યા હોય, ત્યારે સત્તાધિકારીએ તે નિયમો દ્વારા નિર્ધારિત મર્યાદાઓની અંદર રહીને કાર્ય કરવું પડે. સત્તાનો ભંડાર ધરાવનાર વ્યક્તિ ત્યારે અધિકારાતીત રીતે કાર્ય કરે છે, જ્યારે તે સંકુચિત અર્થમાં પોતાની સત્તાની હદથી વધુ કાર્ય કરે છે અથવા જ્યારે તે દુર્ભાવનાપૂર્વક, અથવા અસ્વીકાર્ય હેતુ માટે, અથવા અસંગત આધાર પર, અથવા સંબંધિત વિચારણાઓની પરવા કર્યા વિના, અથવા ઘોર અવિવેકિતાથી કાર્ય કરીને પોતાની સત્તાનો દુરુપયોગ કરે છે. આ બાબત શ્રી સીતારામ શુગર કો. લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૯૦) ૩ એસ.સી.સી. ૨૨૩ માં નીચે મુજબ સમજાવવામાં આવી હતી:

“૫૧. સત્તાનો ભંડાર ધરાવતી સત્તાધિકારી વ્યક્તિ ત્યારે અલ્ટ્રા વાયરસ રીતે કાર્ય કરે છે, જ્યારે તે સંકુચિત અર્થમાં પોતાની સત્તાની મર્યાદા કરતાં વધુ કાર્ય કરે છે અથવા દુર્ભાવથી, અગ્રાહ્ય હેતુસર, અસંગત આધારો પર, સંબંધિત પરિબળોની અવગણના કરીને અથવા ઘોર અયોગ્યતાપૂર્વક કાર્ય કરીને પોતાની

સત્તાનો દુરુપયોગ કરે છે. જુઓ, એસોસિયેટેડ પ્રોવિન્શિયલ પિક્ચર હાઉસિસ લિમિટેડ વિ. વેડનસબરી કોર્પોરેશન, [૧૯૪૮] ૧ કે.બી. ૨૨૩. વેસ્ટમિન્સ્ટર કોર્પોરેશન વિ. લંડન એન્ડ નોર્થ વેસ્ટર્ન રેલવે, [૧૯૦૫] એસી ૪૨૬માં લોર્ડ મેકનોટનનાં શબ્દોમાં: “...આ સુસ્થાપિત છે કે કોર્પોરેશનને અર્પિત કરવામાં આવેલી જેવી કાયદાકીય સત્તાઓથી સજ્જ જાહેર સંસ્થાએ પોતાની સત્તાની મર્યાદા લાંઘી ન જાય અથવા તેનો દુરુપયોગ ન કરે તેની કાળજી લેવી જ જોઈએ. તેને સોંપવામાં આવેલી સત્તાની હદમાં જ રહેવું જોઈએ. તેને સદ્ભાવે કાર્ય કરવું જોઈએ. અને તેને વાજબી રીતે કાર્ય કરવું જોઈએ. છેલ્લો પ્રસ્તાવ બીજામાં તો સમાયેલો જ છે, જો પહેલામાં ન હોય તો....” બેરિયમ કેમિકલ્સ લિમિટેડ અને અન્ય વિ. ધ કંપની લો બોર્ડ અને અન્ય, : [૧૯૬૬] સપ્લિ. એસસીઆર ૩૧૧માં, આ અદાલતે જણાવ્યું છે: “...ભલે (કાયદાકીય હુકમ) સદ્ભાવે અને સત્તા પ્રદાન કરનાર વિધાનના હેતુને આગળ વધારવાના શ્રેષ્ઠ આશયથી પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, છતાં સત્તાપ્રાધિકરણને તે વિધાન અનુસાર અને તેની મર્યાદાઓની અંદર રહીને કાર્ય કરવું આવશ્યક હોવાથી, જો તેનો હુકમ તે મર્યાદાઓની બહાર હોય અથવા વિધાનથી અસંબંધ આધારો પર પસાર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા તેને પસાર કરવા માટે કોઈ આધાર જ ન હોય અથવા એવા આધાર હોય કે જેના આધારે કોઈ પણ વ્યક્તિ વાજબી રીતે તે વિધાન હેઠળ આવશ્યક મત કે સંતોષ પર પહોંચી શકે નહીં, તો તેના હુકમને પડકારવામાં આવી શકે છે. આવી કોઈપણ એક પરિસ્થિતિમાં યોગ્ય રીતે એમ કહી શકાય કે સત્તાપ્રાધિકારીએ ઈમાનદારીપૂર્વક પોતાનું મત રચ્યું નહોતું અથવા તે રચતી

વખતે સંબંધિત તથ્યો પર તેણે મન લાગુ કર્યું નહોતું.” રેનુસાગર, એઆઈઆર૧૯૮૮એસસી૧૭૩૭માં, મુખરજી, ન્યાયમૂર્તિ, તે સમયે જેમ હતા તેમ, જણાવ્યું છે: “સત્તાનો પ્રયોગ, ભલે તે વિધાનાત્મક હોય કે વહીવટી, જો તેવી સત્તાના પ્રયોગમાં સ્પષ્ટ ભૂલ હોય અથવા સત્તાનો પ્રયોગ સ્પષ્ટપણે મનસ્વી હોય, તો રદ કરવામાં આવશે. એ જ રીતે, જો સંબંધિત પરિબલો અંગે કોઈ વિચારણા કરવામાં આવી ન હોય અથવા મન લાગુ કરવામાં આવ્યું ન હોય તે આધાર પર સત્તાનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, તો સત્તાનો એવો પ્રયોગ સ્પષ્ટપણે દોષપૂર્ણ માનવામાં આવશે. જો કોઈ સત્તા (ભલે તે વિધાનાત્મક હોય કે વહીવટી) એવા તથ્યોના આધારે વપરાય કે જે અસ્તિત્વમાં જ નથી અને જે સ્પષ્ટપણે ખોટા છે, તો સત્તાનો એવો પ્રયોગ દૂષિત ગણાશે”.

પર. તેથી, વાસ્તવિક સ્થિતિ એ છે કે સત્તાના ધારકનું કોઈપણ કૃત્ય, ભલે તે વિધાનાત્મક હોય કે વહીવટી હોય કે અર્ધ-ન્યાયિક હોય, પડકાર માટે ખુલ્લું છે, જો તે સંવિધાન અથવા શાસક અધિનિયમ અથવા દેશના કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો સાથે સંઘર્ષમાં હોય, અથવા તે એટલું મનમાનીપૂર્ણ અથવા અવિવેકી હોય કે કોઈ નિષ્પક્ષ મનવાળી સત્તાધિકારી ક્યારેય તેવું કરી શક્યો હોત નહીં.”

૩૩. આ નિર્ણયના અનુસંધાને, ૧૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ પછીની ઘટનાઓની સમયરેખાનું જો નિષ્પક્ષપણે અને સંપૂર્ણ વસ્તુનિષ્ઠતા સાથે મૂલવણ કરવામાં આવે, તો નિઃસંકોચપણે એવું ઠરાવી શકાય કે કાયદાના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતોના પૂર્ણ ઉદ્ધંધનમાં સત્તાનો થયેલો ખોટો ઉપયોગ નિશ્ચિતપણે સુધારાને પાત્ર બને

છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે વિનોદ કુમાર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતના માપદંડ પર પૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશની કાર્યવાહીનું પરીક્ષણ કરતાં, એવું ઠરાવવું પડે કે કાયદાકીય સત્તાઓથી સજ્જ જાહેર સત્તામંડળ પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે પોતાની સત્તાનો ન તો અતિક્રમ કરે અને ન તો દુરુપયોગ કરે. તેની પાસેથી સદભાવપૂર્વક કાર્ય કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે અને જો આવી સત્તાના ઉપયોગમાં સ્પષ્ટ ભૂલ અથવા ગેરકાયદેસરતા હોય અથવા મનસ્વીપણું હોય, તો અનુગામી પદાધિકારીને નિશ્ચિતપણે કાર્યવાહી કરવાની અને કાયદાના વિરુદ્ધ થયેલી તમામ તકનીકોને સુધારવાની સત્તા રહેશે. જ્યારે એવું જણાય કે પૂર્વવર્તીનો હુકમ અધિકારક્ષેત્ર વિના હતો અથવા વહીવટી કાયદાના તમામ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતોની અવગણના કરીને સ્પષ્ટપણે ગેરકાયદેસર હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે અનુગામી મુખ્ય ન્યાયાધીશને માત્ર કાયદા દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ કરીને કાર્ય કરવાની સત્તા જ પ્રાપ્ત નથી, પરંતુ તેમ કરવું તેમનું ગૌરવપૂર્ણ કર્તવ્ય પણ છે. અને, બંધારણીય મર્મ સાથે સુસંગત રીતે કોઈપણ ગેરકાયદેસર કાર્યવાહી સુધારવા માટે સત્તાનો ઉપયોગ કરવો તેમની માટે ફરજિયાત પણ બની જાય છે. જો કાયદાનું શાસન પ્રબળ રહેવું હોય, તો મનસ્વીપણું અથવા પક્ષપાતની વાસ આવતી કોઈપણ કાર્યવાહી માં ફરજિયાત હસ્તક્ષેપ થવો જ જોઈએ.

૩૪. આ એક અવિવાદિત હકીકત છે કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને રાજ્યના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના કહેવા પર 'નામાંકન'

દ્વારા નિમણૂક કરવાની પરવાનગી આપતા વડી અદાલતના પ્રથમ સુધારિત નિયમો, તા. મે ૦૪, ૨૦૧૫ થી ઓક્ટોબર ૧૨, ૨૦૧૫ સુધી અમલમાં રહેલા હતા, તેમના વિરુદ્ધ કોઈ પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી. તે સમયે કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિનો કાર્યકાળ લગભગ સમાપ્તી તરફ હતો, ત્યારે આશરે બે મહિનાના ટૂંકા ગાળામાં મોટા પાયે કરવામાં આવેલી નિમણૂકોને પણ ન્યાયિક પક્ષે કોઈએ પડકારેલી નથી.

તથાપિ, માત્ર એટલા કારણે આ અદાલત તે કાર્યવાહી રદ ન કરે એવો આધાર બની શકે નહીં, કારણ કે સ્પષ્ટરૂપે એવો નિષ્કર્ષ થાય છે કે તે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ અને ૧૬ દ્વારા નિર્ધારિત બંધારણીય આજ્ઞાઓની આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે. આનુષંગિક કાર્યવાહીમાં, ઉક્ત મુદ્દાની તપાસ-છાનબીન કરવા અને એવો નિષ્કર્ષ નોંધવા માટે કોઈ પ્રતિબંધ નથી કે રેણુ અને અન્ય વિ. (ઉપરોક્ત) માં નિર્વિવાદ રીતે આપવામાં આવેલા ચુકાદા પછી નિમણૂક માટે આવા પ્રકારની પદ્ધતિનો સમાવેશ કરવો, નિયમોમાં ફેરફાર કરીને તેને બંધારણીય આવશ્યકતા સાથે સુસંગત બનાવવાની જરૂરિયાતથી વાકેફ હોવા છતાં, સત્તાનો ગેરકાયદેસર ઉપયોગ હતો; અને બંધારણીય આવશ્યકતા સાથે પહેલેથી જ સુસંગત રહેલા નિયમોમાં આવા પ્રકારનો ફેરફાર કરવાની કાર્યવાહી હસ્તક્ષેપને પાત્ર કૃત્ય છે.

૩૫. તમામ અરજદારોની નિમણૂક ૧૧ મે, ૨૦૧૫ થી ૧૦ જુલાઈ, ૨૦૧૫ વચ્ચે કરવામાં આવી હતી. તેઓમાંથી દરેકના નિમણૂક દુકમમાં ઉલ્લેખિત મુજબ

તેઓ હજી પણ પ્રારંભિક બે વર્ષની પરીક્ષણ અવધિ પર હતા. કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના બે વર્ષની અવધિની અંદર તેમની સેવા સમાપ્ત કરવી કાયદા હેઠળ માન્ય બનાવવામાં આવી છે. તેમ છતાં, વડી અદાલત જેવી સંસ્થા પાસેથી જે અપેક્ષિત છે તે મુજબ, તેણે પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યું છે અને દરેક અરજદારને તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાની કાર્યવાહી શા માટે કરવામાં આવી રહી છે તે અંગે પોતાનું મનોદ્વેશ જાહેર કરીને તક આપી છે.

૩૬. હાલના કેસમાં અરજદારો તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલે એવી દલીલ કરી છે કે વડી અદાલતના કર્મચારીઓના કેસમાં લાગુ પડતા શિસ્તના નિયમોના ધોરણે પ્રક્રિયાનું પાલન થવું જોઈએ હતું. તેમના મતે, આવી પ્રક્રિયાનું ઉદ્ધંધન કરીને લેવાયેલ કોઈપણ કાર્યવાહી, નિમણૂકની શરતો અને અવધિને ધ્યાનમાં લેતા, અન્ય પક્ષને સાંભળવાના સિદ્ધાંતના ભંગરૂપ ગણવાની દલીલ સીધી જ નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

જ્યાં આવી સેવાસમાપ્તિની કાર્યવાહી પડકારવામાં આવી છે, ત્યાં અહીં એવું ઉદ્દેખિત કરવું આવશ્યક છે કે પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતો બે મૂળભૂત આધારસ્તંભો પર આધારિત છે :

(૧) કોઈપણ વ્યક્તિને સાંભળ્યા વિના દોષિત ઠરાવવી નહીં (ઓડી અલ્ટેરમ પાર્ટમ)

(૨) કોઈપણ વ્યક્તિ પોતાના જ હિતસંબંધિત મેટરમાં ન્યાયાધીશ બની શકશે નહીં (નેમો ડેબેટ એસ્સે જુડેક્સ ઇન પ્રોપ્રિયા સુઆ કૌસા).

૩૭. આ અદાલતના મત અનુસાર, સામાવાળા સત્તાધિકારીએ વિગતવાર કારણો આપી કારણ દર્શાવો નોટિસ બહાર પાડી અને પોતાનો પક્ષ રજૂ કરવાની તક ઉપલબ્ધ કરાવી જે પ્રક્રિયા અપનાવી છે, તે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો અનુસાર આપવામાં આવેલી પૂરતી તક છે. ન્યાયસંગત સુનાવણી હંમેશા વ્યક્તિગત સુનાવણી જ હોય એવું નથી. અરજદારોને તેમનો પક્ષ રજૂ કરવાની યોગ્ય તક આપવામાં આવી હતી અને જવાબનો વિસ્તૃત વિચાર કર્યા પછી, સમિતિએ પોતાનો અહેવાલ આપ્યો છે અને તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા માટે કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને ભલામણ કરી છે.

૩૮. કરવામાં આવેલ કાર્યવાહી પક્ષપાતનું પરિણામ હોવાનું આક્ષેપિત કરવામાં આવે છે. આ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ, બે મુદ્દાઓને પરસ્પર જોડવું દુર્ભાગ્યપૂર્ણ અને અનિરૂપણીય છે. સુઓ મોટો જાહેર હિત અરજીમાં પ્રથમ નોટિસ ૧૦ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ આપવામાં આવેલ, તેમ છતાં, તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ માત્ર સમિતિનો અહેવાલ જ નહીં

ન્યાય, પરંતુ આ અદાલતના ન્યાયાધીશોમાંથી માત્ર એક (શ્રીમતી ન્યાયમૂર્તિ અકિલ કુરેશી), જેઓનો રહેણાંક પ્લોટના ફાળવણી સાથે કોઈ સંબંધ નહોતો, તેમણે પોતાના તા. એપ્રિલ ૨૩, ૨૦૧૫ ના પત્રવ્યવહાર દ્વારા ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશનું ધ્યાન રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય

અનુસાર કાર્યવાહી કરવાની આવશ્યકતા તરફ દોર્યું હતું અને વડી અદાલત તથા અધીનસ્ત અદાલતોના સ્થાપનામાં નિમણૂક માટે માત્ર બે જ પદ્ધતિઓ નિર્ધારિત કરતી સમિતિના અહેવાલ તરફ પણ તેમનું ધ્યાન દોર્યું હતું. ત્યારબાદ પણ જ્યારે ચાર કાર્યરત ન્યાયાધીશોનો અનુવર્તી પત્ર તા. જુલાઈ ૦૭, ૨૦૧૫ ના રોજ ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશને મોકલવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે સ્વપ્રેરિત જાહેર હિત અરજીનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત નહોતો. દેશના કાયદાના વિરુદ્ધ વડી અદાલતનું વહીવટતંત્ર ચાલી શકે નહીં તે બાબત અંગેની ગંભીર ચિંતા હેઠળ જ ભૂતપૂર્વ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશનું ધ્યાન રેણુ (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણય તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું અને સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા નિર્દેશોના વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી નિમણૂકોને અટકાવવા અને પરત ખેંચવા માટે ખાસ આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો.

૩૯. ઘટનાઓના કાળક્રમને ધ્યાનમાં રાખતા, સામી બાજુ દ્વારા એ દર્શાવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે રહેણાંક પ્લોટોના ફાળવણીનો સમગ્ર મુદ્દો, સર્વ સંભાવનામાં, એ હેતુથી આગળ લાવવામાં આવ્યો હતો કે આવી વિશાળ પાયે થયેલી નિમણૂકોને આગળની તારીખે પ્રશ્નિત ન કરવામાં આવે. ઉપરોક્ત રીતે જણાવ્યા મુજબ, અત્યંત દુઃખદ અને દુર્ભાગ્યપૂર્ણ છે કે આ બંને મુદ્દાઓને અરજદારોએ તેમની સેવા સમાપ્તિના સમયે બચાવના ઉપાયરૂપે પરસ્પર જોડવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. બંને મુદ્દાઓ અલગ અલગ હોવાથી, તેમને પરસ્પર સંકળવાની જરૂર નથી. હાલનો પડકાર તે સમયના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશના

નિર્ણય દ્વારા કરવામાં આવેલી જાહેર રોજગારી સંબંધિત છે, જ્યારે હકીકતમાં પદોની જાહેરાત કરવામાં આવી નહોતી અથવા તેને જાહેર ક્ષેત્રમાં મૂકવામાં આવ્યા નહોતા. જે બાબત સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ બનાવવામાં આવે છે તે એ છે કે ન્યાયતંત્રમાં રાજ્યની સર્વોચ્ચ સત્તાએ લોકશાહી વ્યવસ્થામાં સામંતશાહી ઢબે કાર્ય કર્યું. બંધારણમાં અંકિત સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ, તથા બંધારણીય અપેક્ષાઓને અવગણીને, કોઈપણ સત્તાધિકારીને કાર્ય કરવાનો અધિકાર નથી. આ ગૌરવશાળી સંસ્થા જ્યારે મનસ્વીપણું, પક્ષપાત અને સગાપક્ષપાતના આક્રમણથી સંબંધિત સર્વને રક્ષણ આપવા માટે પ્રબળ સત્તાઓથી સજ્જ છે, ત્યારે તે આ જ દોષોને પ્રોત્સાહન આપવાનો કોઈ અધિકાર સ્વીકારી શકતી નથી. બંધારણીય આદેશો અને કાયદેસરના આવશ્યકતાઓને બાજુએ મૂકી, જો અન્ય સક્ષમ, પાત્ર અને અભિલાષી યુવાનોને સંપૂર્ણપણે બહાર રાખીને કેટલાક લોકોને પ્રસન્ન કરવા માટે કાર્યવાહી કરવામાં આવે, તો અરજદારોની સેવાઓ સમાપ્ત કરતો વર્તમાન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશનો નિર્ણય નિઃસંદેહ ચથાવત્ રાખવો જરૂરી બને છે.

૪૦. અનુસંધાને, તેથી, ૧૩ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ના રોજ પદપરિવર્તન બાદ, જ્યારે હાલના કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિનું ધ્યાન જરૂરી કાર્યવાહી કરવા વિનંતિ સાથે આ સંચારપત્રો તરફ દોરવામાં આવ્યું, ત્યારે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરતા ત્યારબાદની તમામ અનુગામી નક્કરિઓ હાથ ધરવામાં આવી.

૪૧. આ તબક્કે ઉદ્દેખ કરવો જરૂરી છે કે વડી અદાલતનો વહીવટી નિર્ણય ન્યાયિક પક્ષે પડકારવામાં આવી રહ્યો છે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વહીવટી નિર્ણયો સફળતાપૂર્વક પ્રશ્નાર્થ બનાવવામાં આવે છે તે બહુવાર બને છે. ન્યાયાધીશોનું વહીવટી પક્ષે સહભાગિત્વ, જ્યારે તેઓએ સર્વોચ્ચ અદાલતે જે રીતે તેને ‘સામૂહિક બંધારણીય એકમ’ તરીકે સંબોધિત કર્યું છે તે રીતે કાર્ય કર્યું હોય, ત્યારે તેમને ન્યાયિક પક્ષે કાર્ય કરવાથી અયોગ્ય ઠરાવતું નથી. આ સંદર્ભે સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. શેઓ શંકર લાલ શ્રીવાસ્તવ અને અન્યના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૨૭૬માં અહેવાલિત નિર્ણય ધ્યાનમાં લેવો જરૂરી બને, જેમાં આવશ્યકતાના સિદ્ધાંતનો ઉદ્દેખ કરતાં સર વિલિયમ વેડે તેમની એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લોમાં જણાવ્યું હતું કે જ્યાં કોઈ વિકલ્પરૂપ બદલી શક્ય ન હોય, કારણ કે અન્ય કોઈ વ્યક્તિને કાર્ય કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત ન હોય, ત્યાં પ્રાકૃતિક ન્યાયને આવશ્યકતાને સ્થાન આપવું પડે છે.

૪૨. સર્વોચ્ચ અદાલતે એ પણ જણાવ્યું છે કે જ્યારે વહીવટી નિર્ણયોને એ જ અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવે છે ત્યારે એવી અરજીની સુનાવણી એ જ અદાલતના ન્યાયાધીશો દ્વારા કરવી તેને ‘એક્સ નેસેસિટાટે’ કહેવામાં આવે છે, જે એવો પાસો છે જેમાં કુદરતી ન્યાયનો સિદ્ધાંત એવી આવશ્યકતા સમક્ષ ઝુકવો પડે છે.

૪૩. વર્તમાન મેટરમાં, એવું કહી શકાય કે સ્થાયી સમિતિમાં અને વહીવટી પક્ષે ચેમ્બર બેઠકમાં તથા ત્યારબાદ કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા નિર્ણય લેવામાં

આવ્યો હોવા છતાં, અત્યંત પ્રશ્નનો નિકાલ આ અદાલત દ્વારા ન્યાયિક પક્ષે કરવો આવશ્યક બને છે, જેમ કે ઘણીવાર એવું બનતું હોય છે. વહીવટી પક્ષે ન્યાયાધીશોની ભાગીદારી તેમને ન્યાયિક પક્ષે આ મામલો સાંભળવાથી અયોગ્ય ઠરાવી શકતી નથી. જ્યારે સમગ્ર ચેમ્બરે સમિતિના અહેવાલને સ્વીકારવાનો ઠરાવ કર્યો હોય ત્યારે આવશ્યકતાનો સિદ્ધાંત પણ લાગુ કરવો જરૂરી બને છે.

૪૪. તેમ છતાં, વિદ્વાન વકીલે નિષ્પક્ષપણે અને એકદમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં રજૂઆત કરી હતી કે તેઓ આ અદાલત (કોરમ : સોનિયા ગોકાણી, ન્યાયમૂર્તિ) વિરુદ્ધ કોઈ વ્યક્તિગત પક્ષપાતનો આક્ષેપ કરતાં નથી અને મેટરની આગળની કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં તેમને કોઈ વાંધો નથી અને તેથી, આ મુદ્દા અંગેની ચર્ચા કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના નિર્ણયને આપવામાં આવેલા પડકાર પૂરતી મર્યાદિત રહેશે.

૪૫. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલએ યોગ્ય રીતે સૂચવ્યા મુજબ, વહીવટી મેટરઓમાં પણ આવી જ અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે કે જ્યાં કાયદો કોઈ નિશ્ચિત મંત્રી અથવા અધિકારીને કાર્ય કરવાની સત્તા આપે છે, ત્યાં સામાન્ય રીતે તે જ એવો એકમાત્ર વ્યક્તિ હોય છે જે એવું કરી શકે. ત્યારે, ભલે તે બંધારણના સંચાલક તરીકે બંધારણની મૂળભાવનાને જાળવી રાખવામાં રસ ધરાવતો હોય, તોય જવાબદારીમાંથી બચવાનો કોઈ માર્ગ રહેતો નથી.

૪૬. “માર્શલ” દ્વારા “પ્રાકૃતિક ન્યાય” વિષયક ગ્રંથનો ઉલ્લેખ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા મેરી ટેરેસા ડાયસ વિ. ધ હોન’બલ એકિંટગ ચીફ જસ્ટિસ એન્ડ અર્સ, જે

એ.આઈ.આર. ૧૯૮૫ કેરળ રજૂ માં અહેવાલિત છે, તે કેસના નિર્ણયમાં કરવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત નિર્ણયમાં કરાયેલા સંબંધિત અવલોકનોનું પુનઃઉત્પાદન કરવું લાભદાયી રહેશે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે : “૧૩. “માર્શલ” દ્વારા “પ્રાકૃતિક ન્યાય” વિષયક ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું છે :

કોઈ વ્યક્તિ પોતાના જ કારણમાં ન્યાયાધીશ બની શકશે નહીં. “ન્યાયાધીશો, સીઝરની પત્ની જેવી, શંકાથી પર હોવા જોઈએ”. બોવેન એલ. જે. દ્વારા લીસન વિ. જનરલ કાઉન્સિલ ઓફ મેડિકલ એજ્યુકેશન, (૧૮૮૯૬૧ એલટી ૮૪૯)

આ સિદ્ધાંત માત્ર તેવા કેસ સુધી મર્યાદિત નથી જેમાં ન્યાયાધીશ કોઈ વાદમાં વાસ્તવિક પક્ષકાર હોય, પરંતુ તેવા વાદ પર પણ લાગુ પડે છે જેમાં તેને હિતસંબંધ હોય. “હિતસંબંધ”ને, જેમ કે આપણે નીચે જોઈશું, કાનૂની હિતસંબંધ અથવા આર્થિક હિતસંબંધ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે અને તેને “પક્ષપાતપૂર્ણ અનુકૂળતા”થી ભિન્ન ગણવું જોઈએ. એવો હિતસંબંધ ન્યાયાધીશને અયોગ્ય ઠરાવશે.

હિતને પક્ષપાતથી ભિન્ન ગણવું જોઈએ; અને ન્યાયાધીશમાં પક્ષપાત હોવાની પૂર્વધારણા કરવી જોઈએ નહીં. અમે અધ્યાય ૨ ની કલમ ૨ માં બ્રુક્સ વિ. અર્લ ઓફ રિવર્સ (૧૬૬૮૧૪૫ ઈ.આર.૫૬૯) ના કેસનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં હિત અને પક્ષપાત વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો અને જેમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયાધીશમાં પક્ષપાત હોવાની પૂર્વધારણા કરવી જોઈએ નહીં.

પ્રાકૃતિક ન્યાયના પ્રથમ સિદ્ધાંતના અપવાદો. (૧) અનિવાર્યતા. જે ન્યાયાધીશ અન્યથા અયોગ્ય ઠરતો હોય તે, જ્યાં અન્ય કોઈ ન્યાયાધીશને અધિકારક્ષેત્ર ન હોય, તેવી અનિવાર્યતાની પરિસ્થિતિમાં કેસમાં કાર્ય કરી શકે છે.

૧૪. એસ.એ. ડી. સ્મિથ તેમના કોન્સ્ટિટ્યુશનલ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો, તૃતીય આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે કહે છે : "અંગ્રેજી કાયદો કુદરતી ન્યાયના બે સિદ્ધાંતોને માન્ય રાખે છે: કે નિર્ણયકર્તા નિસ્વાર્થ અને પક્ષપાતરહિત હોવો જોઈએ (નેમો જુડેક્સ ઇન કૌસા સુઆ) અને પક્ષકારોને પૂરતી જાણ તથા સાંભળવાની તક આપવામાં આવવી જોઈએ (ઓડી અલ્ટેરમ પાર્ટમ)". ".....તે ઉપરાંત, એવા વિચારણાત્મક આધાર પણ છે જે અંગ્રેજી વકીલોને તેમના શબ્દભંડોળના ભાગરૂપે "કુદરતી ન્યાય" જાળવી રાખવા તરફ પ્રેરિત કરે છે. આ શબ્દપ્રયોગ કોમન લૉ અને નૈતિક સિદ્ધાંતો વચ્ચેના ઘનિષ્ઠ સંબંધને વ્યક્ત કરે છે અને તેનું વંશપરંપરાગત ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ પણ પ્રભાવશાળી છે. કોઈપણ મનુષ્યને તેને સાંભળ્યા વિના ન્યાયાધીન ન કરવો, એવો ઉપદેશ ગ્રીકોને જાણીતો હતો, પ્રાચીન કાળમાં જ્યાં ન્યાય આપવામાં આવતો હતો તેવા સ્થળોની પ્રતિમાઓ પર તે લખાયેલો હતો, સેનેકાની મેડિયામાં તેની ઘોષણા કરવામાં આવી હતી, ધર્મગ્રંથોમાં તેને સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું, સેન્ટ ઓગસ્ટિન દ્વારા તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જર્મેનિક તેમજ આફ્રિકી કહેવતોમાં તે પ્રતિબિંબિત થયો હતો, ચર બુક્સમાં તેને પ્રકૃતિના કાયદા સાથે સંબંધિત ગણાવવામાં આવ્યો હતો, કોકે તેને દૈવી ન્યાયનો સિદ્ધાંત ગણાવ્યો

હતો, અને અઢારમી સદીના એક ન્યાયાધીશે તેને ગાર્ડન ઑફ ઈડનના પ્રસંગો સુધી અનુસર્યો હતો. અંગ્રેજી "કુદરતી" ન્યાયની સંકલ્પનાના ઐતિહાસિક અને તત્ત્વચિંતનાત્મક આધાર કદાચ અસ્થિર હોઈ શકે; તો પણ તે જાળવી રાખવા યોગ્ય છે. જો તે યુક્તિઆધારિત ટીકા માટે સંવેદનશીલ હોય, તો અમેરિકન બંધારણના સ્થાપક પિતાઓના "અહસ્તાંતરણીય અધિકારો" પણ એટલા જ પ્રમાણમાં છે. અને "કુદરતી ન્યાય એટલો અસ્પષ્ટ છે કે વ્યવહારમાં તેનો કોઈ અર્થ રહેતો નથી" એવો દૃષ્ટિકોણ "આ સનાતન ભ્રાંતિથી દૂષિત છે કે કોઈ વસ્તુને કાપીને-છાંટી ને અથવા ચોક્કસ રીતે તોલી કે માપી ન શકાય એટલે તે અસ્તિત્વમાં જ નથી." "ક્ષક્ષક્ષ ક્ષક્ષક્ષ ક્ષક્ષક્ષ ૧૮. કુદરતી ન્યાય કોઈ સ્થિર સંકલ્પના નથી. ન્યાયના વહીવટમાં તે ન્યાયિક શબ્દભંડોળનો એક ભાગ છે. તે 'કાયદા બહારનું' નથી, જો કે તે "વિધાનની બહારનું" હોઈ શકે છે. વહીવટી કાયદામાં તેને માર્ગદર્શક પરિબળ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે અને વિધાનકારી તેમજ કારોબારી ન્યાયિક સમીક્ષા માટે તે બંધારણીય આધાર રચે છે. તે ન્યાયની એવી ભાવના છે જે ન્યાયિક અંતઃકરણની નૈતિકતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. યદ્યપિ કોઈ અધિનિયમ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોને સ્પષ્ટ રીતે રદ કરી શકે, તેમ છતાં જ્યાં "અધિકારક્ષેત્ર વિશિષ્ટ હોય અને વિકલ્પરૂપ વ્યક્તિને બોલાવવાની કોઈ કાનૂની જોગવાઈ ન હોય" ત્યાં "અનિવાર્ય આવશ્યકતાની માંગણીઓ" સમક્ષ આ સિદ્ધાંતોને પણ નમવું પડી શકે.

૧૯. આ મેટરમાં, અરજદારના વકીલે નિષ્પક્ષપણે અને સ્પષ્ટ રીતે રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર અમ બંને પ્રત્યે અથવા ૧૨મી જૂન, ૧૯૮૪ના રોજ યોજાયેલી ન્યાયાધીશોની બેઠકમાં ભાગ લેનારા કોઈપણ ન્યાયાધીશ પ્રત્યે કોઈ વ્યક્તિગત પક્ષપાતનો આક્ષેપ કરતી નથી. વડી અદાલતનો વહીવટી નિર્ણય તે જ વડી અદાલતમાં ન્યાયિક પક્ષે પડકારી શકાય છે અને આ અદાલતમાં જ આવા અનેક દાખલા છે જ્યાં વહીવટી નિર્ણયો વાસ્તવમાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સફળતાપૂર્વક પડકારવામાં આવ્યા હતા. (ઉદાહરણ તરીકે જુઓ, માધવન નાયર વિ. રજિસ્ટ્રાર, વડી અદાલત, કેરળ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૮ કેર ૧૭ (એફ.બી.), કૃષ્ણા નાયર વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળ; ૧૯૭૪ કેર એલ.ટી. ૩૧૩ : (૧૯૭૪ લેબ આઈ.સી. ૧૧૭૦) અને જામેર થોમન વિ. ચીફ જસ્ટિસ, ૧૯૭૭ કેર એલ.ટી. ૬૨૨ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ કેર ૧૬૬) (એફ.બી.)). તેથી એવો વાંધો કે વહીવટી પક્ષે ન્યાયાધીશોની ભાગીદારી તેમને ન્યાયિક પક્ષે આ મામલો સાંભળવાથી અયોગ્ય બનાવે છે, સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. એ પણ નોંધવું જરૂરી છે કે અનુચ્છેદ ૨૩૩ હેઠળની ભલામણ વડી અદાલતના કોઈ એક ન્યાયાધીશની નથી; પરંતુ એક ઉચ્ચ અદાલત તરીકેની સમૂહ બંધારણીય એકમ, એટલે કે વડી અદાલતની છે. માત્ર એટલા માટે કે હાઈકોર્ટે કોઈ વ્યક્તિને જિલ્લા ન્યાયાધીશ તરીકે નિમણૂંક કરવા ભલામણ કરી નથી, વડી અદાલતને પૂર્વગ્રહસ્ત કહેવાઈ શકે નહીં. જ્યારે વડી અદાલત ભલામણ કરે અને તે જ અદાલત સમક્ષ તેને પડકારવામાં આવે, ત્યારે તે અદાલતના ન્યાયાધીશો પર "એક્સ નેસેસિતાતે" ના સિદ્ધાંત હેઠળ અરજિ સાંભળવાની ફરજ આવે છે—

એવો ક્ષેત્ર જ્યાં કોઈપણ સંજોગોમાં પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોને પછડાટ ખાવી પડે. વધુમાં, અરજદારે પોતે જ આ મંચ દાખલ કરેલ અને વડી અદાલતમાં રિટ અરજી દાખલ કરી હતી. એમ કયા પછી, તેણીને કોઈ પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવવાનો અધિકાર રહેતો નથી. એ પણ સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે કેટલાક ન્યાયાધીશોએ વ્યક્તિગત કારણોસર પોતાને મુક્ત રાખવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કર્યા બાદ આ ખંડપીઠની રચના મુખ્ય ન્યાયાધીશે કરી હતી. વધુમાં, અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું તેમ, ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નો શુદ્ધ કાનૂની પ્રશ્નો છે અને ભલામણ કરતી વખતે કોઈ કાનૂની સિદ્ધાંતનું ઉદ્ધંધન થયું હોય, તો તે મુદ્દાઓ મૂળ અરજીમાં જ વિચારણા માટે લઈ શકાય એવા છે અને જો તે આધારો ટકાવી રાખવામાં આવે, તો સ્વાભાવિક રીતે, તે મુજબ રાહત ઘડવી પડશે.”

૪૭. આ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતાં, આ તબક્કે સર્વોચ્ચ અદાલતે સેક્રેટરી, સ્ટેટ ઓફ કર્પોરેટ અને અન્ય વિ. ઉમાદેવી (૩) અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૬) ૪ એસ.સી.સી. ૧, ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક બને છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે સર્વભૌમ સમાજવાદી ધર્મનિરપેક્ષ લોકશાહી ગણરાજ્યમાં જાહેર રોજગાર બંધારણ અને તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ મુજબ જ હોવો જોઈએ. અમારી બંધારણીય યોજના એ બાબતનો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે સરકાર તથા તેના ઉપકરણો દ્વારા રોજગાર તે હેતુસર સ્થાપિત પ્રક્રિયાના આધારે આપવામાં આવે. તકોની સમાનતા તેનું વિશિષ્ટ લક્ષણ છે, અને અસમાન વ્યક્તિઓને

સમાન ગણવામાં ન આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે બંધારણે સકારાત્મક કાર્યવાહી માટે પણ જોગવાઈ કરી છે. તેથી, કોઈપણ જાહેર રોજગાર બંધારણીય યોજનાના અનુસંધાનમાં જ હોવો જોઈએ. આ જાહેર રોજગારને ગૌરવ આપે છે અને ખાસ કરીને આ બાબત ઉપર ભાર મૂકે છે કે ખાલી જગ્યાઓ ભરવાની પ્રક્રિયા અવ્યવસ્થિત રીતે અથવા આશ્રયપોષણ કે અન્ય વિચારણાઓના આધારે કરી શકાતી નથી; જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે જાહેર રોજગારમાં જારી કરાયેલ વિવિધ દિશાનિર્દેશોના પાલનના અભાવ અંગે ખેદ વ્યક્ત કર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતનું એ પણ મત હતું કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ના ઉદ્દેશનથી તથા સંબંધિત નિયમોના વિરોધમાં, લાયકાત ધરાવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચે યોગ્ય સ્પર્ધા વિના જેમની નિમણૂક કરવામાં આવી હોય, તેવી નિમણૂકથી તે નિમણૂકપામેલાઓને કોઈ હક પ્રાપ્ત થતો નથી. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ કાર્યરત હાઈકોર્ટે સામાન્ય રીતે શોષણ, નિયમિતીકરણ અથવા કાયમી ચાલુ રાખવા બાબતે દિશાનિર્દેશો જારી કરવા જોઈએ નહીં, સિવાય કે ભરતી સ્વયં નિયમિત રીતે અને બંધારણીય યોજનાના અનુસંધાનમાં કરવામાં આવી હોય.

૪૩. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે જાહેર રોજગારમાં સમાનતાના નિયમનું પાલન કરવું આપણા સંવિધાનની એક મૂળભૂત વિશેષતા છે અને કાયદાનો શાસન આપણા સંવિધાનનું મૂળ તત્ત્વ હોવાથી, સંવિધાનના સાથે વાંચતા આવશ્યકતાઓના પાલનની જરૂરિયાતનું ઉદ્દેશન કાયમ રાખતો અથવા તેને અવગણવાનો હુકમ

આપતો હુકમ પસાર કરવામાં અદાલત નિશ્ચિતપણે અસમર્થ રહેશે. તેથી, જાહેર રોજગારની યોજનાને અનુરૂપ, આ અદાલતે કાયદો પ્રતિપાદિત કરતી વખતે અનિવાર્ય રીતે એવું ઠરાવવું પડે કે, સંબંધિત નિયમો મુજબ અને લાયકાત ધરાવતા વ્યક્તિઓ વચ્ચે યોગ્ય સ્પર્ધા પછી જ નિમણૂક કરવામાં આવી હોય, તો જ તે નિમણૂકથી નિયુક્ત વ્યક્તિને કોઈ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય; અન્યથા, તેવી નિમણૂક નિયુક્ત વ્યક્તિને કોઈ અધિકાર આપતી નથી. જો તે કરારાધીન નિમણૂક હોય, તો કરાર પૂર્ણ થતાં નિમણૂકનો અંત આવે છે; જો તે દૈનિક વેતન આધારિત અથવા આકસ્મિક ધોરણે જોડાણ અથવા નિમણૂક હોય, તો તે બંધ કરવામાં આવે ત્યારે તેનો અંત આવે છે. તેવી જ રીતે, અસ્થાયી કર્મચારી પોતાની નિમણૂકની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી તેને કાયમી બનાવવાની માગણી કરી શકતો નથી. આ પણ સ્પષ્ટ કરવું જરૂરી છે કે માત્ર એટલા માટે કે અસ્થાયી કર્મચારી અથવા આકસ્મિક વેતનધારી કામદારને તેની નિમણૂકની મુદતથી આગળ થોડોક સમય ચાલુ રાખવામાં આવ્યો હોય, તો માત્ર આવી સતતતા ના આધારે, જો મૂળ નિમણૂક સંબંધિત નિયમોમાં કલ્પાયેલ યોગ્ય પસંદગી પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને કરવામાં આવી ન હોય, તો તેને નિયમિત સેવામાં સમાવેશ કરવાનો અથવા કાયમી બનાવવાનો હક મળતો નથી. જેમની રોજગારીની અવધિ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે એવા અસ્થાયી કર્મચારીઓના કહેવા પર અથવા જેમને તેમની નિમણૂકના સ્વભાવસર કોઈ અધિકાર પ્રાપ્ત થતો જ નથી એવા એડ હોક કર્મચારીઓના કહેવા પર નિયમિત ભરતી અટકાવવા અદાલત માટે ખુદ્દું નથી. ભારતના સંવિધાનના હેઠળ કાર્ય કરતી વડી અદાલતોએ,

સામાન્ય રીતે, સમાવેશ, નિયમિતીકરણ અથવા કાયમી સતતતા માટે દિશાનિર્દેશો જારી કરવા જોઈએ નહીં, સિવાય કે ભરતી પોતે જ નિયમિત રીતે અને સંવિધાનિક યોજનાના અનુસંધાનમાં કરવામાં આવી હોય. માત્ર એટલા માટે કે કોઈ કર્મચારી અદાલતના હુકમના આપરણ હેઠળ ચાલુ રહ્યો હોય, જેને અમે આ ચુકાદાના પૂર્વ ભાગમાં ‘વિવાદગ્રસ્ત રોજગાર’ તરીકે વર્ણવ્યું છે, તે સેવામાં સમાવેશ થવાનો અથવા કાયમી બનાવવાનો કોઈ હકદાર બનતો નથી. હકીકતમાં, આવા કેસોમાં વડી અદાલત અંતરિમ દિશાનિર્દેશો જારી કરવામાં યોગ્ય ઠરે તેવી જરૂરી નથી, કારણ કે અંતે જો તેની સમક્ષ આવેલ કર્મચારી રાહતનો હકદાર ઠરે, તો શક્ય છે કે તે એવી રીતે રાહતનું ઘડતર કરી શકે કે અંતે તેને કોઈ અનિષ્ટ ન પહોંચે; જ્યારે તેની રોજગારી ચાલુ રાખવાનો અંતરિમ હુકમ નિયમિત પસંદગી પ્રક્રિયાને અટકાવી દેશે અથવા રાજ્ય પર એવો કર્મચારી રાખવાનો વેતનભાર મૂકાશે જેની વાસ્તવમાં જરૂર જ નથી. અદાલતોએ એ બાબતમાં સાવચેત રહેવું જોઈએ કે તેઓ રાજ્ય અથવા તેની સાધનસામગ્રી દ્વારા પોતાના કારોબારની આર્થિક ગોઠવણમાં અતિશય હસ્તક્ષેપ ન કરે અથવા સંવિધાનિક તથા વૈધાનિક આદેશોને બાજુ પર મૂકી શકાય તે માટે પોતાને સાધનરૂપ બનવા ન દે.

જજ. ‘સમાન કાર્ય માટે સમાન વેતન’ની સંકલ્પના, નિયમો દ્વારા કલ્પિત પસંદગીની કોઈ પ્રક્રિયા વિના અથવા એડ હોક ધોરણે કે કામચલાઉ ધોરણે નિયુક્ત કરાયેલા વ્યક્તિઓને કાયમીપણું પ્રદાન કરવાની સંકલ્પનાથી ભિન્ન છે.

આ અદાલતે વિવિધ નિર્ણયોમાં સમાન કાર્ય માટે સમાન વેતનના સિદ્ધાંતનો અમલ કર્યો છે અને તે સિદ્ધાંતના અમલ માટેના માપદંડો નિર્ધારિત કર્યા છે. તે નિર્ણયો, આ બાબત સંબંધિત નિર્દેશાત્મક તત્વોના પ્રકાશમાં, આપણા બંધારણમાં પ્રતિષ્ઠાપિત સમાનતાની સંકલ્પના પર આધારિત છે. પરંતુ તે સિદ્ધાંતની સ્વીકૃતિ એવી સ્થિતિ સુધી લઈ જઈ શકતી નથી કે જ્યાં અદાલત કાયદાથી સ્થાપિત યોગ્ય પ્રક્રિયાનો અનુસરણ કર્યા વિના કરવામાં આવેલી નિયુક્તિઓને કાયમી ગણવાનો નિર્દેશ આપે અથવા તેમને કાયમી તરીકે વર્તવાનો હુકમ કરે. આમ કરવું, તકની સમાનતાના સિદ્ધાંતનો ઇનકાર થવા સમાન છે. આ અદાલત સમક્ષ લંબિત કોઈપણ વાદ અથવા મેટરમાં સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટે જરૂરી એવો હુકમ કરવાની સત્તાનો સામાન્ય રીતે ઉપયોગ, જાહેર રોજગારીના મેટરમાં કાયદાથી સ્થાપિત પ્રક્રિયાને બાજુએ મૂકી દેવા માટે કરવામાં આવતો નથી. કર્ણાટક રાજ્ય સંબંધિત અમારા સમક્ષના કેસોમાં ઊભી થયેલી પરિસ્થિતિ ધ્યાનમાં લો. તેમાં, ધારવાડ નિર્ણય બાદ, સરકારે વારંવાર નિર્દેશો અને ફરજિયાત આદેશો જારી કર્યા હતા કે કોઈ કામચલાઉ અથવા એડ હોક રોજગારી અથવા નિમણૂક આપવામાં ન આવે. કેટલીક સત્તાઓ અને વિભાગોએ તે નિર્દેશોની અવગણના કરી હતી અથવા તેનો ઉલ્લંઘન કર્યો હતો અને કાર્યપાલિકા દ્વારા જારી કરાયેલા આદેશોથી વિશેષરૂપે પ્રતિબંધિત હોવા છતાં રોજગારી આપવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. કેટલાક નિયુક્તિ અધિકારીઓને તો તેમના આવા ઉલ્લંઘન બદલ દંડિત પણ કરવામાં આવ્યા છે. બંધારણની કલમ ૩૨ હેઠળના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને અથવા ભારતના બંધારણ હેઠળની

સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, આવી રીતે જોડાયેલા વ્યક્તિઓને તેમની નિયુક્તિઓ અથવા નિમણૂકોના આધારે સમાવી લેવા અથવા કાયમી બનાવવાની મંજૂરી આપતો હુકમ પસાર કરવો ન્યાયસંગત કે યોગ્ય ન ગણાય. સંપૂર્ણ ન્યાયનો અર્થ કાયદા અનુસારનો ન્યાય એવો થાય અને ભલે આ અદાલતને રાહતનું સ્વરૂપ ઘડવાની છૂટ હોય, આ અદાલત એવી રાહત આપશે નહીં કે જે ગેરકાયદેસરતાને કાયમ રાખવા સમાન થાય.

૪૫. નિયુક્તિઓ, તાત્કાલિક હોય કે કેઝ્યુઅલ, નિયમિત કરવા અથવા કાયમી બનાવવા બાબતે દિશાનિર્દેશ આપતી વખતે, અદાલતો ઘણીવાર આ હકીકતથી પ્રભાવિત બને છે કે સંબંધિત વ્યક્તિએ કેટલોક સમય કામ કર્યું છે અને કેટલાક કેસોમાં તો નોંધપાત્ર લાંબા સમયગાળા સુધી કામ કર્યું છે. એવું નથી કે જે વ્યક્તિ સ્વરૂપે તાત્કાલિક અથવા કેઝ્યુઅલ પ્રકારની નિમણૂક સ્વીકારે છે, તેને પોતાના રોજગારના સ્વરૂપની જાણ ન હોય. તે ખુદી આંખે રોજગાર સ્વીકારે છે. સંભવ છે કે તે સોદાબાજીની સ્થિતિમાં ન હોય — સમકક્ષ સોદાકીય સ્થિતિમાં ન હોય — કારણ કે જીવનનિર્વાહ ચલાવવા માટે તે કોઈ રોજગારની શોધમાં રહ્યો હોય અને જે મળે તે સ્વીકારી લેતો હોય. પરંતુ માત્ર આ કારણસર જ નિયુક્તિની બંધારણીય યોજનાને ત્યજી દેવી અને એ દૃષ્ટિ અપનાવવી કે જેને તાત્કાલિક અથવા કેઝ્યુઅલ રીતે રોજગાર મળ્યો હોય તેને કાયમી રીતે ચાલુ રાખવા માટે દિશાનિર્દેશ આપવો જોઈએ, યોગ્ય ગણાશે નહીં. આવું કરવાથી જાહેર નિયુક્તિનો એક બીજો પ્રકાર સર્જાશે, જે માન્ય નથી. જે અદાલત આ સ્વરૂપના

કરારાત્મક રોજગારને એ આધાર પર રદબાતલ ગણાવે કે પક્ષકારો સમાન સોદાકીય શક્તિ ધરાવતા નહોતા, તો પણ તેનાથી અદાલતને તે કર્મચારીને કોઈ રાહત આપવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી. વહીવટી આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા કેઝ્યુઅલ અથવા તાત્કાલિક રોજગાર પર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ શક્ય નથી, અને એવો પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે તો તેનો અર્થ માત્ર એટલો જ થશે કે જેમને ઓછામાં ઓછું તાત્કાલિક, કરારાત્મક અથવા કેઝ્યુઅલ રોજગાર તો મળે છે, તેમને એટલો રોજગાર પણ નહીં મળે, જ્યારે આવા રોજગારની પ્રાપ્તિ તેમને ઓછામાં ઓછી કંઈક રાહત તો આપે જ છે. અંતે, આપણા વિશાળ દેશમાં અસંખ્ય નાગરિકો રોજગારની શોધમાં છે અને જો કોઈ એવી નોકરી સ્વીકારવા ઈચ્છુક ન હોય, તો તેને કેઝ્યુઅલ અથવા તાત્કાલિક રોજગાર સ્વીકારવા માટે મજબૂર કરવામાં આવતો નથી. આ પરિસ્થિતિમાં જ એ આધારે આગળ વધવું પડે કે રોજગાર તેનું સ્વરૂપ અને તેમાંથી ઉપજતાં પરિણામો સંપૂર્ણ રીતે જાણીને સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, રોજગાર સ્વીકારતી વેળાએ પણ સંબંધિત વ્યક્તિ પોતાના રોજગારનું સ્વરૂપ જાણતી હોય છે. શબ્દના ચથાર્થ અર્થમાં તે કોઈ પદ પરની નિમણૂક નથી. જે પદ પર તે તાત્કાલિક રીતે રોજગારિત છે તે પદ અંગે તેણે મેળવેલો દાવો અથવા તે પદમાં તેનું હિત એટલું વિશાળ ગણાવી શકાય તેમ નથી કે રાજ્યની સેવાઓમાં ઉપલબ્ધ પદો પર નિયમિત નિમણૂક કરવા માટે સ્થાપિત કરાયેલ પ્રક્રિયાનો ત્યાગ કરી શકાય. આ દલીલ કે કોઈ વ્યક્તિએ તે પદ પર કેટલોક સમય કામ કર્યું હોવાથી, ભલે તેણે શરૂઆતમાં રોજગારનું સ્વરૂપ જાણી ને જ તેને સ્વીકાર્યું હોય,

તેમ છતાં તેને સેવામાંથી દૂર કરવું ન્યાયસંગત નહીં ગણાય, એવી દલીલ જાહેર રોજગાર માટે કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયાને ત્યજી દેવા માટે આધારરૂપ બની શકે તેવી નથી અને ભારતના બંધારણમાં સમાયેલ બંધારણીયતા અને સમાન અવસરની કસોટી પર તેની તપાસ કરવામાં આવે ત્યારે તે નિષ્ફળ જ જવાની છે.”

૪૮. ઓરિસ્સા રાજ્ય અને અન્ય વિ. મમતા ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયમાં

મોહંતી, જેનો ઉલ્લેખ (૨૦૧૧) ૩ એસસીસી ૪૩૬ માં નોંધાયેલ છે, સર્વોચ્ચ અદાલત

અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે રાજ્ય અથવા તેની સાધનસામગ્રી દ્વારા કરવામાં આવતી દરેક કાર્યવાહી માત્ર ન્યાયસંગત, વૈધ અને નિષ્કપટ જ હોવી જોઈએ એમ નહીં, પરંતુ તે કોઈપણ પ્રકારના રાગ કે રૂઝવણિ વિના હોવી જોઈએ. તેમાંથી ભેદભાવનો સંકેત પણ મળવો નહીં જોઈએ અને પક્ષપાત, પક્ષપોષણ તથા ભાઈ-ભતિજાવાદનો આભાસ પણ ઊભો થવો નહીં જોઈએ. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું છે કે એકવાર અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે ખોટો હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે તે જ ભૂલને યથાવત્ રાખવા કરતાં તેને સુધારવું અદાલતનું ગૌરવપૂર્ણ કર્તવ્ય બની જાય છે. ઉક્ત નિર્ણયના સંબંધિત અવલોકનોનું પુનરુત્પાદન કરવું લાભદાયક રહેશે, જે નીચે મુજબ છે :

“૫૮. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને માન્યતા અને સંલગ્નતા પ્રદાન કરવાની વસ્તુ અને હેતુ અંગે અમે પૂર્ણપણે સચેત છીએ. રાજ્યની શૈક્ષણિક સત્તાઓ જ શૈક્ષણિક સંસ્થા ખોલવા અથવા ચલાવવા માટે વ્યવસ્થાપન સમિતિને માન્યતા આપે છે. તે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓની પરીક્ષા લઈ ઉપાધિઓ અને પ્રમાણપત્રો એનાયત કરવા માટે સંલગ્નતા સંબંધિત યુનિવર્સિટી અથવા બોર્ડ દ્વારા આપવામાં આવે છે. તેથી, બિન-સરકારી અને બિન-સહાયપ્રાપ્ત ખાનગી કોલેજો માટે પણ માન્યતા અને સંલગ્નતા આપતી વખતે, તેમના દ્વારા લાદવામાં આવેલી શરતોનું પાલન કરવું ફરજિયાત છે, જેમાં શિક્ષક સ્ટાફની નિમણૂક માટેની લઘુત્તમ પાત્રતાનો પણ સમાવેશ થાય છે. મંજૂરી આપતી વખતે સત્તાધિકારીએ પોતાના મનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી એ નિર્ધારિત કરવું પડે છે કે લઘુત્તમ પાત્રતા ધરાવતી વ્યક્તિની નિમણૂક કરવામાં આવી છે કે નહીં. હાલના કેસમાં, આ મનમાનીનો સ્પષ્ટ કેસ જણાય છે, જેને મંજૂરી આપી શકાય નહીં.

મનસ્વિતાપૂર્ણતા:

૫૯. કાનૂનનો શાસન મનસ્વી કાર્યવાહી પર અંકુશ મૂકે છે અને તેને રદ ઠરાવા યોગ્ય પણ બનાવે છે. રાજ્ય અથવા તેના સાધનો દ્વારા થતી દરેક કાર્યવાહી માત્ર ન્યાયસંગત, કાયદેસર અને નિષ્કપટ જ હોવી જોઈએ નહીં, પરંતુ તે કોઈ લાગણી અથવા દ્વેષ વિના હોવી જોઈએ. તે ન તો ભેદભાવ સૂચવે તેવી હોવી જોઈએ અને ન તો પક્ષપાત, અનુગ્રહવાદ અને સગાપક્ષપાતની છાપ પણ પેદા કરતી હોવી જોઈએ. જ્યાં અધિનિયમ કોઈ સત્તાધિકારીને વિશાળ સત્તા સાથે

વિશાળ વિવેકાધિકાર આપે છે ત્યાં મનસ્વી કાર્યવાહીથી રક્ષણ આપવા માટે પ્રક્રિયાત્મક ન્યાયસંગતતા એક અવ્યક્ત અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. જો કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પ્રક્રિયા મૂળભૂત ન્યાયસંગતતા અથવા સ્થાપિત નૈતિક મૂલ્યોને ભંગ કરતી હોય અથવા અંતરાત્માને ઝંઝોળી નાખે તેવી હોય, તો તે હુકમ દૂષિત ગણાય છે. નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયા દુષિત જ રહે છે. (, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૧૫૭; ., (૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૨૬૭; અને , (૧૯૯૪) ૬ એસ.સી.સી. ૬૫૧).”

૪૯. તેથી, આ નિર્ણયોમાંથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય છે કે સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ એવી છે કે તમામ પાત્ર ઉમેદવારો પાસેથી અરજીઓ આમંત્રિત કર્યા વિના કોઈપણ વ્યક્તિને અસ્થાયી અથવા તદ્દર્થ આધારે પણ નિયુક્ત કરી શકાતી નથી. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ની આવશ્યકતા માત્ર નોટિસ બોર્ડ પર નોંધ મૂકવાથી અથવા રોજગાર વિનિમય કચેરી પાસેથી નામો મંગાવવાથી પૂર્ણ થતી નથી. તમામ પાત્ર ઉમેદવારો પાસેથી દૈનિક અખબારમાં જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરીને અરજીઓ આમંત્રિત કરવી આવશ્યક છે, જેમાંથી એક જાહેરાત પ્રાદેશિક ભાષામાં હોવી જ જોઈએ અને વ્યાપક પ્રચાર કરવો અનિવાર્ય છે, જેથી પાત્ર તમામ વ્યક્તિઓના ધ્યાન પર વાત આવે અને બંધારણ એ માંગે છે કે તમામ નાગરિકોને તેવી તક ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. અનુચ્છેદ ૧૬ માં રહેલી સમાનતાની જોગવાઈ એ નિર્ધારિત કરે છે કે આવી દરેક નિયુક્તિ ખુદ્દી જાહેરાત દ્વારા જ થવી જોઈએ. જે વ્યક્તિની નિમણૂંક આ જોગવાઈઓના ભંગમાં

કરવામાં આવી હોય તે કોઈ રાહત મેળવવા હકદાર નથી. આ અત્યંત દુર્ભાગ્યપૂર્ણ અને ખેદજનક છે કે આવી ઘટના વડી અદાલતના કર્મચારીવર્ગની ભરતીમાં બની છે. અરજદારોએ કારણ દર્શાવો નોટિસના પોતાના પોતાના જવાબોમાં રજૂ કર્યું છે કે તેમને ખાલી જગ્યાઓ વિશે મૌખિક રીતે જાણ થઈ હતી અને વડી અદાલતને નિયમિત ધોરણે આ હોદ્દાઓ ભરવાની જરૂર હોવાથી તેમણે અરજીઓ કરી અને તેમની નિમણૂંક કરવામાં આવી. પ્રશાસકીય તરફે કોઈ તાત્કાલિક આવશ્યકતા દર્શાવવામાં આવી હોય તો પણ, જાહેર રોજગારમાં વડી અદાલતને પોતાના જ નિયમો અને સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સમયાંતરે જારી કરાયેલા નિર્દેશોનું પાલન કરવામાંથી કોઈ બાબત અવરોધરૂપ નહોતી.

૫૦. બિહાર રાજ્ય વિ. ઉપેન્દ્ર નારાયણ સિંહ અને અન્યના મેટરમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય, જે (૨૦૦૯) ૫ એસ.સી.સી. ૬૫ માં અહેવાલિત છે, બિહાર રાજ્ય અને જાહેર સેવા આયોગના અધ્યક્ષ તથા સભ્યોના અધિકારીઓની નિમણૂંક સંબંધિત હતો, જેમાં અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે તે જ બાબત સરકારના રાજકીય વડાની વ્યક્તિગત વિશેષાધિકાર બની ગઈ હતી અને શંકાસ્પદ પૃષ્ઠભૂમિવાળા વ્યક્તિઓને આ ઈચ્છનીય પદો પર નિમણૂંક આપવામાં આવી હતી, જે કાયદા હેઠળ ટકી શકતી નથી.

આ એક પ્રાચીન પ્રકારનો ચુકાદો છે, જેમાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા ખાતે અત્યંત પ્રચલિત રહેલી ‘સ્પોઈલ સિસ્ટમ’નો ઇતિહાસ વર્ણવાયો છે. ૧૭મી અને ૧૮મી સદીમાં અમેરિકામાં રોજગારની એક વિશિષ્ટ પદ્ધતિ પ્રચલિત હતી. તે

પદ્ધતિ હેઠળ સત્તામાં આવેલ રાજકીય પક્ષના નેતાઓએ પોતાના વિશ્વાસુ અનુયાયીઓને જાહેર પદો પર નિયુક્ત કરવાનો અને પક્ષને સમર્થન ન આપનારા વ્યક્તિઓને દૂર કરવાનો અધિકાર પોતાના વિશેષાધિકારરૂપે માન્યો હતો. ફેડરલ સરકારમાં, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકાના ૩૫ રાષ્ટ્રપતિ જેક્સનને સ્પોઈલ સિસ્ટમને મોટા પાયે અમલમાં મૂકી હતી. વિવિધ પદો માટે ચાર વર્ષના કાર્યકાળની જોગવાઈને કારણે રાજકીય રીતે વિશ્વાસુ વ્યક્તિઓની જાહેર પદો અને હોદ્દાઓ પર થતી નિમણૂકમાં નોંધપાત્ર વધારો થયો. જેક્સનની આસપાસ રહેલા રાજકારણીઓએ પક્ષીય રાજકીય સંઘર્ષના સાધન તરીકે સ્પોઈલ સિસ્ટમને તેના પૂર્ણ વિકાસ સુધી પહોંચાડી. ત્યારથી તે દરેક વહીવટીતંત્રની એક નિયમિત વિશેષતા બની ગઈ. “સ્પોઈલ સિસ્ટમ” શબ્દસમૂહ ન્યૂ યોર્કના સેનેટર ડબ્લ્યુ.એલ. માર્સીએ ૧૮૩૨માં સેનેટમાં કરેલા ભાષણમાં આપેલા નિવેદન પરથી ઉતરી આવ્યો હતો. ન્યૂ યોર્કના રાજકારણીઓ અંગે બોલતાં તેમણે કહ્યું હતું : “શત્રુના લૂંટફાટના હક વિજેતાને જ મળે છે, એવા નિયમમાં તેઓ કંઈ ખોટું જોતા નથી.” ૧૮૪૦ સુધીમાં, સ્થાનિક, રાજ્ય અને ફેડરલ સરકારોમાં સ્પોઈલ સિસ્ટમનો વ્યાપક ઉપયોગ થવા માંડ્યો હતો. પરિણામે, નાગરિક સેવા ક્ષેત્રે કાર્યક્ષમતા અને પ્રામાણિકતાના ધોરણોમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા અન્ય રાષ્ટ્રોની સરખામણીએ ઘણું પાછળ રહી ગયું.

જ્યારે વિલિયમ હેનરી હેરિસન ઈ.સ. ૧૮૪૧માં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા ના રાષ્ટ્રપતિ બન્યા, ત્યારે રાજકીય અનુયાયીઓને નિમણૂક આપવાની પ્રથા

તેના શિખરે પહોંચી ગઈ હતી. આ પ્રથા ઈ.સ. ૧૮૭૫માં સમાપ્ત થઈ, કારણ કે તે માટે નાણાં ફાળવવામાં કોંગ્રેસ નિષ્ફળ ગઈ હતી. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા ના ૧૯મા રાષ્ટ્રપતિ રધરફર્ડ બી. હેયઝ સુધારાઓ પ્રત્યે આસક્ત હતા અને તેમણે નિમણૂકો માટે સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓને આધાર તરીકે ઉપયોગમાં લેવાનું શરૂ કર્યું અને ઈ.સ. ૧૮૮૩નો સિવિલ સર્વિસ અધિનિયમ ઓહાયોના સેનેટર જ્યોર્જ એચ. પેન્ડલ્ટન દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો, જેણે સિવિલ સર્વિસ કમિશનને પુનઃસ્થાપિત કર્યું.

સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકા માં લૂંટફાટની પદ્ધતિના ઇતિહાસની નોંધ લેતા સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે વર્ગ-૩ અને વર્ગ-૪ ની જગ્યાઓ પર નિમણૂક કરવાની સત્તા જેમને આપવામાં આવી છે, તેમણે મોટા ભાગે સંબંધિત નિયમો અને સૂચનાઓનો ભંગ કરીને તથા પક્ષપાત અને સગાભાઈવાદમાં નિર્ભયપણે લિપ્ત રહીને તે સત્તાનો દુરુપયોગ અને અપયોગ કર્યો છે, જેના પરિણામે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬ માં સંવિત સમાનતાની જોગવાઈનો સંપૂર્ણ નિષેધ થયો છે.

જેનાં કેટલાક અવલોકનો અને નિષ્કર્ષોનું પુનરુત્પાદન કરવું આવશ્યક રહેશે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે : “જરૂર. તેમ છતાં, બંધારણના રચયિતાઓની એ આશા અને અપેક્ષા કે સ્વતંત્રતા પછી પ્રત્યેક નાગરિકને રાજ્ય હેઠળની કોઈપણ હોદ્દા પર રોજગાર અથવા નિમણૂકના પ્રશ્નમાં સમાન અવસર મળશે અને નાગરિક સેવાઓના સભ્યો બંધારણ પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ રહી આ દેશના લોકોની

પ્રામાણિકતાપૂર્વક સેવા કરશે, તે છેલ્લા ચાર દાયકાઓમાં હકીકતમાં જે બન્યું છે તેના કારણે ખોટી ઠરી છે. જાહેર સેવા આયોગોને, જેઓને બંધારણીય સત્તાધિકારીઓનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે અને જેઓએ તેમના કાર્યના નિર્વહ દરમિયાન સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ રહેવું જોઈએ, તેઓ લૂંટફાટ પ્રણાલીના ભોગ બન્યા છે.

૪૩. આરંભમાં, શાસનવ્યવસ્થાના તથા સામાજિક જીવનના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ વ્યક્તિઓને લોક સેવા આયોગોના અધ્યક્ષ અને સભ્યો તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવતા હતા, પરંતુ સમયના પ્રવાહ સાથે આ ઉચ્ચ પદો પરની નિયુક્તિઓ સરકારના રાજકીય વડાની વ્યક્તિગત વિશેષાધિકાર બની ગઈ અને શંકાસ્પદ પૃષ્ઠભૂમિવાળા વ્યક્તિઓને આ ઇચ્છનીય પદો પર નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. આવા નિયુક્તધારકોએ, સેવાઓના ઉચ્ચ સ્તરોમાં નિયુક્તિ માટે લાયકાતના આધાર પર પસંદગી કરવાની બદલે, પોતાની બંધારણીય જવાબદારી પ્રત્યે સંપૂર્ણ બેદરકાર રહી તેમના માર્ગદર્શકો પ્રત્યેની વફાદારીનું પ્રદર્શન કરવામાં પોતાને પ્રવૃત્ત રાખ્યા છે. આ અનેક કારણોમાંનું એક કારણ છે કે જેના લીધે શૈક્ષણિક ક્ષેત્રમાં સર્વોત્તમ લાયકાત ધરાવતા લોકો ખાનગી રોજગાર અને ખાનગી ઉપક્રમો તરફ વળે છે.

૪૪. નાગરિક સેવાઓના નીચલા સ્તરોમાં નિમણૂકની બાબતમાં સ્થિતિ સૌથી વધુ ગંભીર બને છે. વર્ગ ૩ અને વર્ગ ૪ના પદો પર નિમણૂક કરવાની સત્તા જેઓને સોંપવામાં આવી છે, તેમણે સંબંધિત નિયમો અને સૂચનાઓનું ઉદ્વેગન

કરીને અને પક્ષપાત તથા ભાઈ-ભતિજાવાદમાં નિર્ભયતાપૂર્વક પ્રવૃત્ત થઈ, મોટા પાયે તે સત્તાનો દુરુપયોગ અને ગેરવપરાશ કર્યો છે, જેના પરિણામે બંધારણમાં અંકિત સમાનતાના ઉપબંધનો સંપૂર્ણ નકાર થયો છે.

૪૫. ૧૯૫૯ના અધિનિયમની આવશ્યકતા મુજબ કોઈ જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કર્યા વગર અથવા રોજગાર વિનિમયને માંગપત્ર મોકલ્યા વગર વર્ગ ૩ અને વર્ગ ૪ની જગ્યાઓ પર નિમણૂકો કરવામાં આવી છે અને સત્તામાં રહેલા પક્ષ અથવા રાજકીય નેતાઓ સાથે સંબંધ ધરાવતા અથવા સત્તાના ગલિયારાઓમાં દોર ખેંચવાની ક્ષમતા ધરાવતા લોકોને રોજગારનો હિસ્સો મળી જાય છે, તેવી ફરિયાદો સાથે પીડિત વ્યક્તિઓ દ્વારા અદાલતોમાં હજારો કેસો દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. વિવિધ પરિમાણોમાં લૂંટના પ્રણાલીના વાચરસથી લોક સેવા આયોગો દ્વારા નાગરિક સેવાઓના ઉચ્ચ સ્તરે કરવામાં આવેલી ભરતી પણ પ્રભાવિત થઈ છે અને ગુણના આધારે નહિ પરંતુ અન્ય વિચારણાઓના આધારે પસંદગીઓ કરવામાં આવી છે, તેવી ફરિયાદો સાથે પણ કેસો દાખલ કરવામાં આવ્યા છે.”

:: નિષ્કર્ષ ::

૫૧. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં અને કોઈ વિશિષ્ટ કાર્યવાહી માં 'નોમિનેશન' શબ્દના સમાવેશને લઈને કોઈ પડકાર ન હોવા છતાં પણ, જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ અરજદારો દ્વારા સેવાની સમાપ્તિના હુકમને પડકારવામાં આવે છે, ત્યારે તે જ બાબત અનુસંગી કાર્યવાહી માં વિચારણીય

બની શકે છે; આ અદાલતનું મંતવ્ય છે કે આવો સમાવેશ, સ્વતંત્ર કાર્યવાહી માં તેને શૂન્ય અને અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવ્યો ન હોય તો પણ, હાલની કાર્યવાહી માં રદબાતલ કૃત્ય તરીકે જાહેર કરી શકાય છે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી ની માન્યતા અને કાયદેસરતા ના આધારે સેવાઓની સમાપ્તિ અંગે કરવામાં આવેલ પડકાર નિષ્ફળ જ જવો જોઈએ. પરિણામે, સેવાની સમાપ્તિની કાર્યવાહી યથાવત્ રાખવામાં આવે છે, અને તા. ૦૪ મે, ૨૦૧૫ના રોજ વડી અદાલતના નિયમોમાં 'નોમિનેશન' શબ્દ દાખલ કરવાનો ઉપક્રમ દેશના પ્રવર્તમાન કાયદાના વિરુદ્ધ હોવાનું ઠરાવવામાં આવે છે.

પર. તેથી, ઉપરોક્ત રીતે ઉઠાવવામાં આવેલ તથા ચર્ચાયેલ તમામ મુદ્દાઓનો નિષ્કર્ષરૂપે નીચે મુજબ જવાબ આપવામાં આવે છે :

(૧) ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૯ની યોજનાના હેઠળ, વડી અદાલતના કર્મચારીઓ અને અધિકારીઓની નિમણૂક બાબતે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને સર્વોચ્ચ સત્તાઓ પ્રાપ્ત છે, પરંતુ તે બંધારણની કલમ ૨૨૯માં જ નિર્ધારિત મર્યાદાઓને આધીન છે તેમજ ભારતના બંધારણની કલમો ૧૪ અને ૧૬ના હુકમથી પરિમિત છે.

(૨) મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને સ્ટાફના સભ્યોની નિમણૂક માટે નામનિર્દેશન કરવાની સત્તાઓ અવરોધરહિત રીતે ચાલુ રહેતી નથી, પરંતુ તે સંવિધાનના આદેશો તથા

રેણુ અને અન્ય વિ.ના કેસમાં (ઉપરોક્ત) નિર્ધારિત કરવામાં આવેલા સિદ્ધાંત અને તેવા અન્ય ચુકાદાઓને આધીન છે.

(૩) રેણુના (ઉપરોક્ત) ચુકાદા પછીના સમયગાળામાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળ કરવામાં આવેલી આવી કાર્યવાહી, જો અનુચ્છેદ ૨૨૯ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ બંધારણીય ફરમાનોના ઉદ્દેશ્યમાં કરવામાં આવ્યો હોય, તો વર્તમાન મુખ્ય ન્યાયાધીશની તપાસથી મુક્ત નથી.

(૪) વર્તમાન ચુકાદાના ફક્ત ૩૬, ૩૭, ૪૧, ૪૨ અને ૪૬ તેમજ અન્ય સંબંધિત ફક્તઓમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે મુજબ, પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું આવશ્યક છે.

૫૩. આથી એવું નિષ્કર્ષ કરી શકાય કે ભારતના સંવિધાનની અપેક્ષાઓને ખોટી ઠેરવતાં, કોઈપણ સત્તાધિકારીને સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાની અનુમતિ આપવામાં આવેલી નથી, ખાસ કરીને જાહેર નોકરીક્ષેત્રમાં તો નહિ જ. કોઈ વ્યક્તિ કાયદાથી ઉપર નથી અને દરેક વ્યક્તિ, તેનો હોદ્દો કે સ્થિતિ જે કંઈ હોય, દેશના સામાન્ય કાયદાને આધીન છે અને સામાન્ય અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રને વશ છે. કાયદાના શાસનનો પ્રથમ અને પ્રબળ મૂળભૂત સિદ્ધાંત એ છે કે પ્રશાસક કાયદાની બહાર કોઈ સત્તાનો ભોગવટો કરતો નથી. બધી સત્તાઓ કાનૂની પરિમાણોની અંદર ગણવામાં આવે છે. માત્ર એવી જ સત્તાઓ, જે કાયદામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા કાયદામાંથી પ્રાપ્ત થાય છે, તે ટકી શકે છે.

ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી

ન્યાયતંત્ર પાસેથી પણ એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી કે, જ્યાં સુધી ભરતી સંવિધાનિક યોજનાના અનુસંધાને કરવામાં આવી ન હોય, ત્યાં સુધી તે નિયમિતીકરણ અથવા સમાવી લેવાનો નિર્દેશ આપે; ઉપર ચર્ચાયેલ સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયની પૂર્ણ અવગણના કરીને વહીવટી પક્ષે કરાયેલ કાર્યમાં નિશ્ચિતપણે હસ્તક્ષેપ આવશ્યક હતો. તેથી, તે જને પડકારવાની અરજ પણ સંપૂર્ણ અને સર્વથા નિષ્ફળ જ જવી જોઈએ.

પ૪. ઉપરોક્ત કારણોસર, બન્ને અરજીઓ નિષ્ફળ જાય છે અને તે મુજબ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. નોટિસ રદ કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવતો નથી.

પ૫. અંતિમ નોંધ તરીકે, એ નોંધવું યોગ્ય છે કે ન્યાયતંત્ર સંસદીય લોકશાહીનું અત્યંત જ અગત્યનું અંગ હોવાથી, ન્યાયતંત્રનું સંચાલન કરનારાઓની ભૂમિકા બહુ જ નિર્ણાયક અને જવાબદાર હોય છે. આ સંસ્થામાં આવી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ એ અત્યંત દુઃખદ છે. માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એચ.આર. ખન્નાની “લૉ, લાઈફ એન્ડ વર્ક્સ” (યુનિવર્સલ લૉ પબ્લિશિંગ, આવૃત્તિ : ૨૦૧૫, એ લેક્સનેક્સિસની એક ઇમ્પ્રિન્ટ : ડૉ. લોકેન્દ્ર મલિક અને ડૉ. મનીષ અરોરા દ્વારા) નામક પુસ્તકમાંથી, ઓલ ઇન્ડિયા લીગલ કોન્ફરન્સમાં આપેલ તેમના “ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા” વિષયક પ્રવચનમાંથી લેવામાં આવેલ એક ઉદ્ધરણનો આ તબક્કે ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય બને છે. તેઓ કાયદાના વિકાસમાં આપેલા તેમના અદ્વિતીય યોગદાન માટે સ્મરણમાં રહે છે અને એક ભિન્ન પરિસ્થિતિમાં

અતિ વિશિષ્ટ ન્યાયાધીશ તરીકે ઓળખાય છે; આ સંદર્ભમાં જે કંઈ કહેવું આવશ્યક છે તે સર્વ વ્યક્ત કરી જાય એવું તે ઉદ્ધરણ નીચે મુજબ છે :

ઈતિહાસ આપણને કહે છે કે મહાન સંસ્થાઓને જોખમ બહારથી એટલું નથી આવતું જેટલું અંદરથી આવે છે. આવી ઘટનાઓનો અભાવ રહ્યો નથી કે જ્યારે સંસ્થાઓને આંતરિક શક્તિઓના હાથે નુકસાન પહોંચ્યું હોય અને તેમને ગંભીર આઘાત સહન કરવા પડ્યા હોય. સામાન્ય રીતે સંસ્થાઓ બાહ્ય જોખમોનો સામનો કરવા પૂરતી મજબૂત હોય છે, પરંતુ જ્યારે સંસ્થાઓનું સંચાલન કરનારાઓમાંથી કેટલાક સ્વાર્થ, વ્યક્તિગત મહત્વાકાંક્ષા અથવા અન્ય નીચ વિચારણાઓથી પ્રેરિત થઈ સ્થાપિત આચારસંહિતા અને વર્તનના ધોરણોનું ઉલ્લંઘન કરે છે, ત્યારે તે સંસ્થાઓ ઢીલી પડવા લાગે છે અને ધરાશાયી થવાની શરૂઆત કરે છે. તેનું અનિવાર્ય પરિણામ એ થાય છે કે તેઓ સંસ્થાને અંદરથી નુકસાન પહોંચાડે છે અને તેની પ્રતિષ્ઠાને કલંકિત કરે છે. આપણે અત્યંત સાવચેતી રાખવી જોઈએ કે આપું દુર્ભાગ્ય આપણી ન્યાયતંત્ર પર ન આવે. આ સંદર્ભમાં એ બાબત ઉપર પણ ભાર મૂકવાની જરૂર છે કે કેટલાક વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશોની માનવીય નિષ્ફળતા ક્યારેક ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતામાં હસ્તક્ષેપકારક અસર કરતી ભૂલોનો આશરો લેવા માટે ન્યાયસંગતતા પૂરી પાડે છે અને અન્ય સમયે બહાનું પૂરું પાડે છે. ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા ઉપર કોઈપણ પ્રકારનો અંકુશ અથવા અતિક્રમણ થતો હોય તેનો પ્રતિકાર કરતાં કરતાં, આપણને સાથે સાથે એ પણ સુનિશ્ચિત કરવું પડશે કે ન્યાયિક વસ્ત્ર

ધારણ કરનારાઓ તરફથી સચ્ચરિત્રતાના ઊંચા ધોરણો અને ન્યાયતંત્રની ગૌરવશાળી પરંપરા રૂપ મૂલ્યો પ્રત્યેની નિષ્ઠામાં કોઈ ભટકાવ ન થાય. ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાની શ્રેષ્ઠ ખાતરી, હું વિનમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરું છું, ન્યાયાધીશોના પોતાનાં નિર્દોષ અને નિષ્કલંક વર્તનમાં જ નિશ્ચિત છે.

પરિણામે, અરજીઓ અનુરૂપ રીતે નામંજૂર થાય છે અને તે મુજબ તેમનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(સુશ્રી સોનિયા ગોકાણી, ન્યાયમૂર્તિ)

*The translation of this judgment has been provided by M/s
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.